ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ทีฆนิกาโย

สีลกฺขนฺธวคฺคปาฬิ

๑. พฺรหฺมชาลสุตฺตํ

ปริพฺพาชกกถา

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิฯ สุปฺปิโยปิ โข ปริพฺพาชโก อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ สทฺธึ อนฺเตวาสินา พฺรหฺมทตฺเตน มาณเวนฯ ตตฺร สุทํ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสี พฺรหฺมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสติฯ อิติห เต อุโภ อาจริยนฺเตวาสี อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธา [อนุพทฺธา (ก. สี. ปี.)] โหนฺติ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ

๒. อถ โข ภควา อมฺพลฏฺฐิกายํ ราชาคารเก เอกรตฺติวาสํ อุปคจฺฉิ [อุปคญฺฉิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนฯ สุปฺปิโยปิ โข ปริพฺพาชโก อมฺพลฏฺฐิกายํ ราชาคารเก เอกรตฺติวาสํ อุปคจฺฉิ [อุปคญฺฉิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อนฺเตวาสินา พฺรหฺมทตฺเตน มาณเวนฯ ตตฺรปิ สุทํ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสี พฺรหฺมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสติฯ อิติห เต อุโภ อาจริยนฺเตวาสี อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทา วิหรนฺติฯ

๓. อถ โข สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐิตานํ มณฺฑลมาเฬ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยํ สงฺขิยธมฺโม อุทปาทิ – ‘‘อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส, ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตา สุปฺปฏิวิทิตาฯ อยญฺหิ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสี พฺรหฺมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสติฯ อิติหเม อุโภ อาจริยนฺเตวาสี อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธา โหนฺติ ภิกฺขุสงฺฆญฺจา’’ติฯ

๔. อถ โข ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ อิมํ สงฺขิยธมฺมํ วิทิตฺวา เยน มณฺฑลมาโฬ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา สนฺนิปติตา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ? เอวํ วุตฺเต เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิธ, ภนฺเต, อมฺหากํ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐิตานํ มณฺฑลมาเฬ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยํ สงฺขิยธมฺโม อุทปาทิ – ‘อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺ

ภุตํ, อาวุโส, ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตา สุปฺปฏิวิทิตาฯ อยญฺหิ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อเนฺตวาสี พฺรหฺมทโตฺต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสติฯ อิติหเม อุโภ อาจริยเนฺตวาสี อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธา โหนฺติ ภิกฺขุสงฺฆญฺจา’ติฯ อยํ โข โน, ภเนฺต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อนุปฺปโตฺต’’ติฯ

๕. ‘‘มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร ตุเมฺหหิ น อาฆาโต น อปฺปจฺจโย น เจตโส อนภิรทฺธิ กรณียาฯ มมํ วา, ภิกฺขเว , ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร เจ ตุเมฺห อสฺสถ กุปิตา วา อนตฺตมนา วา, ตุมฺหํ เยวสฺส เตน อนฺตราโยฯ มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร เจ ตุเมฺห อสฺสถ กุปิตา วา อนตฺตมนา วา, อปิ นุ ตุเมฺห ปเรสํ สุภาสิตํ ทุพฺภาสิตํ อาชาเนยฺยาถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร ตุเมฺหหิ อภูตํ อภูตโต นิเพฺพเฐตพฺพํ – ‘อิติเปตํ อภูตํ, อิติเปตํ อตจฺฉํ, นตฺถิ เจตํ อเมฺหสุ, น จ ปเนตํ อเมฺหสุ สํวิชฺชตี’ติฯ

๖. ‘‘มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร ตุเมฺหหิ น อานโนฺท น โสมนสฺสํ น เจตโส อุปฺปิลาวิตตฺตํ กรณียํฯ มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร เจ ตุเมฺห อสฺสถ อานนฺทิโน สุมนา อุปฺปิลาวิตา ตุมฺหํ เยวสฺส เตน อนฺตราโยฯ มมํ วา, ภิกฺขเว, ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, สงฺฆสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยุํ, ตตฺร ตุเมฺหหิ ภูตํ ภูตโต ปฏิชานิตพฺพํ – ‘อิติเปตํ ภูตํ, อิติเปตํ ตจฺฉํ, อตฺถิ เจตํ อเมฺหสุ, สํวิชฺชติ จ ปเนตํ อเมฺหสู’ติฯ

จูฬสีลํ

๗. ‘‘อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, โอรมตฺตกํ สีลมตฺตกํ, เยน ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ กตมญฺจ ตํ, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตกํ โอรมตฺตกํ สีลมตฺตกํ, เยน ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย?

๘. ‘‘‘ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม นิหิตทโณฺฑ, นิหิตสโตฺถ, ลชฺชี, ทยาปโนฺน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรตี’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

‘‘‘อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรตี’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

‘‘‘อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี สมโณ โคตโม อาราจารี [อนาจารี (ก.)] วิรโต [ปฏิวิรโต (กตฺถจิ)] เมถุนา คามธมฺมา’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๙. '''มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต [เฐโต (สฺยา. กํ.)] ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสา'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

'''ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทายฯ อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา, สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

'''ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

'''สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสํหิต'นฺติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๐. 'พีชคามภูตคามสมารมฺภา [สมารพฺภา (สี. ก.)] ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว...เป....ฯ

'''เอกภตฺติโก สมโณ โคตโม รตฺตูปรโต วิรโต [ปฏิวิรโต (กตฺถจิ)] วิกาลโภชนา...ฯ

นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา [นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา (ก.)] ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

อิตฺถิกุมาริกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

หตฺถิควสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม...ฯ

เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม…ฯ

ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม…ฯ

กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม…ฯ

ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม…ฯ

อุกฺโกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา [สาวิโยคา (สฺยา. กํ. ก.)] ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม…ฯ

เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

จูฬสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

มชฺฌิมสีลํ

๑๑. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ พีชคามภูตคามสมารมฺภํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ [เสยฺยถีทํ (สี. สฺยา.)] – มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผฬุพีชํ อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ [ปญฺจมํ อิติ วา (สี. สฺยา. ก.)]; อิติ เอวรูปา พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๒. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ สนฺนิธิการปริโภคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ , เสยฺยถิทํ – อนฺนสนฺนิธึ ปานสนฺนิธึ วตฺถสนฺนิธึ ยานสนฺนิธึ สยนสนฺนิธึ คนฺธสนฺนิธึ อามิสสนฺนิธึ อิติ วา อิติ เอวรูปา สนฺนิธิการปริโภคา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๓. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – นจฺจํ คีตํ วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ปาณิสฺสรํ เวตาฬํ กุมฺภถูณํ [กุมฺภถูนํ (สฺยา. ก.), กุมฺภถูณํ (สี.)] โสภนกํ [โสภนฆรกํ (สี.), โสภนครกํ (สฺยา. กํ. ปี.)] จณฺฑาลํ วํสํ โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ อสฺสยุทฺธํ มหึสยุทฺธํ [มหิสยุทฺธํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุยฺโยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยูหํ อนีกทสฺสนํ อิติ วา อิติ เอวรูปา วิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๔. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฏฺฐปทํ ทสปทํ อากาสํ ปริหารปถํ สนฺติกํ ขลิกํ ฆฏิกํ สลากหตฺถํ อกฺขํ ปงฺคจีรํ วงฺกกํ โมกฺขจิกํ จิงฺคุลิกํ [จิงฺคุลกํ (ก. สี.)] ปตฺตาฬฺหกํ รถกํ ธนุกํ อกฺขริกํ มเนสิกํ ยถาวชฺชํ อิติ วา อิติ เอวรูปา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๕. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ อุจฺจาสยนมหาสยนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – อาสนฺทึ ปลฺลงฺกํ โคนกํ จิตฺตกํ ปฏิกํ ปฏลิกํ ตูลิกํ วิกติกํ อุทฺทโลมึ เอกนฺตโลมึ กฏฺฏิสฺสํ โกเสยฺยํ กุตฺตกํ หตฺถตฺถรํ อสฺสตฺถรํ รถตฺถรํ [หตฺถตฺถรณํ อสฺสตฺถรณํ รถตฺถรณํ (สี. ก. ปี.)] อชินปฺปเวณึ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณํ สอุตฺตรจฺฉทํ อุภโตโลหิตกูปธานํ อิติ วา อิติ เอวรูปา อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๖. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนํ มาลาคนฺธวิเลปนํ [มาลาวิเลปนํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] มุขจุณฺณํ มุขเลปนํ หตฺถพนฺธํ สิขาพนฺธํ ทณฺฑํ นาฬิกํ อสึ [ขคฺคํ (สี. ปี.), อสึ ขคฺคํ (สฺยา. กํ.)] ฉตฺตํ จิตฺรุปาหนํ อุณฺหีสํ มณึ วาลพีชนึ โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆทสานิ อิติ วา อิติ เอวรูปา มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานานุโยคา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๗. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ [อิตฺถิกถํ ปุริสกถํ (สฺยา. กํ. ก.)] สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานกถาย ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๘. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิคฺคาหิกกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉา ปฏิปโนฺน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมา ปฏิปโนฺน, สหิตํ เม, อสหิตํ เต, ปุเรวจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉาวจนียํ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณํ เต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสีติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย วิคฺคาหิกกถาย ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๑๙. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – รญฺญํ, ราชมหามตฺตานํ, ขตฺติยานํ, พฺราหฺมณานํ, คหปติกานํ, กุมารานํ ‘‘อิธ คจฺฉ, อมุตฺราคจฺฉ, อิทํ หร, อมุตฺร อิทํ อาหรา’’ติ อิติ วา อิติ เอวรูปา ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๐. ‘‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต กุหกา จ โหนฺติ, ลปกา จ เนมิตฺติกา จ นิเปฺปสิกา จ, ลาเภน ลาภํ นิชิคีํสิตาโร จ [ลาเภน ลาภํ นิชิคึ ภิตาโร (สี. สฺยา.), ลาเภน จ ลาภํ นิชิคีสิตาโร (ปี.)] อิติ [อิติ วา, อิติ (สฺยา. กํ. ก.)] เอวรูปา กุหนลปนา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

มชฺฌิมสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

มหาสีลํ

๒๑. '''ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ , เสยฺยถิทํ – องฺคํ นิมิตฺตํ อุปฺปาตํ สุปินํ ลกฺขณํ มูสิกจฺฉินฺนํ อคฺคิโหมํ ทพฺพิโหมํ ถุสโหมํ กณโหมํ ตณฺฑุลโหมํ สปฺปิโหมํ เตลโหมํ มุขโหมํ โลหิตโหมํ องฺควิชฺชา วตฺถุวิชฺชา ขตฺตวิชฺชา [เขตฺตวิชฺชา (พหูสุ)] สิววิชฺชา ภูตวิชฺชา ภูริวิชฺชา อหิวิชฺชา วิสวิชฺชา วิจฺฉิกวิชฺชา มูสิกวิชฺชา สกุณวิชฺชา วายสวิชฺชา ปกฺกชฺฌานํ สรปริตฺตาณํ มิคจกฺกํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๒. '''ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ, เสยฺยถิทํ – มณิลกฺขณํ วตฺถลกฺขณํ ทณฺฑลกฺขณํ สตฺถลกฺขณํ อสิลกฺขณํ อุสุลกฺขณํ ธนุลกฺขณํ อาวุธลกฺขณํ อิตฺถิลกฺขณํ ปุริสลกฺขณํ กุมารลกฺขณํ กุมาริลกฺขณํ ทาสลกฺขณํ ทาสิลกฺขณํ หตฺถิลกฺขณํ อสฺสลกฺขณํ มหึสลกฺขณํ [มหิสลกฺขณํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุสภลกฺขณํ โคลกฺขณํ อชลกฺขณํ เมณฺฑลกฺขณํ กุกฺกุฏลกฺขณํ วฏฺฏกลกฺขณํ โคธาลกฺขณํ กณฺณิกาลกฺขณํ กจฺฉปลกฺขณํ มิคลกฺขณํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๓. '''ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ, เสยฺยถิทํ – รญฺญํ นิยฺยานํ ภวิสฺสติ, รญฺญํ อนิยฺยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ อุปยานํ ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ อปยานํ ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ อุปยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ อปยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ ชโย ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ ปราชโย ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ ชโย ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ ปราชโย ภวิสฺสติ, อิติ อิมสฺส ชโย ภวิสฺสติ, อิมสฺส ปราชโย ภวิสฺสติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๔. '''ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ, เสยฺยถิทํ – จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, สูริยคฺคาโห [สุริยคฺคาโห (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, ทิสาฑาโห ภวิสฺสติ, ภูมิจาโล ภวิสฺสติ, เทวทุทฺรภิ [เทวทุนฺทุภิ (สฺยา. กํ. ปี.)] ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยนกฺขตฺตานํ อุคฺคมนํ โอคมนํ สํกิเลสํ โวทานํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก สูริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ นกฺขตฺตานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก ทิสาฑาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก ภูมิจาโล ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก เทวทุทฺรภิ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยนกฺขตฺตานํ อุคฺคมนํ โอคมนํ สํกิเลสํ โวทานํ ภวิสฺสติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม'ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๕. “‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติ, เสยฺยถิทํ – สุวุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, ทุพฺพุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, สุภิกฺขํ ภวิสฺสติ, ทุพฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, เขมํ ภวิสฺสติ, ภยํ ภวิสฺสติ, โรโค ภวิสฺสติ, อาโรคฺยํ ภวิสฺสติ, มุทฺทา, คณนา, สงฺขานํ, กาเวยฺยํ, โลกายตํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๖. “‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติ , เสยฺยถิทํ – อาวาหนํ วิวาหนํ สํวรณํ วิวรณํ สํกิรณํ วิกิรณํ สุภคกรณํ ทุพฺภคกรณํ วิรุทฺธคพฺภกรณํ ชิวฺหานิพนฺธนํ หนุสํหนนํ หตฺถาภิชปฺปนํ หนุชปฺปนํ กณฺณชปฺปนํ อาทาสปญฺหํ กุมาริกปญฺหํ เทวปญฺหํ อาทิจฺจุปฏฺฐานํ มหตุปฏฺฐานํ อพฺภุชฺชลนํ สิริวฺหายนํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

๒๗. “‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติ, เสยฺยถิทํ – สนฺติกมฺมํ ปณิธิกมฺมํ ภูตกมฺมํ ภูริกมฺมํ วสฺสกมฺมํ โวสฺสกมฺมํ วตฺถุกมฺมํ วตฺถุปริกมฺมํ อาจมนํ นฺหาปนํ ชุหนํ วมนํ วิเรจนํ อุทฺธํวิเรจนํ อโธวิเรจนํ สีสวิเรจนํ กณฺณเตลํ เนตฺตตปฺปนํ นตฺถุกมฺมํ อญฺชนํ ปจฺจญฺชนํ สาลากิยํ สลฺลกตฺติยํ ทารกติกิจฺฉา มูลเภสชฺชานํ อนุปฺปทานํ โอสธีนํ ปฏิโมกฺข อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต สมโณ โคตโม’ติ – อิติ วา หิ, ภิกฺขเว, ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

“อิทํ โข, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตกํ โอรมตฺตกํ สีลมตฺตกํ, เยน ปุถุชฺชโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺยฯ

มหาสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

ปุพฺพนฺตกปฺปิกา

๒๘. “อตฺถิ , ภิกฺขเว, อเญฺญว ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ กตเม จ เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํ?

๒๙. “สนฺติ , ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน, ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ [อธิวุตฺติปทานิ (สี. ปี.)] อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิ?

สสฺสตวาโท

๓๐. “สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา, สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ สสฺสตวาทา

สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ?

๓๑. ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ( ) [(ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปเกฺกิเลเส) (สฺยา. ก.)] อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนกานิปิ ชาติสตานิ อเนกานิปิ ชาติสหสฺสานิ อเนกานิปิ ชาติสตสหสฺสานิ – ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏโฎฺฐ เอสิกฎฺฐายิฎฺฐิโต; เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสามิ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรามิ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนกานิปิ ชาติสตานิ อเนกานิปิ ชาติสหสฺสานิ อเนกานิปิ ชาติสตสหสฺสานิ – อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺนติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรามิฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ ‘‘ยถา สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏโฎฺฐ เอสิกฎฺฐายิฎฺฐิโต; เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม’’นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๓๒. ‘‘ทุติเย จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎํ เทฺวปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎานิ ตีณิปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎานิ จตฺตาริปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎานิ ปญฺจปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎานิ ทสปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎานิ – ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏโฎฺฐ เอสิกฎฺฐายิฎฺฐิโต; เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสามิ ยถาสมาหิเต จิเตฺต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรามิฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ

สํวฏฺฏวิวฏฺฏํ เทวปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตีณิปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาริปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ปญฺจปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ทสปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิฯ อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโนนฺติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ ''ยถา สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม''นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๓๓. ''ตติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – ทสปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ วีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตึสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาลีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ – 'อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน'ติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

''โส เอวมาห – 'สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโต; เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสมํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสามิ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิฯ เสยฺยถิทํ – ทสปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ วีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตึสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาลีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ – 'อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโนนฺติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ ''ยถา สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม''นฺติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ตติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๓๔. ''จตุตฺเถ จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ตกฺกี โหติ วีมํสี, โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํ ปฏิภานํ เอวมาห – 'สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วญฺโฌ กูฏฏฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโต; เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม'นฺติ ฯ อิทํ, ภิกฺขเว, จตุตฺถํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๓๕. ''อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สสฺสตวาทา สสฺสตํ

อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว จตูหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน; นตฺถิ อิโต พหิทฺธาฯ

๓๖. ''ตยิทํ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปชานาติ – 'อิเม ทิฏฺฐิฏฺฐานา เอวํคหิตา เอวํปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา'ติ, ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานาติ; ตญฺจ ปชานนํ [ปชานํ (?) ที. นิ. ๓.๓๖ ปาฬิอฏฺฐกถา ปสฺสิตพฺพํ] น ปรามสติ, อปรามสโต จสฺส ปจฺจตฺตญฺเญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ เวทนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต, ภิกฺขเว, ตถาคโตฯ

๓๗. ''อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

เอกจฺจสสฺสตวาโท

๓๘. ''สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ?

๓๙. ''โหติ โข โส, ภิกฺขเว, สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก สํวฏฺฏติฯ สํวฏฺฏมาเน โลเก เยภุยฺเยน สตฺตา อาภสฺสรสํวตฺตนิกา โหนฺติฯ เต ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

๔๐. ''โหติ โข โส, ภิกฺขเว, สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก วิวฏฺฏติฯ วิวฏฺฏมาเน โลเก สุญฺญํ พฺรหฺมวิมานํ ปาตุภวติฯ อถ โข อญฺญตโร สโตฺต อายุกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา สุญฺญํ พฺรหฺมวิมานํ อุปปชฺชติฯ โส ตตฺถ โหติ มโนมโย ปีติภโกฺข สยํปโภ อนฺตลิกฺขจโร สุภฏฺฐายี, จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐติฯ

๔๑. ''ตสฺส ตตฺถ เอกกสฺส ทีฆรตฺตํ นิวุสิตตฺตา อนภิรติ ปริตสฺสนา อุปปชฺชติ – 'อโห วต อเญฺญปิ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคจฺเฉยฺยุ'นฺติฯ อถ อเญฺญปิ สตฺตา อายุกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา พฺรหฺมวิมานํ อุปปชฺชนฺติ ตสฺส สตฺตสฺส สหพฺยตํฯ เตปิ ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

๔๒. ''ตตฺร , ภิกฺขเว, โย โส สโตฺต ปฐมํ อุปปโนฺน ตสฺส เอวํ โหติ – 'อหมสฺมิ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฎฺฐ สชิตา [สชฺชิตา (สฺยา. กํ.)] วสี ปิตา ภูตภพฺยานํฯ มยา อิเม สตฺตา นิมฺมิตาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มมญฺหิ ปุเพฺพ เอตทโหสิ – ''อโห วต อเญฺญปิ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคจฺเฉยฺยุ''นฺติฯ อิติ มม จ มโนปณิธิ, อิเม จ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคตา'ติฯ

''เยปิ เต สตฺตา ปจฺฉา อุปปนฺนา, เตสมฺปิ เอวํ โหติ – 'อยํ โข ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฎฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูต

ภพฺยานํฯ อิมินา มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อิมญฺหิ มยํ อทฺทสาม อิธ ปฐมํ อุปปนฺนํ, มยํ ปนมฺห ปจฺฉา อุปปนฺนา’ติฯ

๔๓. “ตตฺร, ภิกฺขเว, โย โส สโตฺต ปฐมํ อุปปโนฺน, โส ทีฆายุกตโร จ โหติ วณฺณวนฺตตโร จ มเหสกฺขตโร จฯ เย ปน เต สตฺตา ปจฺฉา อุปปนฺนา, เต อปฺปายุกตรา จ โหนฺติ ทุพฺพณฺณตรา จ อเปฺปสกฺขตรา จฯ

๔๔. “ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ , ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

“โส เอวมาห – ‘โย โข โส ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฎฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ, เยน มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา, โส นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา เตน โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา, เต มยํ อนิจฺจา อทฺธุวา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตา’ติฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ปฐมํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๔๕. “ทุติเย จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? สนฺติ, ภิกฺขเว, ขิฑฺฑาปโทสิกา นาม เทวา, เต อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา [หสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา (ก.)] วิหรนฺติฯ เตสํ อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ สมฺมุสฺสติ [ปมุสฺสติ (สี. สฺยา.)]ฯ สติยา สโมฺมสา เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ

๔๖. “ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

“โส เอวมาห – ‘เย โข เต โภโนฺต เทวา น ขิฑฺฑาปโทสิกา, เต น อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา วิหรนฺติฯ เตสํ น อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ น สมฺมุสฺสติฯ สติยา อสโมฺมสา เต เทวา ตมฺหา กายา น จวนฺติ; นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติ ฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา ขิฑฺฑาปโทสิกา, เต มยํ อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา วิหริมฺหาฯ เตสํ โน อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ สมฺมุสฺสติฯ สติยา สโมฺมสา เอวํ มยํ ตมฺหา กายา จุตา อนิจฺจา อทฺธุวา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตา’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๔๗. ‘‘ตติเย จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? สนฺติ, ภิกฺขเว, มโนปโทสิกา นาม เทวา, เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺติฯ เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปทูเสนฺติฯ เต อญฺญมญฺญํ ปทุฏฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตา ฯ เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ

๔๘. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘เย โข เต โภโนฺต เทวา น มโนปโทสิกา, เต นาติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺติฯ เต นาติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ นปฺปทูเสนฺติฯ เต อญฺญมญฺญํ อปฺปทุฏฺฐจิตฺตา อกิลนฺตกายา อกิลนฺตจิตฺตาฯ เต เทวา ตมฺหา กายา น จวนฺติ, นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา มโนปโทสิกา, เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายิมฺหาฯ เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปทูสิมฺหา, เต มยํ อญฺญมญฺญํ ปทุฏฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตาฯ เอวํ มยํ ตมฺหา กายา จุตา อนิจฺจา อทฺธุวา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตา’ติ ฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ตติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๔๙. ‘‘จตุเตฺถ จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ตกฺกี โหติ วีมํสีฯ โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํ เอวมาห – ‘ยํ โข อิทํ วุจฺจติ จกฺขุํ อิติปิ โสตํ อิติปิ ฆานํ อิติปิ ชิวฺหา อิติปิ กาโย อิติปิ, อยํ อตฺตา อนิโจฺจ อทฺธุโว อสสฺสโต วิปริณามธโมฺมฯ ยญฺจ โข อิทํ วุจฺจติ จิตฺตนฺติ วา มโนติ วา วิญฺญาณนฺติ วา อยํ อตฺตา นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสตี’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, จตุตฺถํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๕๐. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว จตูหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน; นตฺถิ อิโต พหิทฺธาฯ

๕๑. ‘‘ตยิทํ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปชานาติ – ‘อิเม ทิฏฺฐิฏฺฐานา เอวํคหิตา เอวํปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา’ติฯ ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานาติ, ตญฺจ ปชานนํ น ปรามสติ, อปรามสโต จสฺส ปจฺจตฺตเญฺญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ เวทนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต, ภิกฺขเว, ตถาคโตฯ

๕๒. ‘‘อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

อนฺตานนฺตวาโท

๕๓. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ?

๕๔. ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรติฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโมฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสามิ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรามิฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ – ยถา อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโม’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติฯ

๕๕. ‘‘ทุติเย จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อนนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรติฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘อนโนฺต อยํ โลโก อปริยโนฺตฯ เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโม’’ติ, เตสํ มุสาฯ อนโนฺต อยํ โลโก อปริยโนฺตฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสามิ , ยถาสมาหิเต จิเตฺต อนนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรามิฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ – ยถา อนโนฺต อยํ โลโก อปริยโนฺต’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติฯ

๕๖. ‘‘ตติเย จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อุทฺธมโธ อนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรติ, ติริยํ อนนฺตสญฺญีฯ

‘‘โส เอวมาห – ‘อนฺตวา จ อยํ โลโก อนโนฺต จฯ เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโม’’ติ, เตสํ มุสาฯ เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘อนโนฺต อยํ โลโก อปริยโนฺต’’ติ, เตสมฺปิ มุสาฯ อนฺตวา จ อยํ โลโก อนโนฺต จฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสามิ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อุทฺธมโธ อนฺตสญฺญี โลกสฺมิํ วิหรามิ, ติริยํ อนนฺตสญฺญีฯ อิมินามหํ เอตํ ชานามิ – ยถา อนฺตวา จ อยํ โลโก อนโนฺต จา’ติฯ อิทํ,

ภิกฺขเว, ตติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติฯ

๕๗. ''จตุตฺถ จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ตกฺกี โหติ วีมํสีฯ โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํ เอวมาห – 'เนวายํ โลโก อนฺตวา, น ปนานโนฺตฯ เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ''อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฏุโม''ติ, เตสํ มุสาฯ เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ''อนโนฺต อยํ โลโก อปริยโนฺต''ติ, เตสมฺปิ มุสาฯ เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ''อนฺตวา จ อยํ โลโก อนโนฺต จา''ติ, เตสมฺปิ มุสาฯ เนวายํ โลโก อนฺตวา , น ปนานโนฺต'ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว , จตุตฺถํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติฯ

๕๘. ''อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว จตูหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน; นตฺถิ อิโต พหิทฺธาฯ

๕๙. ''ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปชานาติ – 'อิเม ทิฏฺฐิฏฺฐานา เอวํคหิตา เอวํปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา'ติฯ ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานาติ, ตญฺจ ปชานนํ น ปรามสติ, อปรามสโต จสฺส ปจฺจตฺตเญฺญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ เวทนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต, ภิกฺขเว, ตถาคโตฯ

๖๐. ''อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

อมราวิเกฺขปวาโท

๖๑. ''สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิเกฺขปิกา, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิเกฺขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิเกฺขปํ จตูหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อมราวิเกฺขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิเกฺขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิเกฺขปํ จตูหิ วตฺถูหิ?

๖๒. ''อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา 'อิทํ กุสล'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, 'อิทํ อกุสล'นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – 'อหํ โข ''อิทํ กุสล''นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, ''อิทํ อกุสล''นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิฯ อหเญฺจ โข ปน ''อิทํ กุสล''นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานโนฺต, ''อิทํ อกุสล''นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานโนฺต, 'อิทํ กุสล'นฺติ วา พฺยากเรยฺยํ, 'อิทํ อกุสล'นฺติ วา พฺยากเรยฺยํ, ตํ มมสฺส มุสาฯ ยํ มมสฺส มุสา , โส มมสฺส วิฆาโตฯ โย มมสฺส วิฆาโต โส มมสฺส อนฺตราโย'ติฯ อิติ โส มุสาวาทภยา มุสาวาทปริเชคุจฺฉา เนวิทํ กุสลนฺติ พฺยากโรติ, น ปนิทํ อกุสลนฺติ พฺยากโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ สมาโน วาจาวิเกฺขปํ อาปชฺชติ อมราวิเกฺขปํ – 'เอวนฺติปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อญฺญถาติปิ เม โน; โนติปิ เม โน; โน โนติปิ เม โน'ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺ

ราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํฯ

๖๓. ‘‘ทุติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ‘อิทํ กุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, ‘‘อิทํ อกุสล’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิฯ อหเญฺจ โข ปน ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, ‘‘อิทํ อกุสล’’นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ วา พฺยากเรยฺยํ, ‘‘อิทํ อกุสล’นฺติ วา พฺยากเรยฺยํ, ตตฺถ เม อสฺส ฉนฺโท วา ราโค วา โทโส วา ปฏิโฆ วาฯ ยตฺถ [โย (?)] เม อสฺส ฉนฺโท วา ราโค วา โทโส วา ปฏิโฆ วา, ตํ มมสฺส อุปาทานํฯ ยํ มมสฺส อุปาทานํ, โส มมสฺส วิฆาโตฯ โย มมสฺส วิฆาโต, โส มมสฺส อนฺตราโย’ติฯ อิติ โส อุปาทานภยา อุปาทานปริเชคุจฺฉา เนวิทํ กุสลนฺติ พฺยากโรติ, น ปนิทํ อกุสลนฺติ พฺยากโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ สมาโน วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชติ อมราวิกฺเขปํ – ‘เอวนฺติปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อญฺญถาติปิ เม โน; โนติปิ เม โน; โน โนติปิ เม โน’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํฯ

๖๔. ‘‘ตติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ‘อิทํ กุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, ‘‘อิทํ อกุสล’นฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิฯ อหเญฺจ โข ปน ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต ‘‘อิทํ อกุสล’’นฺติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต ‘‘อิทํ กุสล’’นฺติ วา พฺยากเรยฺยํ, ‘‘อิทํ อกุสล’’นฺติ วา พฺยากเรยฺยํฯ สนฺติ หิ โข สมณพฺราหฺมณา ปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา, เต ภินฺทนฺตา [โวภินฺทนฺตา (สี. ปี.)] มเญฺญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ, เต มํ ตตฺถ สมนุยุเญฺชยฺยุํ สมนุคาเหยฺยุํ สมนุภาเสยฺยุํฯ เย มํ ตตฺถ สมนุยุเญฺชยฺยุํ สมนุคาเหยฺยุํ สมนุภาเสยฺยุํ, เตสาหํ น สมฺปาเยยฺยํฯ เยสาหํ น สมฺปาเยยฺยํ, โส มมสฺส วิฆาโตฯ โย มมสฺส วิฆาโต, โส มมสฺส อนฺตราโย’ติฯ อิติ โส อนุโยคภยา อนุโยคปริเชคุจฺฉา เนวิทํ กุสลนฺติ พฺยากโรติ, น ปนิทํ อกุสลนฺติ พฺยากโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ สมาโน วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชติ อมราวิกฺเขปํ – ‘เอวนฺติปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อญฺญถาติปิ เม โน; โนติปิ เม โน; โน โนติปิ เม โน’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ตติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํฯ

๖๕. ‘‘จตุเตฺถ จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา มนฺโท โหติ โมมูโหฯ โส มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ สมาโน วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชติ อมราวิกฺเขปํ – ‘อตฺถิ ปโร โลโก’ติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสิ, ‘อตฺถิ ปโร โลโก’ติ อิติ เจ เม อสฺส, ‘อตฺถิ ปโร โลโก’ติ อิติ เต นํ พฺยากเรยฺยํ, ‘เอวนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อญฺญถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน’ติฯ ‘นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… ‘อตฺถิ จ นตฺถิ จ ปโร โลโก…เป.… ‘เนวตฺถิ น นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… ‘อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา …เป.… ‘นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… ‘อตฺถิ จ นตฺถิ จ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… ‘เนวตฺถิ น นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… ‘อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฏทุก

กฎฺฐานํ (สี. สฺยา. กํ.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… ‘นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… ‘อตฺถิ จ นตฺถิ จ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… ‘เนวตฺถิ น นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… ‘โหติ จ น จ โหติ [น โหติ จ (สี. ก.)] ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสิ, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ อิติ เจ เม อสฺส, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ อิติ เต นํ พฺยากเรยฺยํ, ‘เอวนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อญฺญถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, จตุตฺถํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํฯ

๖๖. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตูหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ , สเพฺพ เต อิเมเหว จตูหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน, นตฺถิ อิโต พหิทฺธา…เป.… เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

อธิจฺจสมุปฺปนฺนวาโท

๖๗. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิ?

๖๘. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, อสญฺญสตฺตา นาม เทวาฯ สญฺญุปฺปาทา จ ปน เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต สญฺญุปฺปาทํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ โส เอวมาห – ‘อธิจฺจสมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ ปุเพฺพ นาโหสึ, โสมฺหิ เอตรหิ อหุตฺวา สนฺตตาย ปริณโต’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๖๙. ‘‘ทุติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ตกฺกี โหติ วีมํสีฯ โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํ เอวมาห – ‘อธิจฺจสมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จา’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ทุติยํ ฐานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติฯ

๗๐. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว ทฺวีหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน, นตฺถิ อิโต พหิทฺธา…เป.… เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

๗๑. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตมารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน, นตฺถิ อิโต พหิทฺธาฯ

๗๒. ‘‘ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปชานาติ – ‘อิเม ทิฏฺฐิฏฺฐานา เอวํคหิตา เอวํปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา’ติฯ ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานาติ, ตญฺจ ปชานนํ น ปรามสติ, อปรามสโต จสฺส ปจฺจตฺตเญฺญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ เวทนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต, ภิกฺขเว, ตถาคโตฯ

๗๓. ‘‘อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ , เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

อปรนฺตกปฺปิกา

๗๔. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน, อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตุจตฺตารีสาย [จตุจตฺตาลีสาย (สฺยา. กํ.)] วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตุจตฺตารีสาย วตฺถูหิ?

สญฺญีวาโท

๗๕. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิ?

๗๖. ‘‘‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา สญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ ‘อรูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา สญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ ‘รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ…เป.… เนวรูปี นารูปี อตฺตา โหติ… อนฺตวา อตฺตา โหติ… อนนฺตวา อตฺตา โหติ… อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา โหติ… เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา โหติ… เอกตฺตสญฺญี อตฺตา โหติ… นานตฺตสญฺญี อตฺตา โหติ… ปริตฺตสญฺญี อตฺตา โหติ… อปฺปมาณสญฺญี อตฺตา โหติ… เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ… เอกนฺตทุกฺขี อตฺตา โหติฯ สุขทุกฺขี อตฺตา โหติฯ อทุกฺขมสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา สญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ

๗๗. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเม

เหว โสฬสหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน, นตฺถิ อิโต พหิทฺธา…เป…. เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

อสญฺญีวาโท

๗๘. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ?

๗๙. ‘‘‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา อสญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ ‘อรูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา อสญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ ‘รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ…เป…. เนวรูปี นารูปี อตฺตา โหติ… อนฺตวา อตฺตา โหติ… อนนฺตวา อตฺตา โหติ… อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา โหติ… เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา อสญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๐. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน, นตฺถิ อิโต พหิทฺธา…เป…. เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

เนวสญฺญีนาสญฺญีวาโท

๘๑. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา, อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ?

๘๒. ‘‘‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา เนวสญฺญีนาสญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติ ‘อรูปี อตฺตา โหติ…เป…. รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ… เนวรูปี นารูปี อตฺตา โหติ… อนฺตวา อตฺตา โหติ… อนนฺตวา อตฺตา โหติ… อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา โหติ… เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา เนวสญฺญีนาสญฺญี’ติ นํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๓. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว อฏฺฐหิ วตฺถูหิ…เป…. เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

อุเจฺฉทวาโท

๘๔. ‘‘สนฺติ , ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อุเจฺฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อุเจฺฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิ?

๘๕. “อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐิ [เอวํทิฏฺฐี (ก. ปี.)] – ‘ยโต โข, โภ, อยํ อตฺตา รูปี จาตุมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๖. “ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข, โภ, อโญฺญ อตฺตา ทิโพฺพ รูปี กามาวจโร กพฬีการาหารภโกฺขฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๗. “ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข, โภ, อโญฺญ อตฺตา ทิโพฺพ รูปี มโนมโย สพฺพงฺคปจฺจงฺคี อหีนินฺทฺริโยฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๘. “ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข , โภ, อโญฺญ อตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา “อนโนฺต อากาโส”ติ อากาสานญฺจายตนูปโคฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๘๙. “ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข, โภ, อโญฺญ อตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม “อนนฺตํ วิญฺญาณ”นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปโคฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๐. “ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, โส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข, โภ, อโญฺญ อตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม “นตฺถิ กิญฺจี”ติ อากิญฺจญฺญายตนูปโคฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข , โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหตี”ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๑. ‘ตมโญฺญ เอวมาห – “อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา สมฺมา สมุจฺฉิโนฺน โหติฯ อตฺถิ โข, โภ, อโญฺญ อตฺตา

สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม ‘‘สนฺตเมตํ ปณีตเมต’’นฺติ เนวสญฺญานาสญฺญาย ตนูปโคฯ ตํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิฯ ตมหํ ชานามิ ปสฺสามิฯ โส โข, โภ, อตฺตา ยโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ, น โหติ ปรํ มรณา, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา สมฺมา สมุจฺฉินฺโน โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๒. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อุเจฺฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อุเจฺฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว สตฺตหิ วตฺถูหิ… เป.… เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

ทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานวาโท

๙๓. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา ทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิฯ เต จ โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ ทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิ?

๙๔. ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที โหติ เอวํทิฎฺฐิ – ‘‘ยโต โข, โภ, อยํ อตฺตา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติ, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๕. ‘‘ตมโญฺญ เอวมาห –‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? กามา หิ, โภ, อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา, เตสํ วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาฯ ยโต โข , โภ, อยํ อตฺตา วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๖. ‘‘ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยเทว ตตฺถ วิตกฺกิตํ วิจาริตํ, เอเตเนตํ โอฬาริกํ อกฺขายติฯ ยโต โข, โภ, อยํ อตฺตา วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๗. ‘‘ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยเทว ตตฺถ ปีติคตํ เจตโส อุปฺปิลาวิตตฺตํ, เอเตเนตํ โอฬาริกํ อกฺขายติฯ ยโต โข, โภ, อยํ อตฺตา ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ, สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฎิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺตาว

ตา โข, โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๘. ‘‘ตมโญฺญ เอวมาห – ‘อตฺถิ โข, โภ, เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ โข, โภ, อยํ อตฺตา เอตฺตาวตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยเทว ตตฺถ สุขมิติ เจตโส อาโภโค, เอเตเนตํ โอฬาริกํ อกฺขายติฯ ยโต โข, โภ, อยํ อตฺตา สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, เอตฺตาวตา โข, โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปโตฺต โหตี’ติฯ อิเตฺถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติฯ

๙๙. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว ปญฺจหิ วตฺถูหิ…เป.… เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

๑๐๐. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตุจตฺตารีสาย วตฺถูหิฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว จตุจตฺตารีสาย วตฺถูหิ…เป.… เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

๑๐๑. ‘‘อิเมหิ โข เต, ภิกฺขเว, สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิฯ

๑๐๒. ‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา วา อปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรน; นตฺถิ อิโต พหิทฺธาฯ

๑๐๓. ‘‘ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปชานาติ – ‘อิเม ทิฏฺฐิฏฺฐานา เอวํคหิตา เอวํปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา’ติฯ ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานาติ, ตญฺจ ปชานนํ น ปรามสติ, อปรามสโต จสฺส ปจฺจตฺตเญฺญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ เวทนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุโตฺต, ภิกฺขเว, ตถาคโตฯ

๑๐๔. ‘‘อิเม โข เต, ภิกฺขเว, ธมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทุรนุโพธา สนฺตา ปณีตา อตกฺกาวจรา นิปุณา ปณฺฑิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํฯ

ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตวาโร

๑๐๕. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ , ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺ

หาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๐๖. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๐๗. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๐๘. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๐๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๑. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๒. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๓. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๔. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุจฺเฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๕. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๖. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตุจตฺตารีสาย วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ

สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

๑๑๗. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตานํ ปริตสฺสิตวิปฺผนฺทิตเมวฯ

ผสฺสปจฺจยาวาโร

๑๑๘. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๑๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๑. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตูหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๒. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๓. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๔. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๕. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๖. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๗. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุจฺเฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุจฺเฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๘. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๒๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตฺจตฺตารีสาย วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

๑๓๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ, ตทปิ ผสฺสปจฺจยาฯ

เนตํ ฐานํ วิชฺชติวาโร

๑๓๑. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๒. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจ อสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตํ เอกจฺจํ อสสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๓. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๔. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺฐา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตูหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๕. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ ทฺวีหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๖. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ อฏฺฐารสหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๗. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ สญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ โสฬสหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๘. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา, อุทฺธมาฆาตนํ อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๓๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุทฺธมาฆาตนํ เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อฏฺฐหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๔๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อุเจฺฉทวาทา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ สตฺตหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๔๑. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปนฺติ ปญฺจหิ วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๔๒. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ จตุจตฺตารีสาย วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๑๔๓. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ, เต วต อญฺญตฺร ผสฺสา ปฏิสํเวทิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

ทิฏฺฐิคติกาธิฏฺฐานวฏฺฏกถา

๑๔๔. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปนฺติ จตูหิ วตฺถูหิ, เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสติกา เอกจฺจอสสฺสติกา…เป.… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อนฺตานนฺติกา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา อสญฺญีวาทา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุเจฺฉทวาทา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา… เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ, สเพฺพ เต ฉหิ ผสฺสายตเนหิ ผุสฺส ผุสฺส ปฏิสํเวเทนฺติ เตสํ เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติฯ

วิวฏฺฏกถาทิ

๑๔๕. ‘‘ยโต โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อิเมหิ สเพฺพเหว อุตฺตริตรํ ปชานาติฯ

๑๔๖. ‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา วา อปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฏฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว ทฺวาสฏฺฐิยา วตฺถูหิ อโนฺตชาลีกตา,

เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺติ, เอตฺถ ปริยาปนฺนา อโนฺตชาลีกตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ทโกฺข เกวโฎฺฏ วา เกวฎฺฎเนฺตวาสี วา สุขุมจฺฉิเกน ชาเลน ปริตฺตํ อุทกทหํ [อุทกรหทํ (สี. สฺยา. ปี.)] โอตฺถเรยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘เย โข เกจิ อิมสฺมิํ อุทกทเห โอฬาริกา ปาณา, สเพฺพ เต อโนฺตชาลีกตาฯ เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺติ; เอตฺถ ปริยาปนฺนา อโนฺตชาลีกตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺตี’ติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา วา อปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุทิฎฺฐิโน ปุพฺพนฺตาปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิเมเหว ทฺวาสฎฺฐิยา วตฺถูหิ อโนฺตชาลีกตา เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺติ, เอตฺถ ปริยาปนฺนา อโนฺตชาลีกตาว อุมฺมุชฺชมานา อุมฺมุชฺชนฺติฯ

๑๔๗. “อุจฺฉินฺนภวเนตฺติโก, ภิกฺขเว, ตถาคตสฺส กาโย ติฎฺฐติฯ ยาวสฺส กาโย ฐสฺสติ, ตาว นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสาฯ กายสฺส เภทา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา น นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสาฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อมฺพปิณฺฑิยา วณฺฎจฺฉินฺนาย ยานิ กานิจิ อมฺพานิ วณฺฎปฎิพนฺธานิ [วณฺฎูปนิพนฺธนานิ (สี. ปี.), วณฺฑปฎิพทฺธานิ (ก.)], สพฺพานิ ตานิ ตทนฺวยานิ ภวนฺติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อุจฺฉินฺนภวเนตฺติโก ตถาคตสฺส กาโย ติฎฺฐติ, ยาวสฺส กาโย ฐสฺสติ, ตาว นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสา, กายสฺส เภทา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา น นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสา”ติฯ

๑๔๘. เอวํ วุเตฺต อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – “อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต, โก นาโม อยํ, ภเนฺต, ธมฺมปริยาโย”ติ? “ตสฺมาติห ตฺวํ, อานนฺท, อิมํ ธมฺมปริยายํ อตฺถชาลนฺติปิ นํ ธาเรหิ, ธมฺมชาลนฺติปิ นํ ธาเรหิ, พฺรหฺมชาลนฺติปิ นํ ธาเรหิ, ทิฎฺฐิชาลนฺติปิ นํ ธาเรหิ, อนุตฺตโร สงฺคามวิชโยติปิ นํ ธาเรหี”ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ

๑๔๙. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมิํ ภญฺญมาเน ทสสหสฺสี [สหสฺสี (กตฺถจิ)] โลกธาตุ อกมฺปิตฺถาติฯ

พฺรหฺมชาลสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. สามญฺญผลสุตฺตํ

ราชามจฺจกถา

๑๕๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ ชีวกสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพวเน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิฯ เตน โข ปน สมเยน ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส โกมุทิยา จาตุมาสินิยา ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ราชามจฺจปริวุโต อุปริปาสาทวรคโต นิสินฺโน โหติฯ อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตทหุโปสเถ อุทานํ อุทาเนสิ – ‘‘รมณียา วต โภ โทสินา รตฺติ, อภิรูปา วต โภ โทสินา รตฺติ, ทสฺสนียา วต โภ โทสินา รตฺติ, ปาสาทิกา วต โภ โทสินา รตฺติ, ลกฺขญฺญา วต โภ โทสินา รตฺติฯ กํ นุ ขฺวชฺช สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรุปาเสยฺยาม, ยํ โน ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติ?

๑๕๑. เอวํ วุตฺเต, อญฺญตโร ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, ปูรโณ กสฺสโป สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว ปูรณํ กสฺสปํ ปยิรุปาสตุฯ อปฺเปว นาม เทวสฺส ปูรณํ กสฺสปํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

๑๕๒. อญฺญตโรปิ โข ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, มกฺขลิ โคสาโล สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว มกฺขลึ โคสาลํ ปยิรุปาสตุฯ อปฺเปว นาม เทวสฺส มกฺขลึ โคสาลํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

๑๕๓. อญฺญตโรปิ โข ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, อชิโต เกสกมฺพโล สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว อชิตํ เกสกมฺพลํ ปยิรุปาสตุฯ อปฺเปว นาม เทวสฺส อชิตํ เกสกมฺพลํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

๑๕๔. อญฺญตโรปิ โข ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, ปกุโธ [ปกุโทฺธ (สี.)] กจฺจายโน สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว ปกุธํ กจฺจายนํ ปยิรุปาสตุฯ อปฺเปว นาม เทวสฺส ปกุธํ กจฺจายนํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

๑๕๕. อญฺญตโรปิ โข ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, สญฺจโย [สญฺชโย (สี. สฺยา.)] เพลฏฺฐปุตฺโต [เพลฺลฏฺฐิปุตฺโต (สี.), เวลฏฺฐปุตฺโต (สฺยา.)] สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว สญฺจยํ เพลฏฺฐปุตฺตํ ปยิรุปาสตุฯ

อเปฺปว นาม เทวสฺส สญฺจยํ เพลฏฺฐปุตฺตํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

๑๕๖. อญฺญตโรปิ โข ราชามจฺโจ ราชานํ มาคธํ อชาตสตฺตุํ เวเทหิปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, เทว, นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต [นาถปุตฺโต (สี.), นาตปุตฺโต (ปี.)] สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ ตํ เทโว นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ ปยิรุปาสตุฯ อเปฺปว นาม เทวสฺส นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิฯ

โกมารภจฺจชีวกกถา

๑๕๗. เตน โข ปน สมเยน ชีวโก โกมารภจฺโจ รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส อวิทูเร ตุณฺหีภูโต นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ชีวกํ โกมารภจฺจํ เอตทโวจ – ‘‘ตฺวํ ปน, สมฺม ชีวก, กึ ตุณฺหี’’ติ? ‘‘อยํ, เทว, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อมฺหากํ อมฺพวเน วิหรติ มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิฯ ตํ โข ปน ภควนฺตํ [ภควนฺตํ โคตมํ (สี. ก. ปี.)] เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ติฯ ตํ เทโว ภควนฺตํ ปยิรุปาสตุฯ อเปฺปว นาม เทวสฺส ภควนฺตํ ปยิรุปาสโต จิตฺตํ ปสีเทยฺยา’ติฯ

๑๕๘. ‘‘เตน หิ, สมฺม ชีวก, หตฺถิยานานิ กปฺปาเปหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, เทวา’’ติ โข ชีวโก โกมารภโจฺจ รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุณิตฺวา ปญฺจมตฺตานิ หตฺถินิกาสตานิ กปฺปาเปตฺวา รโญฺญ จ อาโรหณียํ นาคํ, รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ปฏิเวเทสิ – ‘‘กปฺปิตานิ โข เต, เทว, หตฺถิยานานิ, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญสี’’ติฯ

๑๕๙. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ปญฺจสุ หตฺถินิกาสเตสุ ปเจฺจกา อิตฺถิโย อาโรเปตฺวา อาโรหณียํ นาคํ อภิรุหิตฺวา อุกฺกาสุ ธาริยมานาสุ ราชคหมฺหา นิยฺยาสิ มหจฺจราชานุภาเวน, เยน ชีวกสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพวนํ เตน ปายาสิฯ

อถ โข รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส อวิทูเร อมฺพวนสฺส อหุเทว ภยํ, อหุ ฉมฺภิตตฺตํ, อหุ โลมหํโสฯ อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุโตฺต ภีโต สํวิโคฺค โลมหฏฺฐชาโต ชีวกํ โกมารภจฺจํ เอตทโวจ – ‘‘กจฺจิ มํ, สมฺม ชีวก, น วเญฺจสิ? กจฺจิ มํ, สมฺม ชีวก, น ปลเมฺภสิ? กจฺจิ มํ, สมฺม ชีวก, น ปจฺจตฺถิกานํ เทสิ ? กถญฺหิ นาม ตาว มหโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส อฑฺฒเตฬสานํ ภิกฺขุสตานํ เนว ขิปิตสโทฺท ภวิสฺสติ, น อุกฺกาสิตสโทฺท น นิโคฺฆโส’’ติฯ

‘‘มา ภายิ, มหาราช, มา ภายิ, มหาราชฯ น ตํ เทว, วเญฺจมิ; น ตํ, เทว, ปลมฺภามิ ; น ตํ, เทว, ปจฺจตฺถิกานํ เทมิฯ อภิกฺกม, มหาราช, อภิกฺกม, มหาราช, เอเต มณฺฑลมาเฬ ทีปา [ปทีปา (สี. สฺยา.)] ฌายนฺตี’’ติฯ

สามญฺญผลปุจฺฉา

๑๖๐. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ยาวติกา นาคสฺส ภูมิ นาเคน คนฺตฺวา, นาคา ปโจฺจโรหิตฺวา, ปตฺติโกว [ปทิโกว (สฺยา.)] เยน มณฺฑลมาฬสฺส ทฺวารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ชีวกํ โกมารภจฺจํ เอตทโวจ – ''กหํ ปน, สมฺม ชีวก, ภควา''ติ? ''เอโส, มหาราช, ภควา; เอโส, มหาราช, ภควา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสิโนฺน ปุรกฺขโต ภิกฺขุสงฺฆสฺสา''ติฯ

๑๖๑. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา รหทมิว วิปฺปสนฺนํ อุทานํ อุทาเนสิ – ''อิมินา เม อุปสเมน อุทยภโทฺท [อุทายิภโทฺท (สี. ปี.)] กุมาโร สมนฺนาคโต โหตุ, เยเนตรหิ อุปสเมน ภิกฺขุสโงฺฆ สมนฺนาคโต''ติฯ ''อคมา โข ตฺวํ, มหาราช, ยถาเปม''นฺติฯ ''ปิโย เม, ภเนฺต, อุทยภโทฺท กุมาโรฯ อิมินา เม, ภเนฺต, อุปสเมน อุทยภโทฺท กุมาโร สมนฺนาคโต โหตุ เยเนตรหิ อุปสเมน ภิกฺขุสโงฺฆ สมนฺนาคโต''ติฯ

๑๖๒. อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา, ภิกฺขุสงฺฆสฺส อญฺชลิํ ปณาเมตฺวา , เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''ปุเจฺฉยฺยามหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ กิญฺจิเทว เทสํ [กิญฺจิเทว เทสํ เลสมตฺตํ (สฺยา. กํ. ก.)]; สเจ เม ภควา โอกาสํ กโรติ ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายา''ติฯ ''ปุจฺฉ, มหาราช, ยทากงฺขสี''ติฯ

๑๖๓. ''ยถา นุ โข อิมานิ, ภเนฺต, ปุถุสิปฺปายตนานิ, เสยฺยถิทํ – หตฺถาโรหา อสฺสาโรหา รถิกา ธนุคฺคหา เจลกา จลกา ปิณฺฑทายกา อุคฺคา ราชปุตฺตา ปกฺขนฺทิโน มหานาคา สูรา จมฺมโยธิโน ทาสิกปุตฺตา อาฬาริกา กปฺปกา นฺหาปกา [นหาปิกา (สี.), นฺหาปิกา (สฺยา.)] สูทา มาลาการา รชกา เปสการา นฬการา กุมฺภการา คณกา มุทฺทิกา, ยานิ วา ปนญฺญานิปิ เอวํคตานิ ปุถุสิปฺปายตนานิ, เต ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฎฺฐิกํ สิปฺปผลํ อุปชีวนฺติ; เต เตน อตฺตานํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ [ปีเนนฺติ (กตฺถจิ)], มาตาปิตโร สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, ปุตฺตทารํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, มิตฺตามเจฺจ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, สมณพฺราหฺมเณสุ [สมเณสุ พฺราหฺมเณสุ (ก.)] อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฎฺฐเปนฺติ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสํวตฺตนิกํฯ สกฺกา นุ โข, ภเนฺต, เอวเมว ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ''นฺติ?

๑๖๔. ''อภิชานาสิ โน ตฺวํ, มหาราช, อิมํ ปญฺหํ อเญฺญ สมณพฺราหฺมเณ ปุจฺฉิตา''ติ ? ''อภิชานามหํ, ภเนฺต, อิมํ ปญฺหํ อเญฺญ สมณพฺราหฺมเณ ปุจฺฉิตา''ติฯ ''ยถา กถํ ปน เต, มหาราช, พฺยากริํสุ, สเจ เต อครุ ภาสสฺสู''ติฯ ''น โข เม, ภเนฺต, ครุ, ยตฺถสฺส ภควา นิสิโนฺน, ภควนฺตรูโป วา''ติ [จาติ (สี. ก.)]ฯ ''เตน หิ, มหาราช, ภาสสฺสู''ติฯ

ปูรณกสฺสปวาโท

๑๖๕. ''เอกมิทาหํ, ภเนฺต, สมยํ เยน ปูรโณ กสฺสโป เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปูรเณน กสฺสเปน สทฺธิํ สโมฺมทิํฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ, ภเนฺต, ปูรณํ กสฺสปํ เอตทโวจํ – 'ยถา นุ โข อิมานิ, โภ กสฺสป, ปุถุสิปฺปายตนานิ, เสยฺยถิทํ – หตฺถาโรหา อสฺสาโรหา รถิกา ธนุคฺคหา เจลกา จลกา ปิณฺฑทายกา อุคฺคา ราชปุตฺตา ปกฺขนฺทิโน มหานาคา สูรา จมฺมโยธิโน ทาสิกปุตฺตา อาฬาริกา กปฺปกา นฺหาปกา สูทา มาลาการา รชกา เปสการา นฬการา กุมฺภการา คณกา มุทฺทิกา, ยานิ

วา ปนณฺญานิปิ เอวํคตานิ ปุถุสิปฺปายตนานิ- เต ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สิปฺปผลํ อุปชีวนฺติ; เต เตน อตฺตานํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, มาตาปิตโร สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, ปุตฺตทารํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, มิตฺตามจฺเจ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, สมณพฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐเปนฺติ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสํวตฺตนิกํฯ สกฺกา นุ โข, โภ กสฺสป, เอวเมว ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๖๖. ‘‘เอวํ วุตฺเต, ภนฺเต, ปูรโณ กสฺสโป มํ เอตทโวจ – ‘กโรโต โข, มหาราช, การยโต, ฉินฺทโต เฉทาปยโต, ปจโต ปาจาปยโต โสจยโต, โสจาปยโต, กิลมโต กิลมาปยโต, ผนฺทโต ผนฺทาปยโต, ปาณมติปาตาปยโต, อทินฺนํ อาทิยโต, สนฺธึ ฉินฺทโต, นิโลลฺลปํ หรโต, เอกาคาริกํ กโรโต, ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต, ปรทารํ คจฺฉโต, มุสา ภณโต, กโรโต น กรียติ ปาปํฯ ขุรปริยนฺเตน เจปิ จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปถวิยา ปาเณ เอกํ มํสขลํ เอกํ มํสปุญฺชํ กเรยฺย, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโมฯ ทกฺขิณํ เจปิ คงฺคาย ตีรํ คเจฺฉยฺย หนโนฺต ฆาเตโนฺต ฉินฺทโนฺต เฉทาเปโนฺต ปจโนฺต ปาจาเปโนฺต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโมฯ อุตฺตรเญฺจปิ คงฺคาย ตีรํ คเจฺฉยฺย ททโนฺต ทาเปโนฺต ยชโนฺต ยชาเปโนฺต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญํ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโมฯ ทาเนน ทเมน สํยเมน สจฺจวเชฺชน นตฺถิ ปุญฺญํ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม’ติฯ อิตฺถํ โข เม, ภนฺเต, ปูรโณ กสฺสโป สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน อกิริยํ พฺยากาสิฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, อมฺพํ วา ปุโฏฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย , ลพุชํ วา ปุโฏฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภนฺเต, ปูรโณ กสฺสโป สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน อกิริยํ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติฯ โส โข อหํ, ภนฺเต, ปูรณสฺส กสฺสปสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกสิตฺวา อนตฺตมโน, อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา, ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหโนฺต อนิกฺกุชฺชโนฺต [อนิกฺกุเชฺชโนฺต (สฺยา. กํ. ก.)] อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมึ [ปกฺกามึ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

มกฺขลิโคสาลวาโท

๑๖๗. ‘‘เอกมิทาหํ, ภนฺเต, สมยํ เยน มกฺขลิ โคสาโล เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา มกฺขลินา โคสาเลน สทฺธึ สโมฺมทึฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ, ภนฺเต, มกฺขลึ โคสาลํ เอตทโวจํ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, โภ โคสาล, ปุถุสิปฺปายตนานิ…เป.… สกฺกา นุ โข, โภ โคสาล, เอวเมว ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๖๘. ‘‘เอวํ วุตฺเต, ภนฺเต, มกฺขลิ โคสาโล มํ เอตทโวจ – ‘นตฺถิ มหาราช เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย, อเหตู [อเหตุ (กตฺถจิ)] อปจฺจยา สตฺตา สํกิลิสฺสนฺติฯ นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา, อเหตู อปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติฯ นตฺถิ อตฺตกาเร, นตฺถิ ปรกาเร, นตฺถิ ปุริสกาเร, นตฺถิ พลํ, นตฺถิ วีริยํ, นตฺถิ ปุริสถาโม, นตฺถิ ปุริสปรกฺกโม ฯ สเพฺพ สตฺตา สเพฺพ ปาณา สเพฺพ ภูตา สเพฺพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉเสฺววาภิชาตีสุ สุขทุกฺขํ [สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ (สฺยา.)] ปฏิสํเวเทนฺติฯ จุทฺทส โข ปนิมานิ โยนิปมุขสตสหสฺสานิ สฏฺฐิ จ สตานิ ฉ จ สตานิ ปญฺจ จ กมฺมุโน สตานิ ปญฺจ จ กมฺมานิ ตีณิ จ กมฺมานิ กเมฺม จ อฑฺฒกเมฺม จ ทฺวฏฺฐิปฏิปทา ทฺวฏฺฐนฺตรกปฺปา ฉฬาภิชาติโย อฎฺฐ ปุริสภูมิโย เอกูนปญฺญาส อาชีวกสเต เอกูนปญฺญาส ปริพฺพาชกสเต เอกูนปญฺญาส นาคาวาสสเต

วีเส อินฺทฺริยสเต ตึเส นิรยสเต ฉตฺตึส รโชธาตุโย สตฺต สญฺญีคพฺภา สตฺต อสญฺญีคพฺภา สตฺต นิคณฺฐิคพฺภา สตฺต เทวา สตฺต มานุสา สตฺต ปิสาจา สตฺต สรา สตฺต ปวุฏา [สปุฏา (ก.), ปพุฏา (สี.)] สตฺต ปวุฏสตานิ สตฺต ปปาตา สตฺต ปปาตสตานิ สตฺต สุปินา สตฺต สุปินสตานิ จุลฺลาสีติ มหากปฺปิโน [มหากปฺปุโน (ก. สี. ปี.)] สตสหสฺสานิ, ยานิ พาเล จ ปณฺฑิเต จ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติฯ ตตฺถ นตฺถิ “อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา อปริปกฺกํ วา กมฺมํ ปริปาเจสฺสามิ, ปริปกฺกํ วา กมฺมํ ผุสฺส ผุสฺส พฺยนฺตึ กริสฺสามี’ติ เหวํ นตฺถิฯ โทณมิเต สุขทุเกฺข ปริยนฺตกเต สํสาเร , นตฺถิ หายนวฑฺฒเน, นตฺถิ อุกฺกํสาวกํเสฯ เสยฺยถาปิ นาม สุตฺตคุเฬ ขิเตฺต นิเพฺพฐิยมานเมว ปเลติ, เอวเมว พาเล จ ปณฺฑิเต จ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺตี’ติฯ

๑๖๙. “อิตฺถํ โข เม, ภเนฺต, มกฺขลิ โคสาโล สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน สํสารสุทฺธึ พฺยากาสิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, อมฺพํ วา ปุโฏฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย, ลพุชํ วา ปุโฏฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต, มกฺขลิ โคสาโล สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน สํสารสุทฺธึ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติฯ โส โข อหํ, ภเนฺต, มกฺขลิสฺส โคสาลสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อนตฺตมโน, อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา, ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหโนฺต อนิกฺกุชฺชโนฺต อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึฯ

อชิตเกสกมฺพลวาโท

๑๗๐. “เอกมิทาหํ, ภเนฺต, สมยํ เยน อชิโต เกสกมฺพโล เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อชิเตน เกสกมฺพเลน สทฺธึ สโมฺมทึฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ, ภเนฺต, อชิตํ เกสกมฺพลํ เอตทโวจํ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, โภ อชิต, ปุถุสิปฺปายตนานิ…เป.… สกฺกา นุ โข, โภ อชิต, เอวเมว ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๗๑. “เอวํ วุเตฺต, ภเนฺต, อชิโต เกสกมฺพโล มํ เอตทโวจ – ‘นตฺถิ, มหาราช, ทินฺนํ , นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก [ปรโลโก (สฺยา.)], นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา [สมคฺคตา (ก.), สมคฺคตา (สฺยา.)] สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺติฯ จาตุมหาภูติโก อยํ ปุริโส, ยทา กาลงฺกโรติ, ปถวี ปถวิกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อาโป อาโปกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, เตโช เตโชกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อากาสํ อินฺทฺริยานิ สงฺกมนฺติฯ อาสนฺทิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย คจฺฉนฺติฯ ยาวาฬาหนา ปทานิ ปญฺญายนฺติฯ กาโปตกานิ อฎฺฐีนิ ภวนฺติ, ภสฺสนฺตา อาหุติโยฯ ทตฺตุปญฺญตฺตํ ยทิทํ ทานํฯ เตสํ ตุจฺฉํ มุสา วิลาโป เย เกจิ อตฺถิกวาทํ วทนฺติฯ พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ, น โหนฺติ ปรํ มรณา’ติฯ

๑๗๒. “อิตฺถํ โข เม, ภเนฺต, อชิโต เกสกมฺพโล สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน อุเจฺฉทํ พฺยากาสิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, อมฺพํ วา ปุโฏฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย , ลพุชํ วา ปุโฏฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต, อชิโต เกสกมฺพโล สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน อุเจฺฉทํ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติฯ โส โข อหํ, ภเนฺต, อชิตสฺส เกสกมฺ

พลสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อนตฺตมโน อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหนฺโต อนิกฺกุชฺชนฺโต อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึฯ

ปกุธกจฺจายนวาโท

๑๗๓. ‘‘เอกมิทาหํ, ภนฺเต, สมยํ เยน ปกุโธ กจฺจายโน เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา ปกุเธน กจฺจายเนน สทฺธึ สโมฺมทึฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ, ภนฺเต, ปกุธํ กจฺจายนํ เอตทโวจํ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, โภ กจฺจายน, ปุถุสิปฺปายตนานิ…เป.… สกฺกา นุ โข, โภ กจฺจายน, เอวเมว ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๗๔. ‘‘เอวํ วุเตฺต, ภนฺเต, ปกุโธ กจฺจายโน มํ เอตทโวจ – ‘สตฺติเม, มหาราช, กายา อกฎา อกฎวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฎฎฺฐา เอสิกฎฺฐายิฎฺฐิตาฯ เต น อิญฺชนฺติ , น วิปริณมนฺติ, น อญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ, นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วาฯ กตเม สตฺต? ปถวิกาโย, อาโปกาโย, เตโชกาโย, วาโยกาโย, สุเข, ทุเกฺข, ชีเว สตฺตเม – อิเม สตฺต กายา อกฎา อกฎวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฎฎฺฐา เอสิกฎฺฐายิฎฺฐิตาฯ เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณมนฺติ, น อญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ, นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วาฯ ตตฺถ นตฺถิ หนฺตา วา ฆาเตตา วา, โสตา วา สาเวตา วา, วิญฺญาตา วา วิญฺญาเปตา วาฯ โยปิ ติเณฺหน สเตฺถน สีสํ ฉินฺทติ, น โกจิ กิญฺจิ [กญฺจิ (กํ.)] ชีวิตา โวโรเปติ; สตฺตนฺนํ เตฺวว [สตฺตนฺนํ เยว (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] กายานมนฺตเรน สตฺถํ วิวรมนุปตตี’ติฯ

๑๗๕. ‘‘อิตฺถํ โข เม, ภนฺเต, ปกุโธ กจฺจายโน สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฎฺฐ สมาโน อเญฺญน อญฺญํ พฺยากาสิฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, อมฺพํ วา ปุโฎฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย, ลพุชํ วา ปุโฎฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภนฺเต, ปกุโธ กจฺจายโน สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฎฺฐ สมาโน อเญฺญน อญฺญํ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติฯ โส โข อหํ, ภนฺเต, ปกุธสฺส กจฺจายนสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึ, อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อนตฺตมโน, อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหนฺโต อนิกฺกุชฺชนฺโต อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึฯ

นิคณฺฐนาฎปุตฺตวาโท

๑๗๖. ‘‘เอกมิทาหํ, ภนฺเต, สมยํ เยน นิคโณฺฐ นาฎปุโตฺต เตนุปสงฺกมึ ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคเณฺฐน นาฎปุเตฺตน สทฺธึ สโมฺมทึฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ, ภนฺเต, นิคณฺฐํ นาฎปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, โภ อคฺคิเวสฺสน, ปุถุสิปฺปายตนานิ…เป.… สกฺกา นุ โข, โภ อคฺคิเวสฺสน, เอวเมว ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๗๗. ‘‘เอวํ วุเตฺต, ภนฺเต, นิคโณฺฐ นาฎปุโตฺต มํ เอตทโวจ – ‘อิธ, มหาราช, นิคโณฺฐ จาตุยามสํวรสํวุโต โหติฯ กถญฺจ, มหาราช, นิคโณฺฐ จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ? อิธ, มหาราช, นิคโณฺฐ สพฺพวาริวาริโต จ โหติ, สพฺพวาริยุโตฺต จ, สพฺพวาริธุโต จ, สพฺพวาริผุโฎ จฯ เอวํ โข, มหาราช, นิคโณฺฐ จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ ฯ ยโต โข, มหาราช, นิคโณฺฐ เอวํ จาตุยาม

สํวรสํวุโต โหติ; อยํ วุจฺจติ, มหาราช, นิคโณฺฐ [นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต (สฺยา. ก.)] คตโตฺต จ ยตโตฺต จ ฐิตโตฺต จา’ติฯ

๑๗๘. ‘‘อิตฺถํ โข เม, ภเนฺต, นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน จาตุยามสํวรํ พฺยากาสิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, อมฺพํ วา ปุโฏฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย, ลพุชํ วา ปุโฏฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต, นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน จาตุยามสํวรํ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติ ฯ โส โข อหํ, ภเนฺต, นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อนตฺตมโน อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหโนฺต อนิกฺกุชฺชโนฺต อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมิํฯ

สญฺจยเพลฎฺฐปุตฺตวาโท

๑๗๙. ‘‘เอกมิทาหํ, ภเนฺต, สมยํ เยน สญฺจโย เพลฎฺฐปุโตฺต เตนุปสงฺกมิํ; อุปสงฺกมิตฺวา สญฺจเยน เพลฎฺฐปุเตฺตน สทฺธิํ สโมฺมทิํฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อหํ ภเนฺต, สญฺจยํ เพลฎฺฐปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, โภ สญฺจย, ปุถุสิปฺปายตนานิ…เป.… สกฺกา นุ โข, โภ สญฺจย, เอวเมว ทิเฎฺฐว ธเมฺม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๘๐. ‘‘เอวํ วุเตฺต, ภเนฺต, สญฺจโย เพลฎฺฐปุโตฺต มํ เอตทโวจ – ‘อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสิ, อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เจ เม อสฺส, อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เต นํ พฺยากเรยฺยํฯ เอวนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อญฺญถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โนฯ นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… อตฺถิ จ นตฺถิ จ ปโร โลโก…เป.… เนวตฺถิ น นตฺถิ ปโร โลโก…เป.… อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… อตฺถิ จ นตฺถิ จ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… เนวตฺถิ น นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา…เป.… อตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.…อตฺถิ จ นตฺถิ จ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… เนวตฺถิ น นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก…เป.… โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา…เป.… เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสิ, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ อิติ เจ เม อสฺส, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ อิติ เต นํ พฺยากเรยฺยํฯ เอวนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อญฺญถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน’ติฯ

๑๘๑. ‘‘อิตฺถํ โข เม, ภเนฺต, สญฺจโย เพลฎฺฐปุโตฺต สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน วิเกฺขปํ พฺยากาสิฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, อมฺพํ วา ปุโฏฺฐ ลพุชํ พฺยากเรยฺย, ลพุชํ วา ปุโฏฺฐ อมฺพํ พฺยากเรยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต, สญฺจโย เพลฎฺฐปุโตฺต สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน วิเกฺขปํ พฺยากาสิฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอตทโหสิ – ‘อยญฺจ อิเมสํ สมณพฺราหฺมณานํ สพฺพพาโล สพฺพมูโฬฺหฯ กถญฺหิ นาม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุโฏฺฐ สมาโน วิเกฺขปํ พฺยากริสฺสตี’ติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอตทโหสิ – ‘กถญฺหิ นาม มาทิโส สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา วิชิเต วสนฺตํ อปสาเทตพฺพํ มเญฺญยฺยา’ติฯ โส โข อหํ, ภเนฺต, สญฺจยสฺส เพลฎฺฐปุตฺตสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทึ นปฺปฏิโกฺกสึฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อนตฺตมโน อนตฺตมนวาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา ตเมว วาจํ อนุคฺคณฺหโนฺต อนิกฺกุชฺชโนฺต อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมิํฯ

ปฐมสนฺทิฏฺฐิกสามญฺญผลํ

๑๘๒. ‘‘โสหํ, ภนฺเต, ภควนฺตมฺปิ ปุจฺฉามิ – ‘ยถา นุ โข อิมานิ, ภนฺเต, ปุถุสิปฺปายตนานิ เสยฺยถิทํ – หตฺถาโรหา อสฺสาโรหา รถิกา ธนุคฺคหา เจลกา จลกา ปิณฺฑทายกา อุคฺคา ราชปุตฺตา ปกฺขนฺทิโน มหานาคา สูรา จมฺมโยธิโน ทาสิกปุตฺตา อาฬาริกา กปฺปกา นฺหาปกา สูทา มาลาการา รชกา เปสการา นฬการา กุมฺภการา คณกา มุทฺทิกา, ยานิ วา ปนญฺญานิปิ เอวํคตานิ ปุถุสิปฺปายตนานิ, เต ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สิปฺปผลํ อุปชีวนฺติ, เต เตน อตฺตานํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, มาตาปิตโร สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, ปุตฺตทารํ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, มิตฺตามจฺเจ สุเขนฺติ ปีเณนฺติ, สมณพฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐเปนฺติ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสํวตฺตนิกํฯ สกฺกา นุ โข เม , ภนฺเต, เอวเมว ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’นฺติ?

๑๘๓. ‘‘สกฺกา, มหาราชฯ เตน หิ, มหาราช, ตเญฺญเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิฯ ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กึ มญฺญสิ, มหาราช, อิธ เต อสฺส ปุริโส ทาโส กมฺมกาโร [กมฺมกโร (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิงฺการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที มุขุโลฺลกโก [มุขุโลฺลกิโก (สฺยา. กํ. ก.)]ฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อจฺฉริยํ, วต โภ, อพฺภุตํ, วต โภ, ปุญฺญานํ คติ, ปุญฺญานํ วิปาโกฯ อยญฺหิ ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต มนุสฺโส ; อหมฺปิ มนุสฺโสฯ อยญฺหิ ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติ, เทโว มเญฺญฯ อหํ ปนมฺหิสฺส ทาโส กมฺมกาโร ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิงฺการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที มุขุโลฺลกโกฯ โส วตสฺสาหํ ปุญฺญานิ กเรยฺยํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’นฺติฯ โส อปเรน สมเยน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กาเยน สํวุโต วิหเรยฺย, วาจาย สํวุโต วิหเรยฺย, มนสา สํวุโต วิหเรยฺย, ฆาสจฺฉาทนปรมตาย สนฺตุฏฺโฐ, อภิรโต ปวิเวเกฯ ตํ เจ เต ปุริสา เอวมาโรเจยฺยุํ – ‘ยคฺเฆ เทว ชาเนยฺยาสิ, โย เต โส ปุริโส [โย เต ปุริโส (สี. ก.)] ทาโส กมฺมกาโร ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิงฺการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที มุขุโลฺลกโก; โส, เทว, เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กาเยน สํวุโต วิหรติ, วาจาย สํวุโต วิหรติ, มนสา สํวุโต วิหรติ, ฆาสจฺฉาทนปรมตาย สนฺตุฏฺโฐ, อภิรโต ปวิเวเก’ติฯ อปิ นุ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เอตุ เม, โภ, โส ปุริโส, ปุนเทว โหตุ ทาโส กมฺมกาโร ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิงฺการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที มุขุโลฺลกโก’ติ?

๑๘๔. ‘‘โน เหตํ, ภนฺเตฯ อถ โข นํ มยเมว อภิวาเทยฺยามปิ , ปจฺจุฏฺเฐยฺยามปิ, อาสเนนปิ นิมนฺเตยฺยาม, อภินิมนฺเตยฺยามปิ นํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, ธมฺมิกมฺปิสฺส รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทเหยฺยามา’’ติฯ

๑๘๕. ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต โหติ วา สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ โน วา’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สนฺเต โหติ สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผล’’นฺติฯ ‘‘อิทํ โข เต, มหาราช, มยา ปฐมํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญตฺต’’นฺติฯ

ทุติยสนฺทิฏฺฐิกสามญฺญผลํ

๑๘๖. ‘‘สกฺกา ปน, ภนฺเต, อญฺญมฺปิ เอวเมว ทิฏฺเฐว ธมฺเม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุ’’นฺติ? ‘‘สกฺกา, มหาราชฯ เตน หิ, มหาราช, ตเญฺญเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิฯ ยถา เต

ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กึ มญฺญสิ, มหาราช, อิธ เต อสฺส ปุริโส กสฺสโก คหปติโก กรการโก ราสิวฑฺฒโกฯ ตสฺส เอวมสฺส – 'อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, ปุญฺญานํ คติ, ปุญฺญานํ วิปาโกฯ อยญฺหิ ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต มนุสฺโส, อหมฺปิ มนุสฺโสฯ อยญฺหิ ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติ, เทโว มเญฺญฯ อหํ ปนมฺหิสฺส กสฺสโก คหปติโก กรการโก ราสิวฑฺฒโกฯ โส วตสฺสาหํ ปุญฺญานิ กเรยฺยํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย'นฺติฯ

"โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย, อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กาเยน สํวุโต วิหเรยฺย, วาจาย สํวุโต วิหเรยฺย, มนสา สํวุโต วิหเรยฺย, ฆาสจฺฉาทนปรมตาย สนฺตุฏฺโฐ, อภิรโต ปวิเวเกฯ ตํ เจ เต ปุริสา เอวมาโรเจยฺยุํ – 'ยคฺเฆ, เทว ชาเนยฺยาสิ, โย เต โส ปุริโส [โย เต ปุริโส (สี.)] กสฺสโก คหปติโก กรการโก ราสิวฑฺฒโก; โส เทว เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กาเยน สํวุโต วิหรติ, วาจาย สํวุโต วิหรติ, มนสา สํวุโต วิหรติ, ฆาสจฺฉาทนปรมตาย สนฺตุฏฺโฐ, อภิรโต ปวิเวเก''ติฯ อปิ นุ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – 'เอตุ เม, โภ, โส ปุริโส, ปุนเทว โหตุ กสฺสโก คหปติโก กรการโก ราสิวฑฺฒโก'ติ?

๑๘๗. "โน เหตํ, ภนฺเตฯ อถ โข นํ มยเมว อภิวาเทยฺยามปิ, ปจฺจุเฏฺฐยฺยามปิ, อาสเนนปิ นิมเนฺตยฺยาม, อภินิมเนฺตยฺยามปิ นํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, ธมฺมิกมฺปิสฺส รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทเหยฺยามา''ติฯ

๑๘๘. "ตํ กึ มญฺญสิ, มหาราช? ยทิ เอวํ สเนฺต โหติ วา สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ โน วา''ติ? "อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต โหติ สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผล''นฺติ ฯ "อิทํ โข เต, มหาราช, มยา ทุติยํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญตฺต''นฺติฯ

ปณีตตรสามญฺญผลํ

๑๘๙. "สกฺกา ปน, ภเนฺต, อญฺญมฺปิ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปญฺญเปตุํ อิเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจา''ติ? "สกฺกา, มหาราชฯ เตนหิ, มหาราช, สุโณหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ, ภาสิสฺสามี''ติฯ "เอวํ, ภเนฺต''ติ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

๑๙๐. ภควา เอตทโวจ – "อิธ, มหาราช, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ

๑๙๑. "ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมึ วา กุเล ปจฺจาชาโตฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'สมฺพาโธ ฆราวาโส รโชปโถ, อโพฺภกาโส ปพฺพชฺชาฯ นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวส

ตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’นฺติฯ

๑๙๒. ‘‘โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ

๑๙๓. ‘‘โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, กายกมฺมวจีกมฺเมน สมนฺนาคโต กุสเลน, ปริสุทฺธาชีโว สีลสมฺปนฺโน, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร [คุตฺตทฺวาโร, โภชเน มตฺตญฺญู (ก.)], สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต, สนฺตุฏฺโฐฯ

จูฬสีลํ

๑๙๔. ‘‘กถญฺจ, มหาราช, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ? อิธ, มหาราช, ภิกฺขุ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติฯ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี โหติ อาราจารี วิรโต เมถุนา คามธมฺมาฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ; อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย; อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา, อมูสํ เภทายฯ อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา, สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ; ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวติํ วาจํ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวติํ อตฺถสํหิตํฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

‘‘พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต โหติ…เป.… เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนาฯ นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต โหติฯ มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติฯ อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต โหติฯ ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โห

ติฯ อิตฺถิกุมาริกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ หตฺถิควสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ ฯ ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต โหติฯ ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต โหติฯ อุกฺโกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

จูฬสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

มชฺฌิมสีลํ

๑๙๕. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ พีชคามภูตคามสมารมฺภํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผฬุพีชํ อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ, อิติ เอวรูปา พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๑๙๖. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ สนฺนิธิการปริโภคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – อนฺนสนฺนิธิํ ปานสนฺนิธิํ วตฺถสนฺนิธิํ ยานสนฺนิธิํ สยนสนฺนิธิํ คนฺธสนฺนิธิํ อามิสสนฺนิธิํ, อิติ วา อิติ เอวรูปา สนฺนิธิการปริโภคา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๑๙๗. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – นจฺจํ คีตํ วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ปาณิสฺสรํ เวตาฬํ กุมฺภถูณํ โสภนกํ จณฺฑาลํ วํสํ โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ อสฺสยุทฺธํ มหิํสยุทฺธํ อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุโยฺยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยูหํ อนีกทสฺสนํ อิติ วา อิติ เอวรูปา วิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๑๙๘. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – อฏฺฐปทํ ทสปทํ อากาสํ ปริหารปถํ สนฺติกํ ขลิกํ ฆฏิกํ สลากหตฺถํ อกฺขํ ปงฺคจีรํ วงฺกกํ โมกฺขจิกํ จิงฺคุลิกํ ปตฺตาฬฺหกํ รถกํ ธนุกํ อกฺขริกํ มเนสิกํ ยถาวชฺชํ อิติ วา อิติ เอวรูปา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๑๙๙. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ อุจฺจาสยนมหาสยนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – อาสนฺทิํ ปลฺลงฺกํ โคนกํ จิตฺตกํ ปฏิกํ ปฏลิกํ ตูลิกํ วิกติกํ อุทฺทโลมิํ เอกนฺตโลมิํ กฏฺฏิสฺสํ โกเสยฺยํ กุตฺตกํ หตฺถตฺถรํ อสฺสตฺถรํ รถตฺถรํ อชินปฺปเวณิํ กทลิมิคปวรปจฺจตฺถรณํ สอุตฺตรจฺฉทํ อุภโตโลหิตกูปธานํ อิติ วา อิติ เอวรูปา อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๐. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนํ มาลาคนฺธวิเลปนํ มุขจุณฺณํ มุขเลปนํ หตฺถพนฺธํ สิขาพนฺธํ

ทณฺฑํ นาฬิกํ อสึ [ขคฺคํ (สี. ปี.), อสึ ขคฺคํ (สฺยา. กํ.), ขคฺคํ อสึ (ก.)] ฉตฺตํ จิตฺรุปาหนํ อุณฺหีสํ มณึ วาลพีชนึ โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆทสานิ อิติ วา อิติ เอวรูปา มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานานุโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๑. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ [อิตฺถิกถํ ปุริสกถํ กุมารกถํ กุมาริกถํ (ก.)] สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานกถาย ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๒. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิคฺคาหิกกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉา ปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมา ปฏิปนฺโน, สหิตํ เม, อสหิตํ เต, ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณํ เต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสีติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย วิคฺคาหิกกถาย ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๓. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – รญฺญํ, ราชมหามตฺตานํ, ขตฺติยานํ, พฺราหฺมณานํ, คหปติกานํ, กุมารานํ – ‘อิธ คจฺฉ, อมุตฺราคจฺฉ, อิทํ หร, อมุตฺร อิทํ อาหรา’ติ อิติ วา อิติ เอวรูปา ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๔. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต กุหกา จ โหนฺติ ลปกา จ เนมิตฺติกา จ นิเปฺปสิกา จ ลาเภน ลาภํ นิชิคึสิตาโร จฯ อิติ เอวรูปา กุหนลปนา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึ’’ฯ

มชฺฌิมสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

มหาสีลํ

๒๐๕. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – องฺคํ นิมิตฺตํ อุปฺปาตํ สุปินํ ลกฺขณํ มูสิกจฺฉินฺนํ อคฺคิโหมํ ทพฺพิโหมํ ถุสโหมํ กณโหมํ ตณฺฑุลโหมํ สปฺปิโหมํ เตลโหมํ มุขโหมํ โลหิตโหมํ องฺควิชฺชา วตฺถุวิชฺชา ขตฺตวิชฺชา สิววิชฺชา ภูตวิชฺชา ภูริวิชฺชา อหิวิชฺชา วิสวิชฺชา วิจฺฉิกวิชฺชา มูสิกวิชฺชา สกุณวิชฺชา วายสวิชฺชา ปกฺกชฺฌานํ สรปริตฺตาณํ มิคจกฺกํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมึฯ

๒๐๖. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – มณิลกฺขณํ วตฺถลกฺขณํ ทณฺฑลกฺขณํ สตฺถลกฺขณํ อสิลกฺขณํ อุสุลกฺขณํ ธนุลกฺขณํ อาวุธลกฺขณํ อิตฺถิลกฺขณํ ปุริ

สลกฺขณํ กุมารลกฺขณํ กุมาริลกฺขณํ ทาสลกฺขณํ ทาสิลกฺขณํ หตฺถิลกฺขณํ อสฺสลกฺขณํ มหิํสลกฺขณํ อุสภลกฺขณํ โคลกฺขณํ อชลกฺขณํ เมณฺฑลกฺขณํ กุกฺกุฏลกฺขณํ วฏฺฏกลกฺขณํ โคธาลกฺขณํ กณฺณิกลกฺขณํ กจฺฉปลกฺขณํ มิคลกฺขณํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๐๗. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – รญฺญํ นิยฺยานํ ภวิสฺสติ, รญฺญํ อนิยฺยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ อุปยานํ ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ อปยานํ ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ อุปยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ อปยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ ชโย ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ ปราชโย ภวิสฺสติ, พาหิรานํ รญฺญํ ชโย ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รญฺญํ ปราชโย ภวิสฺสติ, อิติ อิมสฺส ชโย ภวิสฺสติ, อิมสฺส ปราชโย ภวิสฺสติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๐๘. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, สูริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ , อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, ทิสาฑาโห ภวิสฺสติ, ภูมิจาโล ภวิสฺสติ, เทวทุทฺรภิ ภวิสฺสติ, จนฺทิมสูริยนกฺขตฺตานํ อุคฺคมนํ โอคมนํ สํกิเลสํ โวทานํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก สูริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ นกฺขตฺตานํ ปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคมนํ ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก ทิสาฑาโห ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก ภูมิจาโล ภวิสฺสติ, เอวํวิปาโก เทวทุทฺรภิ ภวิสฺสติ, เอวํวิปากํ จนฺทิมสูริยนกฺขตฺตานํ อุคฺคมนํ โอคมนํ สํกิเลสํ โวทานํ ภวิสฺสติ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๐๙. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – สุวุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, ทุพฺพุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, สุภิกฺขํ ภวิสฺสติ, ทุพฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, เขมํ ภวิสฺสติ, ภยํ ภวิสฺสติ, โรโค ภวิสฺสติ, อาโรคฺยํ ภวิสฺสติ, มุทฺทา, คณนา, สงฺขานํ, กาเวยฺยํ, โลกายตํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๑๐. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติฯ เสยฺยถิทํ – อาวาหนํ วิวาหนํ สํวรณํ วิวรณํ สงฺกิรณํ วิกิรณํ สุภคกรณํ ทุพฺภคกรณํ วิรุทฺธคพฺภกรณํ ชิวฺหานิพนฺธนํ หนุสํหนนํ หตฺถาภิชปฺปนํ หนุชปฺปนํ กณฺณชปฺปนํ อาทาสปญฺหํ กุมาริกปญฺหํ เทวปญฺหํ อาทิจฺจุปฏฺฐานํ มหตุปฏฺฐานํ อพฺภุชฺชลนํ สิริวฺหายนํ อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๑๑. ‘‘ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติ ฯ เสยฺยถิทํ – สนฺติกมฺมํ ปณิธิกมฺมํ ภูตกมฺมํ ภูริกมฺมํ วสฺสกมฺมํ โวสฺสกมฺมํ วตฺถุกมฺมํ วตฺถุปริกมฺมํ อาจมนํ นฺหาปนํ ชุหนํ วมนํ วิเรจนํ อุทฺธํวิเรจนํ อโธวิเรจนํ สีสวิเรจนํ กณฺณเตลํ เนตฺตตปฺปนํ นตฺถุกมฺมํ อญฺชนํ ปจฺจญฺชนํ

สาลากิยํ สลฺลกตฺติยํ ทารกติกิจฺฉา, มูลเภสชฺชานํ อนุปฺปทานํ, โอสธีนํ ปฏิโมกฺข อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๒๑๒. ‘‘ส โข โส, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ เสยฺยถาปิ – มหาราช, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต นิหตปจฺจามิตฺโต น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ ปจฺจตฺถิกโต; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ เอวํ โข, มหาราช, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติฯ

มหาสีลํ นิฏฺฐิตํฯ

อินฺทฺริยสํวโร

๒๑๓. ‘‘กถญฺจ, มหาราช, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ? อิธ, มหาราช, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌา โทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป…. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป…. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌา โทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ เอวํ โข, มหาราช, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติฯ

สติสมฺปชญฺญํ

๒๑๔. ‘‘กถญฺจ , มหาราช, ภิกฺขุ สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต โหติ? อิธ, มหาราช, ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ เอวํ โข, มหาราช , ภิกฺขุ สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต โหติฯ

สนฺโตโส

๒๑๕. ‘‘กถญฺจ, มหาราช, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ? อิธ, มหาราช, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน, กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตน ฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติฯ เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ, สปตฺตภาโรว เฑติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติฯ เอวํ โข, มหาราช, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติฯ

นีวรณปฺปหานํ

๒๑๖. ‘‘โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต, อิมาย จ อริยาย สนฺตุฏฺฐิยา

สมนฺนาคโต, วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ

๒๑๗. ‘‘โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ ถินมิทฺธํ ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี, สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ, อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหรติ, อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

๒๑๘. ‘‘เสยฺยถาปิ , มหาราช, ปุริโส อิณํ อาทาย กมฺมเนฺต ปโยเชยฺยฯ ตสฺส เต กมฺมนฺตา สมิเชฺฌยฺยุํฯ โส ยานิ จ โปราณานิ อิณมูลานิ, ตานิ จ พฺยนฺตึ กเรยฺย [พฺยนฺตีกเรยฺย (สี. สฺยา. กํ.)], สิยา จสฺส อุตฺตรึ อวสิฎฺฐํ ทารภรณายฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ อิณํ อาทาย กมฺมเนฺต ปโยเชสึฯ ตสฺส เม เต กมฺมนฺตา สมิชฺฌึสุฯ โสหํ ยานิ จ โปราณานิ อิณมูลานิ, ตานิ จ พฺยนฺตึ อกาสึ, อตฺถิ จ เม อุตฺตรึ อวสิฎฺฐํ ทารภรณายา’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๒๑๙. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส อาพาธิโก อสฺส ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน; ภตฺตญฺจสฺส นจฺฉาเทยฺย, น จสฺส กาเย พลมตฺตาฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา อาพาธา มุเจฺจยฺย; ภตฺตํ จสฺส ฉาเทยฺย, สิยา จสฺส กาเย พลมตฺตาฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ อาพาธิโก อโหสึ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน; ภตฺตญฺจ เม นจฺฉาเทสิ, น จ เม อาสิ [น จสฺส เม (ก.)] กาเย พลมตฺตาฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา อาพาธา มุโตฺต; ภตฺตญฺจ เม ฉาเทติ, อตฺถิ จ เม กาเย พลมตฺตา’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๒๒๐. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส พนฺธนาคาเร พโทฺธ อสฺสฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา พนฺธนาคารา มุเจฺจยฺย โสตฺถินา อพฺภเยน [อุพฺพเยน (สี. ก.)], น จสฺส กิญฺจิ โภคานํ วโยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ พนฺธนาคาเร พโทฺธ อโหสึ, โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา พนฺธนาคารา มุโตฺต โสตฺถินา อพฺภเยนฯ นตฺถิ จ เม กิญฺจิ โภคานํ วโย’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๒๒๑. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส ทาโส อสฺส อนตฺตาธีโน ปราธีโน น เยนกามํคโมฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา ทาสพฺยา มุเจฺจยฺย อตฺตาธีโน อปราธีโน ภุชิโสฺส เยนกามํคโมฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ ทาโส อโหสึ อนตฺตาธีโน ปราธีโน น เยนกามํคโมฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา ทาสพฺยา มุโตฺต อตฺตาธีโน อปราธีโน ภุชิโสฺส เยนกามํคโม’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๒๒๒. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส สธโน สโภโค กนฺตารทฺธานมคฺคํ ปฏิปเชฺชยฺย ทุพฺภิกฺขํ สปฺปฏิภยํฯ โส อปเรน สมเยน ตํ กนฺตารํ นิตฺถเรยฺย โสตฺถินา, คามนฺตํ อนุปาปุเณยฺย เขมํ อปฺปฏิภยํฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ สธโน สโภโค กนฺตารทฺธานมคฺคํ ปฏิปชฺชึ ทุพฺภิกฺขํ สปฺปฏิภยํฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตํ กนฺตารํ นิตฺถิโณฺณ โสตฺถินา, คามนฺตํ อนุปฺปโตฺต เขมํ อปฺปฏิภย’นฺติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๒๒๓. ‘‘เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ ยถา อิณํ ยถา โรคํ ยถา พนฺธนาคารํ ยถา ทาสพฺยํ ยถา กนฺตารทฺธานมคฺคํ, เอวํ อิเม ปญฺจ นีวรเณ อปฺปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสติฯ

๒๒๔. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ยถา อาณณฺยํ ยถา อาโรคฺยํ ยถา พนฺธนาโมกฺขํ ยถา ภุชิสฺสํ ยถา เขมนฺตภูมึ; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสติฯ

๒๒๕. ‘‘ตสฺสิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ

ปฐมชฺฌานํ

๒๒๖. ‘‘โส วิวิจฺเจว กาเมหิ, วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

๒๒๗. ‘‘เสยฺยถาปิ , มหาราช, ทโกฺข นฺหาปโก วา นฺหาปกเนฺตวาสี วา กํสถาเล นฺหานียจุณฺณานิ อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ สเนฺนยฺย, สายํ นฺหานียปิณฺฑิ เสฺนหานุคตา เสฺนหปเรตา สนฺตรพาหิรา ผุฏา เสฺนเหน, น จ ปคฺฆริณี; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

ทุติยชฺฌานํ

๒๒๘. ‘‘ปุน จปรํ, มหาราช, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

๒๒๙. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, อุทกรหโท คมฺภีโร อุพฺภิโททโก [อุพฺภิโตทโก (สฺยา. กํ. ก.)] ตสฺส เนวสฺส ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ทกฺขิณาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ปจฺฉิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น อุตฺตราย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมาธารํ อนุปฺปเวเจฺฉยฺยฯ อถ โข ตมฺหาว อุทกรหทา สีตา วาริธารา อุพฺภิชฺชิตฺวา ตเมว อุทกรหทํ สีเตน วารินา อภิสเนฺทยฺย ปริสเนฺทยฺย ปริปูเรยฺย ปริปฺผเรยฺย, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต อุทกรหทสฺส สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺสฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

ตติยชฺฌานํ

๒๓๐. ‘‘ปุน จปรํ, มหาราช, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ, ตติยํ

ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

๒๓๑. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิ, ตานิ ยาว จคฺคา ยาว จ มูลา สีเตน วารินา อภิสนฺนานิ ปริสนฺนานิ [อภิสนฺทานิ ปริสนฺทานิ (ก.)] ปริปูรานิ ปริปฺผุฏานิ [ปริปฺผุฏฺฐานิ (ปี.)], นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวตํ อุปฺปลานํ วา ปทุมานํ วา ปุณฺฑรีกานํ วา สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺส; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

จตุตฺถชฺฌานํ

๒๓๒. ‘‘ปุน จปรํ, มหาราช, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา, ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, โส อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ

๒๓๓. ‘‘เสยฺยถาปิ , มหาราช, ปุริโส โอทาเตน วเตฺถน สสีสํ ปารุปิตฺวา นิสิโนฺน อสฺส, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส โอทาเตน วเตฺถน อปฺผุฏํ อสฺส; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

วิปสฺสนาญาณํ

๒๓๔. ‘‘โส [ปุน จปรํ มหาราช ภิกฺขุ โส (ก.)] เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทน-ปริมทฺทน-เภทน-วิทฺธํสน-ธโมฺม; อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ เอตฺถ สิตํ เอตฺถ ปฏิพทฺธ’นฺติฯ

๒๓๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฎฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปโนฺนฯ ตตฺราสฺส สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา [ปีตกํ วา โลหิตกํ วา (ก.)] โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วาฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส หเตฺถ กริตฺวา ปจฺจเวเกฺขยฺย – ‘อยํ โข มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฎฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปโนฺน; ตตฺริทํ สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วา’ติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธโมฺม; อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ

เอตฺถ สิตํ เอตฺถ ปฏิพทฺธ’นฺติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช , สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

มโนมยิทฺธิญาณํ

๒๓๖. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต มโนมยํ กายํ อภินิมฺมานาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ

๒๓๗. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส มุญฺชมฺหา อีสิกํ ปวาเหยฺย [ปพฺพาเหยฺย (สฺยา. ก.)]ฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ มุญฺโช, อยํ อีสิกา, อญฺโญ มุญฺโช, อญฺญา อีสิกา, มุญฺชมฺหา เตฺวว อีสิกา ปวาฬฺหา’ติ [ปพฺพาฬฺหาติ (สฺยา. ก.)]ฯ เสยฺยถา วา ปน, มหาราช, ปุริโส อสึ โกสิยา ปวาเหยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ อสิ, อยํ โกสิ, อญฺโญ อสิ, อญฺญา โกสิ, โกสิยา เตฺวว อสิ ปวาโฬฺห’’ติฯ เสยฺยถา วา ปน, มหาราช, ปุริโส อหึ กรณฺฑา อุทฺธเรยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ อหิ, อยํ กรโณฺฑฯ อญฺโญ อหิ, อญฺโญ กรโณฺฑ, กรณฺฑา เตฺวว อหิ อุพฺภโต’ติ [อุทฺธริโต (สฺยา. กํ.)]ฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต มโนมยํ กายํ อภินิมฺมานาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

อิทฺธิวิธญาณํ

๒๓๘. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อิทฺธิวิธาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ ฯ โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเสฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ [อภิชฺชมาโน (สี. ก.)] เสยฺยถาปิ ปถวิยา ฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํ มหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺติฯ

๒๓๙. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ทกฺโข กุมฺภกาโร วา กุมฺภการเนฺตวาสี วา สุปริกมฺมกตาย มตฺติกาย ยํ ยเทว ภาชนวิกตึ อากเงฺขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เสยฺยถา วา ปน, มหาราช, ทกฺโข ทนฺตกาโร วา ทนฺตการเนฺตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ ทนฺตสฺมึ ยํ ยเทว ทนฺตวิกตึ อากเงฺขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เสยฺยถา วา ปน, มหาราช, ทกฺโข สุวณฺณกาโร วา สุวณฺณการเนฺตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ สุวณฺณสฺมึ ยํ ยเทว สุวณฺณวิกตึ อากเงฺขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อิทฺธิวิธาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเสฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ ปถวิยาฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ เสยฺยถาปิ ปกฺขี

สกฺโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

ทิพฺพโสตญาณํ

๒๔๐. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ทิพฺพาย โสตธาตุยา จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จฯ

๒๔๑. ‘‘เสยฺยถาปิ , มหาราช, ปุริโส อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโนฯ โส สุเณยฺย เภริสทฺทมฺปิ มุทิงฺคสทฺทมฺปิ [มุติงฺคสทฺทมฺปิ (สี. ปี.)] สงฺขปณวเทณฺฑิมสทฺทมฺปิ [สงฺขปณวเทณฺฑิมสทฺทมฺปิ (สี. ปี.), สงฺขสทฺทํปิ ปณวสทฺทํปิ เทนฺทิมสทฺทํปิ (สฺยา. กํ.)]ฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘เภริสทฺโท’ อิติปิ, ‘มุทิงฺคสทฺโท’ อิติปิ, ‘สงฺขปณวเทณฺฑิมสทฺโท’ อิติปิ [สงฺขสทฺโท อิติปิ ปณวสทฺโท อิติปิ เทนฺทิมสทฺโท อิติปิ (สฺยา. กํ.)]ฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ทิพฺพาย โสตธาตุยา จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

เจโตปริยญาณํ

๒๔๒. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต เจโตปริยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ – สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ ‘วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สงฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ , วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ

๒๔๓. ‘‘เสยฺยถาปิ , มหาราช, อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนชาติโก อาทาเส วา ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อจฺเฉ วา อุทกปตฺเต สกํ มุขนิมิตฺตํ ปจฺจเวกฺขมาโน สกณิกํ วา ‘สกณิก’นฺติ ชาเนยฺย, อกณิกํ วา ‘อกณิก’นฺติ ชาเนยฺย; เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต เจโตปริยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ – สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตโทสํ

จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ ‘วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สงฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมุตฺตํ จิตฺต’’นฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณํ

๒๔๔. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺสปิ ชาติโย จตสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

๒๔๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปุริโส สกมฺหา คามา อญฺญํ คามํ คจฺเฉยฺย, ตมฺหาปิ คามา อญฺญํ คามํ คจฺเฉยฺยฯ โส ตมฺหา คามา สกํเยว คามํ ปจฺจาคจฺเฉยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข สกมฺหา คามา อมุํ คามํ อคจฺฉึ [อคญฺฉึ (สฺยา. กํ.)], ตตฺราปิ เอวํ อฏฺฐาสึ, เอวํ นิสีทึ, เอวํ อภาสึ, เอวํ ตุณฺหี อโหสึ, ตมฺหาปิ คามา อมุํ คามํ อคจฺฉึ, ตตฺราปิ เอวํ อฏฺฐาสึ, เอวํ นิสีทึ, เอวํ อภาสึ, เอวํ ตุณฺหี อโหสึ, โสมฺหิ ตมฺหา คามา สกํเยว คามํ ปจฺจาคโต’ติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺสปิ ชาติโย จตสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติ, อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณํ

๒๔๖. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส

ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – 'อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา'ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ

๒๔๗. "เสยฺยถาปิ, มหาราช, มเชฺฌ สิงฺฆาฎเก ปาสาโทฯ ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส ฐิโต ปเสฺสยฺย มนุเสฺส เคหํ ปวิสเนฺตปิ นิกฺขมเนฺตปิ รถิกายปิ วีถึ สญฺจรเนฺต [รถิยาปี รถึ สญฺจรเนฺต (สี.), รถิยาย วิถึ สญฺจรเนฺตปิ (สฺยา.)] มเชฺฌ สิงฺฆาฎเก นิสิเนฺนปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – 'เอเต มนุสฺสา เคหํ ปวิสนฺติ, เอเต นิกฺขมนฺติ, เอเต รถิกาย วีถึ สญฺจรนฺติ, เอเต มเชฺฌ สิงฺฆาฎเก นิสินฺนา'ติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – 'อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา'ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต; ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ 'อิทมฺปิ โข, มหาราช, สนฺทิฎฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฎฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ

อาสวกฺขยญาณํ

๒๔๘. "โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ , อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฎิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฎิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, 'วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิ'ติ ญาณํ โหติ, 'ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา'ติ ปชานาติฯ

๒๔๙. "เสยฺยถาปิ, มหาราช, ปพฺพตสเงฺขเป อุทกรหโท อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโลฯ ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส ตีเร ฐิโต ปเสฺสยฺย สิปฺปิสมฺพุกมฺปิ สกฺขรกถลมฺปิ มจฺฉคุมฺพมฺปิ จรนฺตมฺปิ ติฎฺฐนฺตมฺปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – 'อยํ โข อุทกรหโท อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโลฯ ตตฺริเม สิปฺปิ

สมฺพุกาปิ สกฺขรกถลาปิ มจฺฉคุมฺพาปิ จรนฺติปิ ติฏฺฐนฺติปี’ติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ ‘โส อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ , ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ‘อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ‘วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ อิทํ โข, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ ปุริเมหิ สนฺทิฏฺฐิเกหิ สามญฺญผเลหิ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจฯ อิมสฺมา จ ปน, มหาราช, สนฺทิฏฺฐิกา สามญฺญผลา อญฺญํ สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ อุตฺตริตรํ วา ปณีตตรํ วา นตฺถี’’ติฯ

อชาตสตฺตุอุปาสกตฺตปฏิเวทนา

๒๕๐. เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเตฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ, ภนฺเต, ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต ฯ เอสาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตํฯ อจฺจโย มํ, ภนฺเต, อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โยหํ ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ อิสฺสริยการณา ชีวิตา โวโรเปสิํฯ ตสฺส เม, ภนฺเต ภควา อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายติํ สํวรายา’’ติฯ

๒๕๑. ‘‘ตคฺฆ ตฺวํ, มหาราช, อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, ยํ ตฺวํ ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ ชีวิตา โวโรเปสิฯ ยโต จ โข ตฺวํ, มหาราช, อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรสิ, ตํ เต มยํ ปฏิคฺคณฺหามฯ วุฑฺฒิเหสา, มหาราช, อริยสฺส วินเย, โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ, อายติํ สํวรํ อาปชฺชตี’’ติฯ

๒๕๒. เอวํ วุตฺเต, ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘หนฺท จ ทานิ มยํ, ภนฺเต, คจฺฉาม พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา’’ติฯ ‘‘ยสฺสทานิ ตฺวํ, มหาราช, กาลํ มญฺญสี’’ติฯ อถ โข ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุตฺโต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

๒๕๓. อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺตสฺส รโญฺญ มาคธสฺส อชาตสตฺตุสฺส เวเทหิปุตฺตสฺส ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ขตายํ, ภิกฺขเว, ราชาฯ อุปหตายํ, ภิกฺขเว, ราชาฯ สจายํ, ภิกฺขเว, ราชา ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ ชีวิตา น โวโรเปสฺสถ, อิมสฺมิเญฺญว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุปฺปชฺชิสฺสถา’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สามญฺญผลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. อมฺพฏฺฐสุตฺตํ

๒๕๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน อิจฺฉานงฺคลํ นาม โกสลานํ พฺราหฺมณคาโม ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา อิจฺฉานงฺคเล วิหรติ อิจฺฉานงฺคลวนสณฺเฑฯ

โปกฺขรสาติวตฺถุ

๒๕๕. เตน โข ปน สมเยน พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ อุกฺกฏฺฐํ [โปกฺขรสาตี (สี.), โปกฺขรสาทิ (ปี.)] อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺโฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ อโสฺสสิ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ – ''สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ อิจฺฉานงฺคลํ อนุปฺปตฺโต อิจฺฉานงฺคเล วิหรติ อิจฺฉานงฺคลวนสณฺเฑฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา' [ภควาติ (สฺยา. กํ.), อุปริโสณทณฺฑสุตฺตาทีสุปิ พุทฺธคุณกถายํ เอวเมว ทิสฺสติ]ฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี''ติฯ

อมฺพฏฺฐมาณโว

๒๕๖. เตน โข ปน สมเยน พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส อมฺพฏฺโฐ นาม มาณโว อเนฺตวาสี โหติ อชฺฌายโก มนฺตธโร ติณฺณํ เวทานํ [เพทานํ (ก.)] ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย อนุญฺญาตปฏิญฺญาโต สเก อาจริยเก เตวิชฺชเก ปาวจเน – ''ยมหํ ชานามิ, ตํ ตฺวํ ชานาสิ; ยํ ตฺวํ ชานาสิ ตมหํ ชานามี''ติฯ

๒๕๗. อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ อมฺพฏฺฐํ มาณวํ อามนฺเตสิ – ''อยํ, ตาต อมฺพฏฺฐ, สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ อิจฺฉานงฺคลํ อนุปฺปตฺโต อิจฺฉานงฺคเล วิหรติ อิจฺฉานงฺคลวนสณฺเฑฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา, อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตีติฯ เอหิ ตฺวํ ตาต อมฺพฏฺฐ, เยน สมโณ โคตโม เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา สมณํ โคตมํ ชานาหิ, ยทิ วา ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถาสนฺตํเยว สทฺโท อพฺภุคฺคโต, ยทิ วา โน ตถาฯ ยทิ วา โส ภวํ โคตโม ตาทิโส, ยทิ วา น ตาทิโส, ตถา มยํ ตํ ภวนฺตํ โคตมํ เวทิสฺสามา''ติฯ

๒๕๘. ‘‘ยถา กถํ ปนาหํ, โภ, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ชานิสฺสามิ – ‘ยทิ วา ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถาสนฺตํเยว สโทฺท อพฺภุคฺคโต, ยทิ วา โน ตถาฯ ยทิ วา โส ภวํ โคตโม ตาทิโส, ยทิ วา น ตาทิโส’’’ติ?

‘‘อาคตานิ โข, ตาต อมฺพฏฺฐ, อมฺหากํ มเนฺตสุ ทฺวตฺตึส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวเยว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติฯ เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํ, หตฺถิรตนํ, อสฺสรตนํ, มณิรตนํ, อิตฺถิรตนํ, คหปติรตนํ, ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ , อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ อหํ โข ปน, ตาต อมฺพฏฺฐ, มนฺตานํ ทาตา; ตฺวํ มนฺตานํ ปฏิคฺคเหตา’’ติฯ

๒๕๙. ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข อมฺพโฏฺฐ มาณโว พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา พฺราหฺมณํ โปกฺขรสาตึ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วฬวารถมารุยฺห สมฺพหุเลหิ มาณวเกหิ สทฺธึ เยน อิจฺฉานงฺคลวนสโณฺฑ เตน ปายาสิฯ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติโกว อารามํ ปาวิสิฯ เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู อโพฺภกาเส จงฺกมนฺติฯ อถ โข อมฺพโฏฺฐ มาณโว เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘กหํ นุ โข, โภ, เอตรหิ โส ภวํ โคตโม วิหรติ? ตญฺหิ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อิธูปสงฺกนฺตา’’ติฯ

๒๖๐. อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘‘อยํ โข อมฺพโฏฺฐ มาณโว อภิญฺญาตโกลโญฺญ เจว อภิญฺญาตสฺส จ พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส อเนฺตวาสีฯ อครุ โข ปน ภควโต เอวรูเปหิ กุลปุเตฺตหิ สทฺธึ กถาสลฺลาโป โหตี’’ติฯ เต อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจุํ – ‘‘เอโส อมฺพฏฺฐ วิหาโร สํวุตทฺวาโร, เตน อปฺปสโทฺท อุปสงฺกมิตฺวา อตรมาโน อาฬินฺทํ ปวิสิตฺวา อุกฺกาสิตฺวา อคฺคฬํ อาโกเฏหิ, วิวริสฺสติ เต ภควา ทฺวาร’’นฺติฯ

๒๖๑. อถ โข อมฺพโฏฺฐ มาณโว เยน โส วิหาโร สํวุตทฺวาโร, เตน อปฺปสโทฺท อุปสงฺกมิตฺวา อตรมาโน อาฬินฺทํ ปวิสิตฺวา อุกฺกาสิตฺวา อคฺคฬํ อาโกเฏสิฯ วิวริ ภควา ทฺวารํฯ ปาวิสิ อมฺพโฏฺฐ มาณโวฯ มาณวกาปิ ปวิสิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิํสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ อมฺพโฏฺฐ ปน มาณโว จงฺกมโนฺตปิ นิสิเนฺนน ภควตา กญฺจิ กญฺจิ [กิญฺจิ กิญฺจิ (ก.)] กถํ สารณียํ วีติสาเรติ, ฐิโตปิ นิสิเนฺนน ภควตา กิญฺจิ กิญฺจิ กถํ สารณียํ วีติสาเรติฯ

๒๖๒. อถ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – ‘‘เอวํ นุ เต, อมฺพฏฺฐ, พฺราหฺมเณหิ วุเทฺธหิ มหลฺลเกหิ อาจริยปาจริเยหิ สทฺธึ กถาสลฺลาโป โหติ, ยถยิทํ จรํ ติฏฺฐํ นิสิเนฺนน มยา กิญฺจิ กิญฺจิ กถํ สารณียํ วีติสาเรตี’’ติ?

ปฐมอิพฺภวาโท

๒๖๓. ‘‘โน หิทํ, โภ โคตมฯ คจฺฉโนฺต วา หิ, โภ โคตม, คจฺฉเนฺตน พฺราหฺมโณ พฺราหฺมเณน สทฺธึ สลฺลปิตุมรหติ, ฐิโต วา หิ, โภ โคตม, ฐิเตน พฺราหฺมโณ พฺราหฺมเณน สทฺธึ สลฺลปิตุมรหติ, นิสิโนฺน วา หิ, โภ โคตม, นิสิเนฺนน พฺราหฺมโณ พฺราหฺมเณน สทฺธึ สลฺลปิตุมร

หติ, สยาโน วา หิ, โภ โคตม, สยาเนน พฺราหฺมโณ พฺราหฺมเณน สทฺธึ สลฺลปิตุมรหติฯ เย จ โข เต, โภ โคตม, มุณฺฑกา สมณกา อิพฺภา กณฺหา [กิณฺหา (ก. สี. ปี.)] พนฺธุปาทาปจฺจา, เตหิปิ เม สทฺธึ เอวํ กถาสลฺลาโป โหติ, ยถริว โภตา โคตเมนา''ติฯ ''อตฺถิกวโต โข ปน เต, อมฺพฏฺฐ, อิธาคมนํ อโหสิ, ยาเยว โข ปนตฺถาย อาคเจฺฉยฺยาถ [อาคเจฺฉยฺยาโถ (สี. ปี.)], ตเมว อตฺถํ สาธุกํ มนสิ กเรยฺยาถ [มนสิกเรยฺยาโถ (สี. ปี.)]ฯ อวุสิตวาเยว โข ปน โภ อยํ อมฺพฏฺโฐ มาณโว วุสิตมานี กิมญฺญตฺร อวุสิตตฺตา''ติฯ

๒๖๔. อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภควตา อวุสิตวาเทน วุจฺจมาโน กุปิโต อนตฺตมโน ภควนฺตํเยว ขุํเสนฺโต ภควนฺตํเยว วมฺเภนฺโต ภควนฺตํเยว อุปวทมาโน – ''สมโณ จ เม, โภ, โคตโม ปาปิโต ภวิสฺสตี''ติ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''จณฺฑา, โภ โคตม, สกฺยชาติ; ผรุสา, โภ โคตม, สกฺยชาติ; ลหุสา, โภ โคตม, สกฺยชาติ; ภสฺสา, โภ โคตม, สกฺยชาติ; อิพฺภา สนฺตา อิพฺภา สมานา น พฺราหฺมเณ สกฺกโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ ครุํ กโรนฺติ [ครุกโรนฺติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], น พฺราหฺมเณ มาเนนฺติ, น พฺราหฺมเณ ปูเชนฺติ, น พฺราหฺมเณ อปจายนฺติฯ ตยิทํ, โภ โคตม, นจฺฉนฺนํ, ตยิทํ นปฺปติรูปํ, ยทิเม สกฺยา อิพฺภา สนฺตา อิพฺภา สมานา น พฺราหฺมเณ สกฺกโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ ครุํ กโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ มาเนนฺติ, น พฺราหฺมเณ ปูเชนฺติ, น พฺราหฺมเณ อปจายนฺตี''ติฯ อิติห อมฺพฏฺโฐ มาณโว อิทํ ปฐมํ สเกฺยสุ อิพฺภวาทํ นิปาเตสิฯ

ทุติยอิพฺภวาโท

๒๖๕. ''กึ ปน เต, อมฺพฏฺฐ, สกฺยา อปรทฺธุ''นฺติ? ''เอกมิทาหํ, โภ โคตม, สมยํ อาจริยสฺส พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส เกนจิเทว กรณีเยน กปิลวตฺถุํ อคมาสึฯ เยน สกฺยานํ สนฺธาคารํ เตนุปสงฺกมึฯ เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา สกฺยา เจว สกฺยกุมารา จ สนฺธาคาเร [สนฺถาคาเร (สี. ปี.)] อุเจฺจสุ อาสเนสุ นิสินฺนา โหนฺติ อญฺญมญฺญํ องฺคุลิปโตทเกหิ [องฺคุลิปโตทเกน (ปี.)] สญฺชคฺฆนฺตา สํกีฬนฺตา, อญฺญทตฺถุ มมเญฺญว มเญฺญ อนุชคฺฆนฺตา, น มํ โกจิ อาสเนนปิ นิมเนฺตสิฯ ตยิทํ, โภ โคตม, นจฺฉนฺนํ, ตยิทํ นปฺปติรูปํ, ยทิเม สกฺยา อิพฺภา สนฺตา อิพฺภา สมานา น พฺราหฺมเณ สกฺกโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ ครุํ กโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ มาเนนฺติ, น พฺราหฺมเณ ปูเชนฺติ, น พฺราหฺมเณ อปจายนฺตี''ติฯ อิติห อมฺพฏฺโฐ มาณโว อิทํ ทุติยํ สเกฺยสุ อิพฺภวาทํ นิปาเตสิฯ

ตติยอิพฺภวาโท

๒๖๖. ''ลฏุกิกาปิ โข, อมฺพฏฺฐ, สกุณิกา สเก กุลาวเก กามลาปินี โหติฯ สกํ โข ปเนตํ, อมฺพฏฺฐ, สกฺยานํ ยทิทํ กปิลวตฺถุํ, นารหตายสฺมา อมฺพฏฺโฐ อิมาย อปฺปมตฺตาย อภิสชฺชิตุ''นฺติฯ ''จตฺตาโรเม, โภ โคตม, วณฺณา – ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทาฯ อิเมสญฺหิ, โภ โคตม, จตุนฺนํ วณฺณานํ ตโย วณฺณา – ขตฺติยา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ – อญฺญทตฺถุ พฺราหฺมณเสฺสว ปริจารกา สมฺปชฺชนฺติฯ ตยิทํ, โภ โคตม , นจฺฉนฺนํ, ตยิทํ นปฺปติรูปํ, ยทิเม สกฺยา อิพฺภา สนฺตา อิพฺภา สมานา น พฺราหฺมเณ สกฺกโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ ครุํ กโรนฺติ, น พฺราหฺมเณ มาเนนฺติ, น พฺราหฺมเณ ปูเชนฺติ, น พฺราหฺมเณ อปจายนฺตี''ติฯ อิติห อมฺพฏฺโฐ มาณโว อิทํ ตติยํ สเกฺยสุ อิพฺภวาทํ นิปาเตสิฯ

ทาสิปุตฺตวาโท

๒๖๗. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ‘‘อติพาฬฺหํ โข อยํ อมฺพฏฺโฐ มาณโว สเกฺยสุ อิพฺภวาเทน นิมฺมาเทติ, ยํนูนาหํ โคตฺตํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติฯ อถ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – ‘‘กถํ โคโตฺตสิ, อมฺพฏฺฐา’’ติ? ‘‘กณฺหายโนหมสฺมิ, โภ โคตมา’’ติฯ โปราณํ โข ปน เต อมฺพฏฺฐ มาตาเปตฺติกํ นามโคตฺตํ อนุสฺสรโต อยฺยปุตฺตา สกฺยา ภวนฺติ; ทาสิปุโตฺต ตฺวมสิ สกฺยานํฯ สกฺยา โข ปน, อมฺพฏฺฐ, ราชานํ โอกฺกากํ ปิตามหํ ทหนฺติฯ

‘‘ภูตปุพฺพํ, อมฺพฏฺฐ, ราชา โอกฺกาโก ยา สา มเหสี ปิยา มนาปา, ตสฺสา ปุตฺตสฺส รชฺชํ ปริณาเมตุกาโม เชฏฺฐกุมาเร รฏฺฐสฺมา ปพฺพาเชสิ – โอกฺกามุขํ กรกณฺฑํ [อุกฺกามุขํ กรกณฺฑุํ (สี. สฺยา.)] หตฺถินิกํ สินิสูรํ [สินิปุรํ (สี. สฺยา.)]ฯ เต รฏฺฐสฺมา ปพฺพาชิตา หิมวนฺตปเสฺส โปกฺขรณิยา ตีเร มหาสากสโณฺฑ, ตตฺถ วาสํ กเปฺปสุํฯ เต ชาติสเมฺภทภยา สกาหิ ภคินีหิ สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสุํฯ

‘‘อถ โข, อมฺพฏฺฐ, ราชา โอกฺกาโก อมเจฺจ ปาริสเชฺช อามเนฺตสิ – ‘กหํ นุ โข, โภ, เอตรหิ กุมารา สมฺมนฺตี’ติ? ‘อตฺถิ, เทว, หิมวนฺตปเสฺส โปกฺขรณิยา ตีเร มหาสากสโณฺฑ , ตเตฺถตรหิ กุมารา สมฺมนฺติฯ เต ชาติสเมฺภทภยา สกาหิ ภคินีหิ สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปนฺตี’ติฯ อถ โข, อมฺพฏฺฐ, ราชา โอกฺกาโก อุทานํ อุทาเนสิ – ‘สกฺยา วต, โภ, กุมารา, ปรมสกฺยา วต, โภ, กุมารา’ติฯ ตทเคฺค โข ปน อมฺพฏฺฐ สกฺยา ปญฺญายนฺติ; โส จ เนสํ ปุพฺพปุริโสฯ

‘‘รโญฺญ โข ปน, อมฺพฏฺฐ, โอกฺกากสฺส ทิสา นาม ทาสี อโหสิฯ สา กณฺหํ นาม [สา กณฺหํ (ปี.)] ชเนสิฯ ชาโต กโณฺห ปพฺยาหาสิ – ‘โธวถ มํ, อมฺม, นหาเปถ มํ อมฺม, อิมสฺมา มํ อสุจิสฺมา ปริโมเจถ, อตฺถาย โว ภวิสฺสามี’ติฯ ยถา โข ปน อมฺพฏฺฐ เอตรหิ มนุสฺสา ปิสาเจ ทิสฺวา ‘ปิสาจา’ติ สญฺชานนฺติ; เอวเมว โข, อมฺพฏฺฐ, เตน โข ปน สมเยน มนุสฺสา ปิสาเจ ‘กณฺหา’ติ สญฺชานนฺติฯ เต เอวมาหํสุ – ‘อยํ ชาโต ปพฺยาหาสิ, กโณฺห ชาโต, ปิสาโจ ชาโต’ติฯ ตทเคฺค โข ปน, อมฺพฏฺฐ กณฺหายนา ปญฺญายนฺติ, โส จ กณฺหายนานํ ปุพฺพปุริโสฯ อิติ โข เต , อมฺพฏฺฐ, โปราณํ มาตาเปตฺติกํ นามโคตฺตํ อนุสฺสรโต อยฺยปุตฺตา สกฺยา ภวนฺติ, ทาสิปุโตฺต ตฺวมสิ สกฺยาน’’นฺติฯ

๒๖๘. เอวํ วุเตฺต, เต มาณวกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘มา ภวํ โคตโม อมฺพฏฺฐํ อติพาฬฺหํ ทาสิปุตฺตวาเทน นิมฺมาเทสิฯ สุชาโต จ, โภ โคตม อมฺพโฏฺฐ มาณโว, กุลปุโตฺต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, พหุสฺสุโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, กลฺยาณวากฺกรโณ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ปณฺฑิโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ปโหติ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว โภตา โคตเมน สทฺธิํ อสฺมิํ วจเน ปฏิมเนฺตตุ’’นฺติฯ

๒๖๙. อถ โข ภควา เต มาณวเก เอตทโวจ – ‘‘สเจ โข ตุมฺหากํ มาณวกานํ เอวํ โหติ – ‘ทุชฺชาโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, อกุลปุโตฺต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, อปฺปสฺสุโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, อกลฺยาณวากฺกรโณ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ทุปฺปโญฺญ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, น จ ปโหติ อมฺพโฏฺฐ มาณโว สมเณน โคตเมน สทฺธิํ อสฺมิํ วจเน ปฏิมเนฺตตุ’นฺติ, ติฏฺฐตุ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ตุเมฺห มยา สทฺธิํ มนฺตโวฺห อสฺมิํ วจเนฯ สเจ ปน ตุมฺหากํ มาณวกานํ เอวํ โหติ – ‘สุชาโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, กุลปุโตฺต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, พหุสฺสุโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, กลฺยาณวากฺกรโณ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ปณฺฑิโต จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ปโหติ จ อมฺพโฏฺฐ มาณโว สมเณน โคตเมน สทฺธิํ อสฺมิํ วจเน ปฏิมเนฺตตุ’นฺติ, ติฏฺฐถ ตุเมฺห; อมฺพโฏฺฐ มาณโว มยา สทฺธิํ ปฏิมเนฺตตู’’ติฯ

“สุชาโต จ, โภ โคตม, อมฺพฏฺโฐ มาณโว, กุลปุตฺโต จ อมฺพฏฺโฐ มาณโว, พหุสฺสุโต จ อมฺพฏฺโฐ มาณโว, กลฺยาณวากฺกรโณ จ อมฺพฏฺโฐ มาณโว, ปณฺฑิโต จ อมฺพฏฺโฐ มาณโว, ปโหติ จ อมฺพฏฺโฐ มาณโว โภตา โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตุํ, ตุณฺหี มยํ ภวิสฺสาม, อมฺพฏฺโฐ มาณโว โภตา โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตู”ติฯ

๒๗๐. อถ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – “อยํ โข ปน เต, อมฺพฏฺฐ, สหธมฺมิโก ปโญฺห อาคจฺฉติ, อกามา พฺยากาตพฺโพฯ สเจ ตฺวํ น พฺยากริสฺสสิ, อเญฺญน วา อญฺญํ ปฏิจริสฺสสิ, ตุณฺหี วา ภวิสฺสสิ, ปกฺกมิสฺสสิ วา เอเตฺถว เต สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสติฯ ตํ กึ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, กินฺติ เต สุตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ กุโตปภุติกา กณฺหายนา, โก จ กณฺหายนานํ ปุพฺพปุริโส”ติ?

เอวํ วุเตฺต, อมฺพฏฺโฐ มาณโว ตุณฺหี อโหสิฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – “ตํ กึ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, กินฺติ เต สุตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ กุโตปภุติกา กณฺหายนา, โก จ กณฺหายนานํ ปุพฺพปุริโส”ติ? ทุติยมฺปิ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ตุณฺหี อโหสิฯ อถ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – “พฺยากโรหิ ทานิ อมฺพฏฺฐ, น ทานิ, เต ตุณฺหีภาวสฺส กาโลฯ โย โข, อมฺพฏฺฐ, ตถาคเตน ยาวตติยกํ สหธมฺมิกํ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ น พฺยากโรติ, เอเตฺถวสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสตี”ติฯ

๒๗๑. เตน โข ปน สมเยน วชิรปาณี ยโกฺข มหนฺตํ อโยกูฏํ อาทาย อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ [สโญฺชติภูตํ (สฺยา.)] อมฺพฏฺฐสฺส มาณวสฺส อุปริ เวหาสํ ฐิโต โหติ – “สจายํ อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภควตา ยาวตติยกํ สหธมฺมิกํ ปญฺหํ ปุโฏฺฐ น พฺยากริสฺสติ, เอเตฺถวสฺส สตฺตธา มุทฺธํ ผาเลสฺสามี”ติฯ ตํ โข ปน วชิรปาณึ ยกฺขํ ภควา เจว ปสฺสติ อมฺพฏฺโฐ จ มาณโวฯ

๒๗๒. อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภีโต สํวิโคฺค โลมหฏฺฐชาโต ภควนฺตํเยว ตาณํ คเวสี ภควนฺตํเยว เลณํ คเวสี ภควนฺตํเยว สรณํ คเวสี – อุปนิสีทิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – “กิเมตํ [กึ เม ตํ (ก.)] ภวํ โคตโม อาห? ปุนภวํ โคตโม พฺรวิตู”ติ [พฺรูตุ (สฺยา.)]ฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, กินฺติ เต สุตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ กุโตปภุติกา กณฺหายนา, โก จ กณฺหายนานํ ปุพฺพปุริโส”ติ? “เอวเมว เม, โภ โคตม, สุตํ ยเถว ภวํ โคตโม อาหฯ ตโตปภุติกา กณฺหายนา; โส จ กณฺหายนานํ ปุพฺพปุริโส”ติฯ

อมฺพฏฺฐวํสกถา

๒๗๓. เอวํ วุเตฺต, เต มาณวกา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุํ – “ทุชฺชาโต กิร, โภ, อมฺพฏฺโฐ มาณโว; อกุลปุโตฺต กิร, โภ, อมฺพฏฺโฐ มาณโว; ทาสิปุโตฺต กิร, โภ, อมฺพฏฺโฐ มาณโว สกฺยานํฯ อยฺยปุตฺตา กิร, โภ, อมฺพฏฺฐสฺส มาณวสฺส สกฺยา ภวนฺติฯ ธมฺมวาทึเยว กิร มยํ สมณํ โคตมํ อปสาเทตพฺพํ อมญฺญิมฺหา”ติฯ

๒๗๔. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – “อติพาฬฺหํ โข อิเม มาณวกา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ ทาสิปุตฺตวาเทน นิมฺมาเทนฺติ, ยํนูนาหํ ปริโมเจยฺย”นฺติฯ อถ โข ภควา เต มาณวเก เอตทโวจ – “มา โข ตุเมฺห, มาณวกา, อมฺพฏฺฐํ มาณวํ อติพาฬฺหํ ทาสิปุตฺตวาเทน นิมฺมาเทถฯ อุฬาโร

โส กโณฺห อิสิ อโหสิฯ โส ทกฺขิณชนปทํ คนฺตฺวา พฺรหฺมมเนฺต อธียิตฺวา ราชานํ โอกฺกากํ อุปสงฺกมิตฺวา มทฺทรูปิํ ธีตรํ ยาจิฯ ตสฺส ราชา โอกฺกาโก – ‘โก เนวํ เร อยํ มยฺหํ ทาสิปุตฺโต สมาโน มทฺทรูปิํ ธีตรํ ยาจตี’’’ ติ, กุปิโต อนตฺตมโน ขุรปฺปํ สนฺนยฺหิ [สนฺนหิ (ก.)]ฯ โส ตํ ขุรปฺปํ เนว อสกฺขิ มุญฺจิตุํ, โน ปฏิสํหริตุํฯ

‘‘อถ โข, มาณวกา, อมจฺจา ปาริสชฺชา กณฺหํ อิสิํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุํ – ‘โสตฺถิ, ภทฺทเนฺต [ภทเนฺต (สี. สฺยา.)], โหตุ รโญฺญ; โสตฺถิ, ภทฺทเนฺต, โหตุ รโญฺญ’ติฯ ‘โสตฺถิ ภวิสฺสติ รโญฺญ, อปิ จ ราชา ยทิ อโธ ขุรปฺปํ มุญฺจิสฺสติ, ยาวตา รโญฺญ วิชิตํ, เอตฺตาวตา ปถวี อุนฺทฺริยิสฺสตี’ติฯ ‘โสตฺถิ, ภทฺทเนฺต, โหตุ รโญฺญ, โสตฺถิ ชนปทสฺสา’ติฯ ‘โสตฺถิ ภวิสฺสติ รโญฺญ, โสตฺถิ ชนปทสฺส, อปิ จ ราชา ยทิ อุทฺธํ ขุรปฺปํ มุญฺจิสฺสติ, ยาวตา รโญฺญ วิชิตํ, เอตฺตาวตา สตฺต วสฺสานิ เทโว น วสฺสิสฺสตี’ติฯ ‘โสตฺถิ, ภทฺทเนฺต, โหตุ รโญฺญ โสตฺถิ ชนปทสฺส เทโว จ วสฺสตู’ติฯ ‘โสตฺถิ ภวิสฺสติ รโญฺญ โสตฺถิ ชนปทสฺส เทโว จ วสฺสิสฺสติ, อปิ จ ราชา เชฏฺฐกุมาเร ขุรปฺปํ ปติฏฺฐาเปตุ, โสตฺถิ กุมาโร ปโลฺลโม ภวิสฺสตี’ติฯ อถ โข, มาณวกา, อมจฺจา โอกฺกากสฺส อาโรเจสุํ – ‘โอกฺกาโก เชฏฺฐกุมาเร ขุรปฺปํ ปติฏฺฐาเปตุฯ โสตฺถิ กุมาโร ปโลฺลโม ภวิสฺสตี’ติฯ อถ โข ราชา โอกฺกาโก เชฏฺฐกุมาเร ขุรปฺปํ ปติฏฺฐเปสิ, โสตฺถิ กุมาโร ปโลฺลโม สมภวิฯ อถ โข ตสฺส ราชา โอกฺกาโก ภีโต สํวิโคฺค โลมหฏฺฐชาโต พฺรหฺมทเณฺฑน ตชฺชิโต มทฺทรูปิํ ธีตรํ อทาสิฯ มา โข ตุเมฺห, มาณวกา, อมฺพฏฺฐํ มาณวํ อติพาฬฺหํ ทาสิปุตฺตวาเทน นิมฺมาเทถ, อุฬาโร โส กโณฺห อิสิ อโหสี’’ติฯ

ขตฺติยเสฏฺฐภาโว

๒๗๕. อถ โข ภควา อมฺพฏฺฐํ มาณวํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อิธ ขตฺติยกุมาโร พฺราหฺมณกญฺญาย สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปยฺย, เตสํ สํวาสมนฺวาย ปุตฺโต ชาเยถฯ โย โส ขตฺติยกุมาเรน พฺราหฺมณกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปโนฺน, อปิ นุ โส ลเภถ พฺราหฺมเณสุ อาสนํ วา อุทกํ วา’’ติ? ‘‘ลเภถ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา โภเชยฺยุํ สเทฺธ วา ถาลิปาเก วา ยเญฺญ วา ปาหุเน วา’’ติ? ‘‘โภเชยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา มเนฺต วาเจยฺยุํ วา โน วา’’ติ? ‘‘วาเจยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุสฺส อิตฺถีสุ อาวฏํ วา อสฺส อนาวฏํ วา’’ติ? ‘‘อนาวฏํ หิสฺส, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ ขตฺติยา ขตฺติยาภิเสเกน อภิสิเญฺจยฺยุ’’นฺติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘มาติโต หิ, โภ โคตม, อนุปปโนฺน’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อิธ พฺราหฺมณกุมาโร ขตฺติยกญฺญาย สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปยฺย, เตสํ สํวาสมนฺวาย ปุตฺโต ชาเยถฯ โย โส พฺราหฺมณกุมาเรน ขตฺติยกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปโนฺน, อปินุ โส ลเภถ พฺราหฺมเณสุ อาสนํ วา อุทกํ วา’’ติ? ‘‘ลเภถ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา โภเชยฺยุํ สเทฺธ วา ถาลิปาเก วา ยเญฺญ วา ปาหุเน วา’’ติ? ‘‘โภเชยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา มเนฺต วาเจยฺยุํ วา โน วา’’ติ? ‘‘วาเจยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุสฺส อิตฺถีสุ อาวฏํ วา อสฺส อนาวฏํ วา’’ติ? ‘‘อนาวฏํ หิสฺส, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ ขตฺติยา ขตฺติยาภิเสเกน อภิสิเญฺจยฺยุ’’นฺติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปิติโต หิ, โภ โคตม, อนุปปโนฺน’’ติฯ

๒๗๖. ‘‘อิติ โข, อมฺพฏฺฐ, อิตฺถิยา วา อิตฺถิํ กริตฺวา ปุริเสน วา ปุริสํ กริตฺวา ขตฺติยาว เสฏฺฐา, หีนา พฺราหฺมณาฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อิธ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ กิสฺมิญฺจิเทว ปกรเณ ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ภสฺสปุเฏน วธิตฺวา รฏฺฐา วา นครา วา ปพฺพาเชยฺยุํฯ อปินุ โส ลเภถ พฺราหฺมเณสุ อาสนํ วา อุทกํ วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา โภเชยฺยุํ ส

เทฺธ วา ถาลิปาเก วา ยเญฺญ วา ปาหุเน วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา มเนฺต วาเจยฺยุํ วา โน วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุสฺส อิตฺถีสุ อาวฏํ วา อสฺส อนาวฏํ วา’’ติ? ‘‘อาวฏํ หิสฺส, โภ โคตม’’ฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อิธ ขตฺติยา ขตฺติยํ กิสฺมิญฺจิเทว ปกรเณ ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ภสฺสปุเฏน วธิตฺวา รฏฺฐา วา นครา วา ปพฺพาเชยฺยุํฯ อปินุ โส ลเภถ พฺราหฺมเณสุ อาสนํ วา อุทกํ วา’’ติ? ‘‘ลเภถ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา โภเชยฺยุํ สเทฺธ วา ถาลิปาเก วา ยเญฺญ วา ปาหุเน วา’’ติ? ‘‘โภเชยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุ นํ พฺราหฺมณา มเนฺต วาเจยฺยุํ วา โน วา’’ติ? ‘‘วาเจยฺยุํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อปินุสฺส อิตฺถีสุ อาวฏํ วา อสฺส อนาวฏํ วา’’ติ? ‘‘อนาวฏํ หิสฺส, โภ โคตม’’ฯ

๒๗๗. ‘‘เอตฺตาวตา โข, อมฺพฏฺฐ, ขตฺติโย ปรมนิหีนตํ ปตฺโต โหติ, ยเทว นํ ขตฺติยา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ภสฺสปุเฏน วธิตฺวา รฏฺฐา วา นครา วา ปพฺพาเชนฺติฯ อิติ โข, อมฺพฏฺฐ, ยทา ขตฺติโย ปรมนิหีนตํ ปตฺโต โหติ, ตทาปิ ขตฺติยาว เสฏฺฐา, หีนา พฺราหฺมณาฯ พฺรหฺมุนา เปสา, อมฺพฏฺฐ [พฺรหฺมุนาปิ อมฺพฏฺฐ (ก.), พฺรหฺมุนาปิ เอโส อมฺพฏฺฐ (ปี.)], สนงฺกุมาเรน คาถา ภาสิตา –

‘ขตฺติโย เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ,
เย โคตฺตปฏิสาริโน;
วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน,
โส เสโฏฺฐ เทวมานุเส’ติฯ

‘‘สา โข ปเนสา, อมฺพฏฺฐ, พฺรหฺมุนา สนงฺกุมาเรน คาถา สุคีตา โน ทุคฺคีตา, สุภาสิตา โน ทุพฺภาสิตา, อตฺถสํหิตา โน อนตฺถสํหิตา, อนุมตา มยาฯ อหมฺปิ หิ, อมฺพฏฺฐ, เอวํ วทามิ –

‘ขตฺติโย เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ,
เย โคตฺตปฏิสาริโน;
วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน,
โส เสโฏฺฐ เทวมานุเส’ติฯ

ภาณวาโร ปฐโมฯ

วิชฺชาจรณกถา

๒๗๘. ‘‘กตมํ ปน ตํ, โภ โคตม, จรณํ, กตมา จ ปน สา วิชฺชา’’ติ? ‘‘น โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย ชาติวาโท วา วุจฺจติ, โคตฺตวาโท วา วุจฺจติ, มานวาโท วา วุจฺจติ – ‘อรหสิ วา มํ ตฺวํ, น วา มํ ตฺวํ อรหสี’ติฯ ยตฺถ โข, อมฺพฏฺฐ, อาวาโห วา โหติ, วิวาโห วา โหติ, อาวาหวิวาโห วา โหติ, เอเตฺถตํ วุจฺจติ ชาติวาโท วา อิติปิ โคตฺตวาโท วา อิติปิ มานวาโท วา อิติปิ – ‘อรหสิ วา มํ ตฺวํ, น วา มํ ตฺวํ อรหสี’ติฯ เย หิ เกจิ อมฺพฏฺฐ ชาติวาทวินิพทฺธา วา โคตฺตวาทวินิพทฺธา วา มานวาทวินิพทฺธา วา อาวาหวิวาหวินิพทฺธา วา, อารกา เต อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทายฯ ปหาย โข, อมฺพฏฺฐ, ชาติวาทวินิพทฺธญฺจ โคตฺตวาทวินิพทฺธญฺจ มานวาทวินิพทฺธญฺจ อาวาหวิวาหวินิพทฺธญฺจ อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย สจฺฉิกิริยา โหตี’’ติฯ

๒๗๙. ‘‘กตมํ ปน ตํ, โภ โคตม, จรณํ, กตมา จ สา วิชฺชา’’ติ? ‘‘อิธ, อมฺพฏฺฐ, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิํ วา กุเล ปจฺจาชาโตฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ…เป.… (ยถา ๑๙๑ อาทโย อนุจฺเฉทา, เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ…

‘‘โส วิวิจฺเจว กาเมหิ, วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ, สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… อิทมฺปิสฺส โหติ จรณสฺมิํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… อิทมฺปิสฺส โหติ จรณสฺมิํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… อิทมฺปิสฺส โหติ จรณสฺมิํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา, ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… อิทมฺปิสฺส โหติ จรณสฺมิํฯ อิทํ โข ตํ, อมฺพฏฺฐ, จรณํฯ

‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป.… อิทมฺปิสฺส โหติ วิชฺชาย…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ, อิทมฺปิสฺส โหติ วิชฺชายฯ อยํ โข สา, อมฺพฏฺฐ, วิชฺชาฯ

‘‘อยํ วุจฺจติ, อมฺพฏฺฐ, ภิกฺขุ ‘วิชฺชาสมฺปนฺโน’ อิติปิ, ‘จรณสมฺปนฺโน’ อิติปิ, ‘วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน’ อิติปิฯ อิมาย จ อมฺพฏฺฐ วิชฺชาสมฺปทาย จรณสมฺปทาย จ อญฺญา วิชฺชาสมฺปทา จ จรณสมฺปทา จ อุตฺตริตรา วา ปณีตตรา วา นตฺถิฯ

จตุอปายมุขํ

๒๘๐. ‘‘อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย จตฺตาริ อปายมุขานิ ภวนฺติฯ กตมานิ จตฺตาริ? อิธ, อมฺพฏฺฐ, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมเญฺญว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ขาริวิธมาทาย [ขาริวิวิธมาทาย (สี. สฺยา. ปี.)] อรญฺญายตนํ อโชฺคาหติ – ‘ปวตฺตผลโภชโน ภวิสฺสามี’ติฯ โส อญฺญทตฺถุ วิชฺชาจรณสมฺปนฺนเสฺสว ปริจารโก สมฺปชฺชติฯ อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย อิทํ ปฐมํ อปายมุขํ ภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กุทาลปิฎกํ [กุทฺทาลปิฏกํ

(สี. สฺยา. ปี.)] อาทาย อรญฺญวนํ อโชฺฌคาหติ – ‘กนฺทมูลผลโภชโน ภวิสฺสามี’ติฯ โส อญฺญทตฺถุ วิชฺชาจรณสมฺปนฺนสฺเสว ปริจารโก สมฺปชฺชติฯ อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย อิทํ ทุติยํ อปายมุขํ ภวติฯ

“ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กนฺทมูลผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน คามสามนฺตํ วา นิคมสามนฺตํ วา อคฺยาคารํ กริตฺวา อคฺคิํ ปริจรโนฺต อจฺฉติฯ โส อญฺญทตฺถุ วิชฺชาจรณสมฺปนฺนสฺเสว ปริจารโก สมฺปชฺชติฯ อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย อิทํ ตติยํ อปายมุขํ ภวติฯ

“ปุน จปรํ, อมฺพฏฺฐ, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมํ เจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กนฺทมูลผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน อคฺคิปาริจริยญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน จาตุมหาปเถ จตุทฺวารํ อคารํ กริตฺวา อจฺฉติ – ‘โย อิมาหิ จตูหิ ทิสาหิ อาคมิสฺสติ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, ตมหํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ ปฏิปูเชสฺสามี’ติฯ โส อญฺญทตฺถุ วิชฺชาจรณสมฺปนฺนสฺเสว ปริจารโก สมฺปชฺชติฯ อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย อิทํ จตุตฺถํ อปายมุขํ ภวติฯ อิมาย โข, อมฺพฏฺฐ, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย อิมานิ จตฺตาริ อปายมุขานิ ภวนฺติฯ

๒๘๑. “ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อปินุ ตฺวํ อิมาย อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย สนฺทิสฺสสิ สาจริยโก”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ ‘โกจาหํ, โภ โคตม, สาจริยโก, กา จ อนุตฺตรา วิชฺชาจรณสมฺปทา? อารกาหํ, โภ โคตม, อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย สาจริยโก”ติฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อปินุ ตฺวํ อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ขาริวิธมาทาย อรญฺญวนมโชฺฌคาหสิ สาจริยโก – ‘ปวตฺตผลโภชโน ภวิสฺสามี’”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อปินุ ตฺวํ อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กุทาลปิฏกํ อาทาย อรญฺญวนมโชฺฌคาหสิ สาจริยโก – ‘กนฺทมูลผลโภชโน ภวิสฺสามี’”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อปินุ ตฺวํ อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กนฺทมูลผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน คามสามนฺตํ วา นิคมสามนฺตํ วา อคฺยาคารํ กริตฺวา อคฺคิํ ปริจรโนฺต อจฺฉสิ สาจริยโก”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อปินุ ตฺวํ อิมเญฺจว อนุตฺตรํ วิชฺชาจรณสมฺปทํ อนภิสมฺภุณมาโน ปวตฺตผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน กนฺทมูลผลโภชนตญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน อคฺคิปาริจริยญฺจ อนภิสมฺภุณมาโน จาตุมหาปเถ จตุทฺวารํ อคารํ กริตฺวา อจฺฉสิ สาจริยโก – ‘โย อิมาหิ จตูหิ ทิสาหิ อาคมิสฺสติ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, ตํ มยํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ ปฏิปูเชสฺสามา’”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ

๒๘๒. ‘‘อิติ โข, อมฺพฏฺฐ, อิมาย เจว ตฺวํ อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย ปริหีโน สาจริยโกฯ เย จิเม อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย จตฺตาริ อปายมุขานิ ภวนฺติ , ตโต จ ตฺวํ ปริหีโน สาจริยโกฯ ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อมฺพฏฺฐ, อาจริเยน พฺราหฺมเณน โปกฺขรสาตินา วาจา – ‘เก จ มุณฺฑกา สมณกา อิพฺภา กณฺหา พนฺธุปาทาปจฺจา, กา จ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ สากจฺฉา’ติ อตฺตนา อาปายิโกปิ อปริปูรมาโนฯ ปสฺส, อมฺพฏฺฐ, ยาว อปรทฺธญฺจ เต อิทํ อาจริยสฺส พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺสฯ

ปุพฺพกอิสิภาวานุโยโค

๒๘๓. ‘‘พฺราหฺมโณ โข ปน, อมฺพฏฺฐ, โปกฺขรสาติ รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ทตฺติกํ ภุญฺชติฯ ตสฺส ราชา ปเสนทิ โกสโล สมฺมุขีภาวมฺปิ น ททาติฯ ยทาปิ เตน มเนฺตติ, ติโรทุสฺสเนฺตน มเนฺตติฯ ยสฺส โข ปน, อมฺพฏฺฐ, ธมฺมิกํ ปยาตํ ภิกฺขํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, กถํ ตสฺส ราชา ปเสนทิ โกสโล สมฺมุขีภาวมฺปิ น ทเทยฺยฯ ปสฺส, อมฺพฏฺฐ, ยาว อปรทฺธญฺจ เต อิทํ อาจริยสฺส พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺสฯ

๒๘๔. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, อิธ ราชา ปเสนทิ โกสโล หตฺถิคีวาย วา นิสิโนฺน อสฺสปิฏฺฐิ วา นิสิโนฺน รถูปตฺถเร วา ฐิโต อุเคฺคหิ วา ราชเญฺญหิ วา กิญฺจิเทว มนฺตนํ มเนฺตยฺยฯ โส ตมฺหา ปเทสา อปกฺกมฺม เอกมนฺตํ ติเฎฺฐยฺยฯ อถ อาคเจฺฉยฺย สุโทฺท วา สุทฺททาโส วา, ตสฺมิํ ปเทเส ฐิโต ตเทว มนฺตนํ มเนฺตยฺย – ‘เอวมฺปิ ราชา ปเสนทิ โกสโล อาห, เอวมฺปิ ราชา ปเสนทิ โกสโล อาหา’ติฯ อปิ นุ โส ราชภณิตํ วา ภณติ ราชมนฺตนํ วา มเนฺตติ? เอตฺตาวตา โส อสฺส ราชา วา ราชมโตฺต วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

๒๘๕. ‘‘เอวเมว โข ตฺวํ, อมฺพฏฺฐ, เย เต อเหสุํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฎฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิโตฺต ยมตคฺคิ [ยมทคฺคิ (ก.)] องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสโฎฺฐ กสฺสโป ภคุ – ‘ตฺยาหํ มเนฺต อธิยามิ สาจริยโก’ติ, ตาวตา ตฺวํ ภวิสฺสสิ อิสิ วา อิสิตฺถาย วา ปฏิปโนฺนติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๒๘๖. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อมฺพฏฺฐ, กินฺติ เต สุตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – เย เต อเหสุํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฎฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิโตฺต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสโฎฺฐ กสฺสโป ภคุ, เอวํ สุ เต สุนฺหาตา สุวิลิตฺตา กปฺปิตเกสมสฺสู อามุกฺกมณิกุณฺฑลาภรณา [อามุตฺตมาลาภรณา (สี. สฺยา. ปี.)] โอทาตวตฺถวสนา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรนฺติ, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

‘‘…เป.… เอวํ สุ เต สาลีนํ โอทนํ สุจิมํสูปเสจนํ วิจิตกาฬกํ อเนกสูปํ อเนกพฺยญฺชนํ ปริภุญฺชนฺติ, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก’’ติ ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

‘‘…เป.… เอวํ สุ เต เวฐกนตปสฺสาหิ นารีหิ ปริจาเรนฺติ, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

“…เป…. เอวํ สุ เต กุตฺตวาเลหิ วฬีวารเณหิ ทีฆาหิ ปโตทลฏฺฐีหิ วาหเน วิตุเทนฺตา วิปริยายนฺติ, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก’’ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

“…เป…. เอวํ สุ เต อุกฺกิณฺณปริขาสุ โอกฺขิตฺตปลิฆาสุ นครูปการิกาสุ ทีฆาสิวุเธหิ [ทีฆาสิพเทฺธหิ (สฺยา. ปี.)] ปุริเสหิ รกฺขาเปนฺติ, เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโก’’ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

“อิติ โข, อมฺพฏฺฐ, เนว ตฺวํ อิสิ น อิสิตฺถาย ปฏิปนฺโน สาจริยโกฯ ยสฺส โข ปน, อมฺพฏฺฐ, มยิ กงฺขา วา วิมติ วา โส มํ ปเญฺหน, อหํ เวยฺยากรเณน โสธิสฺสามี’’ติฯ

เทฺวลกฺขณาทสฺสนํ

๒๘๗. อถ โข ภควา วิหารา นิกฺขมฺม จงฺกมํ อพฺภุฏฺฐาสิฯ อมฺพฏฺโฐปิ มาณโว วิหารา นิกฺขมฺม จงฺกมํ อพฺภุฏฺฐาสิฯ อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภควนฺตํ จงฺกมนฺตํ อนุจงฺกมมาโน ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ สมเนฺนสิฯ อทฺทสา โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน ฐเปตฺวา เทฺว ฯ ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ – โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จฯ

๒๘๘. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – “ปสฺสติ โข เม อยํ อมฺพฏฺโฐ มาณโว ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน ฐเปตฺวา เทฺวฯ ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ – โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จา’’ติฯ อถ โข ภควา ตถารูปํ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาสิ ยถา อทฺทส อมฺพฏฺโฐ มาณโว ภควโต โกโสหิตํ วตฺถคุยฺหํฯ อถ โข ภควา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปิ กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, อุโภปิ นาสิกโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, เกวลมฺปิ นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิฯ อถ โข อมฺพฏฺฐสฺส มาณวสฺส เอตทโหสิ – “สมนฺนาคโต โข สมโณ โคตโม ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ ปริปุเณฺณหิ, โน อปริปุเณฺณหี’’ติฯ ภควนฺตํ เอตทโวจ – “หนฺท จ ทานิ มยํ, โภ โคตม, คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา’’ติ ฯ “ยสฺสทานิ ตฺวํ, อมฺพฏฺฐ, กาลํ มญฺญสี’’ติฯ อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว วฬวารถมารุยฺห ปกฺกามิฯ

๒๘๙. เตน โข ปน สมเยน พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ อุกฺกฏฺฐาย นิกฺขมิตฺวา มหตา พฺราหฺมณคเณน สทฺธึ สเก อาราเม นิสิโนฺน โหติ อมฺพฏฺฐํเยว มาณวํ ปฏิมาเนโนฺตฯ อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว เยน สโก อาราโม เตน ปายาสิฯ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติโกว เยน พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา พฺราหฺมณํ โปกฺขรสาตึ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

๒๙๐. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อมฺพฏฺฐํ มาณวํ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ เอตทโวจ – “กจฺจิ, ตาต อมฺพฏฺฐ, อทฺทส ตํ ภวนฺตํ โคตม’’นฺติ? “อทฺทสาม โข มยํ, โภ, ตํ ภวนฺตํ โคตม’’นฺติฯ “กจฺจิ, ตาต อมฺพฏฺฐ, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถา สนฺตํเยว สโทฺท อพฺภุคฺคโต โน อญฺญถา; กจฺจิ ปน โส ภวํ โคตโม ตาทิโส โน อญฺญาทิโส’’ติ ? “ตถา สนฺตํเยว, โภ, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ สโทฺท อพฺภุคฺคโต โน อญฺญถา, ตาทิโสว โส ภวํ โคตโม โน อญฺญาทิโสฯ สมนฺนาคโต จ โส ภวํ โคตโม ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ ปริปุเณฺณหิ โน อปริปุเณฺณหี’’ติฯ “อหุ ปน เต, ตาต อมฺพฏฺฐ, สมเณน โคตเมน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติ? “อหุ โข เม, โภ, สมเณน โคตเมน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติฯ “ยถา กถํ ปน เต, ตาต อมฺพฏฺฐ, อหุ สมเณน โคตเมน

สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติ? อถ โข อมฺพฏฺโฐ มาณโว ยาวตโก [ยาวติโก (ก. ปี.)] อโหสิ ภควตา สทฺธึ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส อาโรเจสิฯ

๒๙๑. เอวํ วุตฺเต, พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ อมฺพฏฺฐํ มาณวํ เอตทโวจ – ‘‘อโห วต เร อมฺหากํ ปณฺฑิตก [ปณฺฑิตกา], อโห วต เร อมฺหากํ พหุสฺสุตก [พหุสฺสุตกา], อโห วต เร อมฺหากํ เตวิชฺชก [เตวิชฺชกา], เอวรูเปน กิร, โภ, ปุริโส อตฺถจรเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺยฯ ยเทว โข ตฺวํ, อมฺพฏฺฐ, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ อาสชฺช อาสชฺช อวจาสิ, อถ โข โส ภวํ โคตโม อเมฺหปิ เอวํ อุปเนยฺย อุปเนยฺย อวจฯ อโห วต เร อมฺหากํ ปณฺฑิตก, อโห วต เร อมฺหากํ พหุสฺสุตก, อโห วต เร อมฺหากํ เตวิชฺชก, เอวรูเปน กิร, โภ, ปุริโส อตฺถจรเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺยา’’ติ, กุปิโต [โส กุปิโต (ปี.)] อนตฺตมโน อมฺพฏฺฐํ มาณวํ ปทสาเยว ปวเตฺตสิฯ อิจฺฉติ จ ตาวเทว ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

โปกฺขรสาติพุทฺธุปสงฺกมนํ

๒๙๒. อถ โข เต พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ โปกฺขรสาตึ เอตทโวจุํ – ‘‘อติวิกาโล โข, โภ, อชฺช สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ เสฺวทานิ [ทานิ เสฺว (สี. ก.)] ภวํ โปกฺขรสาติ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติฯ อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ยาเนน อาโรเปตฺวา อุกฺกาสุ ธาริยมานาสุ อุกฺกฏฺฐาย นิยฺยาสิ, เยน อิจฺฉานงฺคลวนสโณฺฑ เตน ปายาสิฯ ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ ยาเนน คนฺตฺวา, ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติโกว เยน ภควา เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

๒๙๓. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อาคมา นุ โข อิธ, โภ โคตม, อมฺหากํ อเนฺตวาสี อมฺพโฏฺฐ มาณโว’’ติ? ‘‘อาคมา โข เต [เตธ (สฺยา.), เต อิธ (ปี.)], พฺราหฺมณ, อเนฺตวาสี อมฺพโฏฺฐ มาณโว’’ติฯ ‘‘อหุ ปน เต, โภ โคตม, อมฺพเฏฺฐน มาณเวน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติ? ‘‘อหุ โข เม, พฺราหฺมณ, อมฺพเฏฺฐน มาณเวน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติฯ ‘‘ยถากถํ ปน เต, โภ โคตม, อหุ อมฺพเฏฺฐน มาณเวน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโป’’ติ? อถ โข ภควา ยาวตโก อโหสิ อมฺพเฏฺฐน มาณเวน สทฺธึ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส อาโรเจสิฯ เอวํ วุตฺเต, พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘พาโล, โภ โคตม, อมฺพโฏฺฐ มาณโว, ขมตุ ภวํ โคตโม อมฺพฏฺฐสฺส มาณวสฺสา’’ติฯ ‘‘สุขี โหตุ, พฺราหฺมณ, อมฺพโฏฺฐ มาณโว’’ติฯ

๒๙๔. อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควโต กาเย ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณานิ สมเนฺนสิฯ อทฺทสา โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควโต กาเย ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน ฐเปตฺวา เทฺวฯ ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ – โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จฯ

๒๙๕. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ‘‘ปสฺสติ โข เม อยํ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน ฐเปตฺวา เทฺวฯ ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ – โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห, ปหูตชิวฺหตาย จา’’ติฯ อถ โข ภควา ตถารูปํ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาสิ ยถา อทฺทส พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควโต โกโสหิตํ วตฺถคุยฺหํฯ

อถ โข ภควา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปิ กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, อุโภปิ นาสิกโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, เกวลมฺปิ นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิฯ

๒๙๖. อถ โข พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สมนฺนาคโต โข สมโณ โคตโม ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขเณหิ ปริปุณฺเณหิ โน อปริปุณฺเณหี’’ติฯ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อธิวาเสตุ เม ภวํ โคตโม อชฺชตนาย ภตฺตํ สทฺธิํ ภิกฺขุสงฺเฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

๒๙๗. อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ภควโต กาลํ อาโรเจสิ – ‘‘กาโล, โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธิํ ภิกฺขุสงฺเฆน เยน พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควนฺตํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ, มาณวกาปิ ภิกฺขุสงฺฆํฯ อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ภควนฺตํ ภุตฺตาวิํ โอนีตปตฺตปาณิํ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

๒๙๘. เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส ภควา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิ, เสยฺยถิทํ – ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ; กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ, เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ยทา ภควา อญฺญาสิ พฺราหฺมณํ โปกฺขรสาติํ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ – ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํฯ เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย; เอวเมว พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส ตสฺมิํเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ

โปกฺขรสาติอุปาสกตฺตปฏิเวทนา

๒๙๙. อถ โข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ ทิฏฺฐธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถํกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตมฯ เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย , อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, โภ โคตม, สปุโตฺต สภริโย สปริโส สามโจฺจ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คตํฯ ยถา จ ภวํ โคตโม อุกฺกฏฺฐาย อญฺญานิ อุปาสกกุลานิ อุปสงฺกมติ, เอวเมว ภวํ โคตโม โปกฺขรสาติกุลํ อุปสงฺกมตุฯ ตตฺถ เย เต มาณวกา วา มาณวิกา วา ภวนฺตํ โคตมํ อภิวาเทสฺสนฺติ วา ปจฺจุฏฺฐิสฺสนฺติ [ปจฺจุฏฺฐสฺสนฺติ (ปี.)] วา อาสนํ วา อุทกํ วา ทสฺสนฺติ จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสํ ตํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ ‘‘กลฺยาณํ วุจฺจติ, พฺราหฺมณา’’ติฯ

อมฺพฏฺฐสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. โสณทณฺฑสุตฺตํ

จเมฺปยฺยกพฺราหฺมณคหปติกา

๓๐๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา องฺเคสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน จมฺปา ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเรฯ เตน โข ปน สมเยน โสณทณฺโฑ พฺราหฺมโณ จมฺปํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺโฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ

๓๐๑. อโสฺสสุํ โข จเมฺปยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา – ''สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต องฺเคสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ จมฺปํ อนุปฺปตฺโต จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเรฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี''ติฯ อถ โข จเมฺปยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา จมฺปาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี [สงฺฆา สงฺฆี (สี. สฺยา. ปี.)] คณีภูตา เยน คคฺครา โปกฺขรณี เตนุปสงฺกมนฺติฯ

๓๐๒. เตน โข ปน สมเยน โสณทณฺโฑ พฺราหฺมโณ อุปริปาสาเท ทิวาเสยฺยํ อุปคโต โหติฯ อทฺทสา โข โสณทณฺโฑ พฺราหฺมโณ จเมฺปยฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก จมฺปาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี [สเงฺฆ สงฺฆี (สี. ปี.) สงฺฆา สงฺฆี (สฺยา.)] คณีภูเต เยน คคฺครา โปกฺขรณี เตนุปสงฺกมเนฺตฯ ทิสฺวา ขตฺตํ อามเนฺตสิ – ''กิํ นุ โข, โภ ขเตฺต, จเมฺปยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา จมฺปาย นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูตา เยน คคฺครา โปกฺขรณี เตนุปสงฺกมนฺตี''ติ? ''อตฺถิ โข, โภ, สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต องฺเคสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ จมฺปํ อนุปฺปตฺโต จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเรฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติฯ ตเมเต ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมนฺตี''ติฯ ''เตน หิ, โภ ขเตฺต, เยน จเมฺปยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกม, อุปสงฺกมิตฺวา จเมฺปยฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เอวํ วเทหิ – 'โสณทณฺโฑ, โภ, พฺราหฺมโณ เอวมาห – อาคเมนฺตุ กิร ภวโนฺต, โสณทณฺโฑปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี'''ติฯ ''เอวํ, โภ''ติ โข โส ขตฺตา โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน จเมฺปยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จเมฺปยฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก เอตทโวจ – ''โสณทณฺโฑ โภ พฺราหฺมโณ เอวมาห – 'อาคเมนฺตุ กิร ภวโนฺต, โสณทณฺโฑปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี'''ติฯ

โสณทณฺฑคุณกถา

๓๐๓. เตน โข ปน สมเยน นานาเวรชฺชกานํ พฺราหฺมณานํ ปญฺจมตฺตานิ พฺราหฺมณสตานิ จมฺปายํ ปฏิวสนฺติ เกนจิเทว กรณีเยนฯ อโสฺสสุํ โข เต พฺราหฺมณา – ‘‘โสณทโณฺฑ กิร พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติฯ อถ โข เต พฺราหฺมณา เยน โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘สจฺจํ กิร ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติ? ‘‘เอวํ โข เม, โภ, โหติ – ‘อหมฺปิ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามี’’’ติฯ

‘‘มา ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิฯ น อรหติ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สเจ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสติ, โภโต โสณทณฺฑสฺส ยโส หายิสฺสติ, สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวฑฺฒิสฺสติฯ ยมฺปิ โภโต โสณทณฺฑสฺส ยโส หายิสฺสติ, สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวฑฺฒิสฺสติ , อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ; สมโณเตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ โสณทณฺฑํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ, สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฎฺฐ ชาติวาเทนฯ ยมฺปิ ภวํ โสณทโณฺฑ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ, สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฎฺฐ ชาติวาเทน, อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ; สมโณเตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ โสณทณฺฑํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ อชฺฌายโก , มนฺตธโร, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฎภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ, โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี [พฺรหฺมฑฺฒี (สี.), พฺรหฺมวจฺจสี (ปี.)] อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ สีลวา วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ กลฺยาณวาโจ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฺสฎฺฐาย อเนลคลาย [อเนฬคลาย (สี. ปี.), อเนลคฬาย (ก)] อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ พหูนํ อาจริยปาจริโย ตีณิ มาณวกสตานิ มเนฺต วาเจติฯ พหู โข ปน นานาทิสา นานาชนปทา มาณวกา อาคจฺฉนฺติ โภโต โสณทณฺฑสฺส สนฺติเก มนฺตตฺถิกา มเนฺต อธิยิตุกามา …เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทโณฺฑ ชิโณฺณ วุโทฺธ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต; สมโณ โคตโม ตรุโณ เจว ตรุณปพฺพชิโต จ…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทณฺฑ รญฺโญ มาคธสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทณฺฑ พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป.…

‘‘ภวญฺหิ โสณทณฺฑ จมฺปํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ, รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ, ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ ยมฺปิ ภวํ โสณทณฺฑ จมฺปํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ, รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ, ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ โสณทณฺฑ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ; สมโณเตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ โสณทณฺฑํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ’’นฺติฯ

พุทฺธคุณกถา

๓๐๔. เอวํ วุเตฺต, โสณทณฺฑ พฺราหฺมโณ เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ –

‘‘เตน หิ, โภ, มมปิ สุณาถ, ยถา มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ; นเตฺวว อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ, สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา, อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุฏฺฐ ชาติวาเทนฯ ยมฺปิ โภ สมโณ โคตโม อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา, อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุฏฺฐ ชาติวาเทน, อิมินาปเงฺคน น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ ; อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม มหนฺตํ ญาติสงฺฆํ โอหาย ปพฺพชิโต…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ปหูตํ หิรญฺญสุวณฺณํ โอหาย ปพฺพชิโต ภูมิคตญฺจ เวหาสฏฺฐํ จ…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ทหโรว สมาโน ยุวา สุสุกาฬเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อกามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ รุทนฺตานํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต, พฺรหฺมวณฺณี, พฺรหฺมวจฺฉสี, อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สีลวา อริยสีลี กุสลสีลี กุสลสีเลน สมนฺนาคโต…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม กลฺยาณวาโจ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฺสฏฺฐาย อเนลคลาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม พหูนํ อาจริยปาจริโย…เป.…

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ขีณกามราโค วิคตจาปโลฺล…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม กมฺมวาที กิริยวาที อปาปปุเรกฺขาโร พฺรหฺมญฺญาย ปชาย…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต อสมฺภินฺนขตฺติยกุลา…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อฑฺฒา กุลา ปพฺพชิโต มหทฺธนา มหาโภคา…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ติโรรฏฺฐา ติโรชนปทา ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ อาคจฺฉนฺติ…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ ปาเณหิ สรณํ คตานิ…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา’ ติ…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม เอหิสฺวาคตวาที สขิโล สโมฺมทโก อพฺภากุฏิโก อุตฺตานมุโข ปุพฺพภาสี…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม จตุนฺนํ ปริสานํ สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป.…

‘‘สมเณ ขลุ, โภ, โคตเม พหู เทวา จ มนุสฺสา จ อภิปฺปสนฺนา…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ยสฺมิํ คาเม วา นิคเม วา ปฏิวสติ, น ตสฺมิํ คาเม วา นิคเม วา อมนุสฺสา มนุสฺเส วิเหเฐนฺติ…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สงฺฆี คณี คณาจริโย ปุถุติตฺถกรานํ อคฺคมกฺขายติฯ ยถา โข ปน, โภ, เอเตสํ สมณพฺราหฺมณานํ ยถา วา ตถา วา ยโส สมุทาคจฺฉติ, น เหวํ สมณสฺส โคตมสฺส ยโส สมุทาคโตฯ อถ โข อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย สมณสฺส โคตมสฺส ยโส สมุทาคโต…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร สปุตฺโต สภริโย สปริโส สามจฺโจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ราชา ปเสนทิ โกสโล สปุตฺโต สภริโย สปริโส สามจฺโจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ สปุตฺโต สภริโย สปริโส สามจฺโจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม รโญฺญ มาคธสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม รโญฺญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม จมฺปํ อนุปฺปตฺโต, จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเรฯ เย โข ปน, โภ, เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อมฺหากํ คามเขตฺตํ อาคจฺฉนฺติ อติถี โน เต โหนฺติฯ อติถี โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพา อปเจตพฺพาฯ ยมฺปิ, โภ, สมโณ โคตโม จมฺปํ อนุปฺปตฺโต จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร, อติถิมฺหากํ สมโณ โคตโม; อติถิ โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตโพฺพ ครุกาตโพฺพ มาเนตโพฺพ ปูเชตโพฺพ อปเจตโพฺพฯ อิมินาปเงฺคน น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ เอตฺตเก โข อหํ, โภ, ตสฺส โภโต โคตมสฺส วณฺณํ ปริยาปุณามิ, โน จ โข โส ภวํ โคตโม เอตฺตกวโณฺณฯ อปริมาณวโณฺณ หิ โส ภวํ โคตโม’’ติฯ

๓๐๕. เอวํ วุตฺเต, เต พฺราหฺมณา โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘ยถา โข ภวํ โสณทโณฺฑ สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณํ ภาสติ อิโต เจปิ โส ภวํ โคตโม โยชนสเต วิหรติ, อลเมว สเทฺธน กุลปุตฺเตน ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ อปิ ปุโฎเสนา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, โภ, สเพฺพว มยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ

โสณทณฺฑปริวิตโกฺก

๓๐๖. อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ มหตา พฺราหฺมณคเณน สทฺธึ เยน คคฺครา โปกฺขรณี เตนุปสงฺกมิฯ อถ โข โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส ติโรวนสณฺฑคตสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – ‘‘อหเญฺจว โข ปน สมณํ โคตมํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยํ; ตตฺร เจ มํ สมโณ โคตโม เอวํ วเทยฺย – ‘น โข เอส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห เอวํ ปุจฺฉิตโพฺพ, เอวํ นาเมส, พฺราหฺมณ , ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพ’ติ, เตน มํ อยํ ปริสา ปริภเวยฺย – ‘พาโล โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺยตฺโต, นาสกฺขิ สมณํ โคตมํ โยนิโส ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ’นฺติฯ ยํ โข ปนายํ ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ มมเญฺจว โข ปน สมโณ โคตโม ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย, ตสฺส จาหํ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ น อาราเธยฺยํ; ตตฺร เจ มํ สมโณ โคตโม เอวํ วเทยฺย – ‘น โข เอส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห เอวํ พฺยากาตโพฺพ, เอวํ นาเมส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห พฺยากาตโพฺพ’ติ, เตน มํ อยํ ปริสา ปริภเวยฺย – ‘พาโล โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺยตฺโต, นาสกฺขิ สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธตุ’นฺติฯ ยํ โข ปนายํ ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ อหเญฺจว โข ปน เอวํ สมีปคโต สมาโน อทิสฺวาว สมณํ โคตมํ นิวเตฺตยฺยํ, เตน มํ อยํ ปริสา ปริภเวยฺย – ‘พาโล โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺยตฺโต มานถโทฺธ ภีโต จ, โน วิสหติ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ, กถญฺหิ นาม เอวํ สมีปคโต สมาโน อทิสฺวา สมณํ โคตมํ นิวตฺติสฺสตี’ติฯ ยํ

โข ปนายํ ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํ, ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคา’’ติฯ

๓๐๗. อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ จเมฺปยฺยกาปิ โข พฺราหฺมณคหปติกา อเปฺปกเจฺจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิํสุ; สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ เยน ภควา เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ

๓๐๘. ตตฺรปิ สุทํ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ เอตเทว พหุลมนุวิตเกฺกโนฺต นิสิโนฺน โหติ – ‘‘อหเญฺจว โข ปน สมณํ โคตมํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยํ; ตตฺร เจ มํ สมโณ โคตโม เอวํ วเทยฺย – ‘น โข เอส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห เอวํ ปุจฺฉิตโพฺพ, เอวํ นาเมส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพ’ติ, เตน มํ อยํ ปริสา ปริภเวยฺย – ‘พาโล โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺยโตฺต, นาสกฺขิ สมณํ โคตมํ โยนิโส ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ’นฺติฯ ยํ โข ปนายํ ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ มมเญฺจว โข ปน สมโณ โคตโม ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย, ตสฺส จาหํ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ น อาราเธยฺยํ; ตตฺร เจ มํ สมโณ โคตโม เอวํ วเทยฺย – ‘น โข เอส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห เอวํ พฺยากาตโพฺพ, เอวํ นาเมส, พฺราหฺมณ, ปโญฺห พฺยากาตโพฺพ’ติ, เตน มํ อยํ ปริสา ปริภเวยฺย – ‘พาโล โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺยโตฺต, นาสกฺขิ สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธตุ’นฺติฯ ยํ โข ปนายํ ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ อโห วต มํ สมโณ โคตโม สเก อาจริยเก เตวิชฺชเก ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย, อทฺธา วตสฺสาหํ จิตฺตํ อาราเธยฺยํ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณนา’’ติฯ

พฺราหฺมณปญฺญตฺติ

๓๐๙. อถ โข ภควโต โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เอตทโหสิ – ‘‘วิหญฺญติ โข อยํ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ สเกน จิเตฺตนฯ ยํนูนาหํ โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ สเก อาจริยเก เตวิชฺชเก ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติฯ อถ โข ภควา โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ – ‘‘กติหิ ปน, พฺราหฺมณ, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; ‘พฺราหฺมโณสฺมี’ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปเชฺชยฺยา’’ติ?

๓๑๐. อถ โข โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ยํ วต โน อโหสิ อิจฺฉิตํ, ยํ อากงฺขิตํ, ยํ อธิเปฺปตํ, ยํ อภิปตฺถิตํ – ‘อโห วต มํ สมโณ โคตโม สเก อาจริยเก เตวิชฺชเก ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺย, อทฺธา วตสฺสาหํ จิตฺตํ อาราเธยฺยํ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณนา’ติ, ตตฺร มํ สมโณ โคตโม สเก อาจริยเก เตวิชฺชเก ปญฺหํ ปุจฺฉติฯ อทฺธา วตสฺสาหํ จิตฺตํ อาราเธสฺสามิ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณนา’’ติฯ

๓๑๑. อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ อพฺภุนฺนาเมตฺวา กายํ อนุวิโลเกตฺวา ปริสํ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจหิ, โภ โคตม, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; ‘พฺราหฺมโณสฺมี’ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปเชฺชยฺยฯ กตเมหิ

ปญฺจหิ? อิธ, โภ โคตม, พฺราหฺมโณ อุภโต สุชาโต โหติ มาติโต จ ปิติโต จ, สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน; อชฺฌายโก โหติ มนฺตธโร ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย; อภิรูโป โหติ ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย; สีลวา โหติ วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต; ปณฺฑิโต จ โหติ เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิเมหิ โข, โภ โคตม, ปญฺจหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติฯ

''อิเมสํ ปน, พฺราหฺมณ, ปญฺจนฺนํ องฺคานํ สกฺกา เอกํ องฺคํ ฐปยิตฺวา จตูหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปตุํ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติ? ''สกฺกา , โภ โคตมฯ อิเมสญฺหิ, โภ โคตม, ปญฺจนฺนํ องฺคานํ วณฺณํ ฐปยามฯ กิญฺหิ วโณฺณ กริสฺสติ? ยโต โข, โภ โคตม, พฺราหฺมโณ อุภโต สุชาโต โหติ มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน; อชฺฌายโก จ โหติ มนฺตธโร จ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย; สีลวา จ โหติ วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต; ปณฺฑิโต จ โหติ เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิเมหิ โข โภ โคตม จตูหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติฯ

๓๑๒. ''อิเมสํ ปน, พฺราหฺมณ, จตุนฺนํ องฺคานํ สกฺกา เอกํ องฺคํ ฐปยิตฺวา ตีหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปตุํ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติ? ''สกฺกา, โภ โคตมฯ อิเมสญฺหิ, โภ โคตม, จตุนฺนํ องฺคานํ มนฺเต ฐปยามฯ กิญฺหิ มนฺตา กริสฺสนฺติ? ยโต โข, โภ โคตม, พฺราหฺมโณ อุภโต สุชาโต โหติ มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน; สีลวา จ โหติ วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต; ปณฺฑิโต จ โหติ เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิเมหิ โข, โภ โคตม, ตีหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติฯ

''อิเมสํ ปน, พฺราหฺมณ, ติณฺณํ องฺคานํ สกฺกา เอกํ องฺคํ ฐปยิตฺวา ทฺวีหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปตุํ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติ? ''สกฺกา, โภ โคตมฯ อิเมสญฺหิ, โภ โคตม, ติณฺณํ องฺคานํ ชาตึ ฐปยามฯ กิญฺหิ ชาติ กริสฺสติ? ยโต โข, โภ โคตม, พฺราหฺมโณ สีลวา โหติ วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต; ปณฺฑิโต จ โหติ เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิเมหิ โข, โภ โคตม, ทฺวีหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; 'พฺราหฺมโณสฺมี'ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปชฺเชยฺยา''ติฯ

๓๑๓. เอวํ วุตฺเต, เต พฺราหฺมณา โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ''มา ภวํ โสณทโณฺฑ เอวํ อวจ, มา ภวํ โสณทโณฺฑ เอวํ อวจฯ อปวทเตว ภวํ โสณทโณฺฑ วณฺณํ, อปวทติ มนฺเต, อปวทติ ชาตึ เอกํเสนฯ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณเสฺสว โคตมสฺส วาทํ อนุปกฺขนฺทตี''ติฯ

๓๑๔. อถ โข ภควา เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ – ‘‘สเจ โข ตุมฺหากํ พฺราหฺมณานํ เอวํ โหติ – ‘อปฺปสฺสุโต จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, อกลฺยาณวากฺกรโณ จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, ทุปฺปโญฺญ จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, น จ ปโหติ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมเนฺตตุ’นฺติ, ติฎฺฐตุ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, ตุเมฺห มยา สทฺธึ มนฺตโวฺห อสฺมึ วจเนฯ สเจ ปน ตุมฺหากํ พฺราหฺมณานํ เอวํ โหติ – ‘พหุสฺสุโต จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, กลฺยาณวากฺกรโณ จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, ปณฺฑิโต จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ, ปโหติ จ โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมเนฺตตุ’นฺติ, ติฎฺฐถ ตุเมฺห, โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ มยา สทฺธึ ปฏิมเนฺตตู’’ติฯ

๓๑๕. เอวํ วุเตฺต, โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ติฎฺฐตุ ภวํ โคตโม, ตุณฺหี ภวํ โคตโม โหตุ, อหเมว เตสํ สหธเมฺมน ปฏิวจนํ กริสฺสามี’’ติฯ อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ – ‘‘มา ภวโนฺต เอวํ อวจุตฺถ, มา ภวโนฺต เอวํ อวจุตฺถ – ‘อปวทเตว ภวํ โสณทโณฺฑ วณฺณํ, อปวทติ มนฺตํ, อปวทติ ชาตึ เอกํเสนฯ ภวํ โสณทโณฺฑ สมณสฺสว โคตมสฺส วาทํ อนุปกฺขนฺทตี’ติฯ นาหํ, โภ, อปวทามิ วณฺณํ วา มนฺตํ วา ชาตึ วา’’ติฯ

๓๑๖. เตน โข ปน สมเยน โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส ภาคิเนโยฺย องฺคโก นาม มาณวโก ตสฺสํ ปริสายํ นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ – ‘‘ปสฺสนฺติ โน โภโนฺต อิมํ องฺคกํ มาณวกํ อมฺหากํ ภาคิเนยฺย’’นฺติ? ‘‘เอวํ, โภ’’ฯ ‘‘องฺคโก โข, โภ, มาณวโก อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย, นาสฺส อิมิสฺสํ ปริสายํ สมสโม อตฺถิ วเณฺณน ฐเปตฺวา สมณํ โคตมํฯ องฺคโก โข มาณวโก อชฺฌายโก มนฺตธโร, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฎุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโยฯ อหมสฺส มเนฺต วาเจตาฯ องฺคโก โข มาณวโก อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุฎฺฐ ชาติวาเทนฯ อหมสฺส มาตาปิตโร ชานามิฯ องฺคโก โข มาณวโก ปาณมฺปิ หเนยฺย, อทินฺนมฺปิ อาทิเยยฺย , ปรทารมฺปิ คเจฺฉยฺย, มุสาวาทมฺปิ ภเณยฺย, มชฺชมฺปิ ปิเวยฺย, เอตฺถ ทานิ, โภ, กึ วโณฺณ กริสฺสติ, กึ มนฺตา, กึ ชาติ? ยโต โข, โภ, พฺราหฺมโณ สีลวา จ โหติ วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต, ปณฺฑิโต จ โหติ เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิเมหิ โข, โภ, ทฺวีหเงฺคหิ สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปนฺติ; ‘พฺราหฺมโณสฺมี’ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปเชฺชยฺยา’’ติฯ

สีลปญฺญากถา

๓๑๗. ‘‘อิเมสํ ปน, พฺราหฺมณ, ทฺวินฺนํ องฺคานํ สกฺกา เอกํ องฺคํ ฐปยิตฺวา เอเกน อเงฺคน สมนฺนาคตํ พฺราหฺมณา พฺราหฺมณํ ปญฺญเปตุํ; ‘พฺราหฺมโณสฺมี’ติ จ วทมาโน สมฺมา วเทยฺย, น จ ปน มุสาวาทํ อาปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตมฯ สีลปริโธตา หิ, โภ โคตม, ปญฺญา; ปญฺญาปริโธตํ สีลํฯ ยตฺถ สีลํ ตตฺถ ปญฺญา, ยตฺถ ปญฺญา ตตฺถ สีลํฯ สีลวโต ปญฺญา, ปญฺญวโต สีลํฯ สีลปญฺญาณญฺจ ปน โลกสฺมึ อคฺคมกฺขายติฯ เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, หเตฺถน วา หตฺถํ โธเวยฺย, ปาเทน วา ปาทํ โธเวยฺย; เอวเมว โข, โภ โคตม, สีลปริโธตา ปญฺญา, ปญฺญาปริโธตํ สีลํฯ ยตฺถ สีลํ ตตฺถ ปญฺญา, ยตฺถ ปญฺญา ตตฺถ สีลํฯ สีลวโต ปญฺญา, ปญฺญวโต สีลํฯ สีลปญฺญาณญฺจ ปน โลกสฺมึ อคฺคมกฺขายตี’’ติฯ ‘‘เอวเมตํ, พฺราหฺมณ, เอวเมตํ, พฺ

ราหฺมณ, สีลปริโธตา หิ, พฺราหฺมณ, ปญฺญา, ปญฺญาปริโธตํ สีลํฯ ยตฺถ สีลํ ตตฺถ ปญฺญา, ยตฺถ ปญฺญา ตตฺถ สีลํฯ สีลวโต ปญฺญา, ปญฺญวโต สีลํฯ สีลปญฺญาณญฺจ ปน โลกสฺมึ อคฺคมกฺขายติฯ เสยฺยถาปิ, พฺราหฺมณ, หตฺเถน วา หตฺถํ โธเวยฺย, ปาเทน วา ปาทํ โธเวยฺย; เอวเมว โข, พฺราหฺมณ, สีลปริโธตา ปญฺญา, ปญฺญาปริโธตํ สีลํฯ ยตฺถ สีลํ ตตฺถ ปญฺญา, ยตฺถ ปญฺญา ตตฺถ สีลํฯ สีลวโต ปญฺญา, ปญฺญวโต สีลํฯ สีลปญฺญาณญฺจ ปน โลกสฺมึ อคฺคมกฺขายติ ฯ

๓๑๘. ‘‘กตมํ ปน ตํ, พฺราหฺมณ, สีลํ? กตมา สา ปญฺญา’’ติ? ‘‘เอตฺตกปรมาว มยํ, โภ โคตม, เอตสฺมึ อตฺเถฯ สาธุ วต ภวนฺตํเยว โคตมํ ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถ’’ติฯ ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, สุโณหิ; สาธุกํ มนสิกโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โสณทณฺโฑ พฺราหฺมโณ ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อิธ, พฺราหฺมณ, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ ตถา วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติฯ อิทํ โข ตํ, พฺราหฺมณ, สีลํ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ, อภินินฺนาเมติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญาย…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ, อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญาย อยํ โข สา, พฺราหฺมณ, ปญฺญา’’ติฯ

โสณทณฺฑอุปาสกตฺตปฏิเวทนา

๓๑๙. เอวํ วุตฺเต, โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ , โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม ฯ เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมญฺจ, ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คตํ ฯ อธิวาเสตุ จ เม ภวํ โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

๓๒๐. อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ – ‘‘กาโล, โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน โสณทณฺฑสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสิฯ

๓๒๑. อถ โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ ภุตฺตาวิํ โอนีตปตฺตปาณิํ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โสณทโณฺฑ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ปริสคโต สมาโน อาสนา วุฏฺฐหิตฺวา ภวนฺตํ โคตมํ อภิวาเทยฺยํ, เตน มํ สา ปริสา ปริภเวยฺยฯ ยํ โข ปน สา ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถฯ ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ปริสคโต สมาโน อญฺชลึ ปคฺคเณฺหยฺยํ, อาสนา เม ตํ ภวํ โคตโม ปจฺจุฏฺฐานํ ธาเรตุฯ อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ปริสคโต สมาโน เวฐนํ โอมุเญฺจยฺยํ, สิร

สา เม ตํ ภวํ โคตโม อภิวาทนํ ธาเรตุฯ อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ยานคโต สมาโน ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ภวนฺตํ โคตมํ อภิวาเทยฺยํ, เตน มํ สา ปริสา ปริภเวยฺยฯ ยํ โข ปน สา ปริสา ปริภเวยฺย, ยโสปิ ตสฺส หาเยถ, ยสฺส โข ปน ยโส หาเยถ, โภคาปิ ตสฺส หาเยยฺยุํฯ ยโสลทฺธา โข ปนมฺหากํ โภคาฯ อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ยานคโต สมาโน ปโตทลฏฺฐึ อพฺภุนฺนาเมยฺยํ, ยานา เม ตํ ภวํ โคตโม ปโจฺจโรหนํ ธาเรตุฯ อหเญฺจว โข ปน, โภ โคตม, ยานคโต สมาโน ฉตฺตํ อปนาเมยฺยํ, สิรสา เม ตํ ภวํ โคตโม อภิวาทนํ ธาเรตู’’ติฯ

๓๒๒. อถ โข ภควา โสณทณฺฑํ พฺราหฺมณํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามีติฯ

โสณทณฺฑสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. กูฏทนฺตสุตฺตํ

ขาณุมตกพฺราหฺมณคหปติกา

๓๒๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มคเธสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน ขาณุมตํ นาม มคธานํ พฺราหฺมณคาโม ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ขาณุมเต วิหรติ อมฺพลฏฺฐิกายํฯ เตน โข ปน สมเยน กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ขาณุมตํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฏฺโฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ เตน โข ปน สมเยน กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส มหายญฺโญ อุปกฺขโฏ โหติฯ สตฺต จ อุสภสตานิ สตฺต จ วจฺฉตรสตานิ สตฺต จ วจฺฉตรีสตานิ สตฺต จ อชสตานิ สตฺต จ อุรพฺภสตานิ ถูณูปนีตานิ โหนฺติ ยญฺญตฺถายฯ

๓๒๔. อโสฺสสุํ โข ขาณุมตกา พฺราหฺมณคหปติกา – ‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต มคเธสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ ขาณุมตํ อนุปฺปตฺโต ขาณุมเต วิหรติ อมฺพลฏฺฐิกายํฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา’ติ ฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติฯ

๓๒๕. อถ โข ขาณุมตกา พฺราหฺมณคหปติกา ขาณุมตา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูตา เยน อมฺพลฏฺฐิกา เตนุปสงฺกมนฺติฯ

๓๒๖. เตน โข ปน สมเยน กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ อุปริปาสาเท ทิวาเสยฺยํ อุปคโต โหติฯ อทฺทสา โข กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ขาณุมตเก พฺราหฺมณคหปติเก ขาณุมตา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูเต เยน อมฺพลฏฺฐิกา เตนุปสงฺกมนฺเตฯ ทิสฺวา ขตฺตํ อามนฺเตสิ – ‘‘กึ นุ โข, โภ ขตฺเต, ขาณุมตกา พฺราหฺมณคหปติกา ขาณุมตา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆี คณีภูตา เยน อมฺพลฏฺฐิกา เตนุปสงฺกมนฺตี’’ติ?

๓๒๗. ‘‘อตฺถิ โข, โภ, สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต มคเธสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ ขาณุมตํ อนุปฺปตฺโต, ขาณุมเต วิหรติ อมฺพลฏฺฐิกายํฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา’ติฯ ตเมเต ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมนฺตี’’ติฯ

๓๒๘. อถ โข กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สุตํ โข ปน เมตํ – ‘สมโณ โคตโม ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํ ชานาตี’ติฯ น โข ปนาหํ ชานามิ ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํฯ อิจฺฉามิ จาหํ มหายญฺญํ ยชิตุํฯ ยํนูนาหํ สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํ ปุจฺเฉยฺย’’นฺติฯ

๓๒๙. อถ โข กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ขตฺตํ อามนฺเตสิ – ‘‘เตน หิ, โภ ขตฺเต, เยน ขาณุมตกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกมฯ อุปสงฺกมิตฺวา ขาณุมตเก พฺราหฺมณคหปติเก เอวํ ว

เทหิ – ‘กูฏทนฺโต, โภ, พฺราหฺมโณ เอวมาห – ‘‘อาคเมนฺตุ กิร ภวนฺโต, กูฏทนฺโตปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โส ขตฺตา กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ขาณุมตกา พฺราหฺมณคหปติกา เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา ขาณุมตเก พฺราหฺมณคหปติเก เอตทโวจ – ‘‘กูฏทนฺโต, โภ, พฺราหฺมโณ เอวมาห – ‘อาคเมนฺตุ กิร โภนฺโต, กูฏทนฺโตปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’’ติฯ

กูฏทนฺตคุณกถา

๓๓๐. เตน โข ปน สมเยน อเนกานิ พฺราหฺมณสตานิ ขาณุมเต ปฏิวสนฺติ – ‘‘กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส มหายญฺญํ อนุภวิสฺสามา’’ติฯ อโสฺสสุํ โข เต พฺราหฺมณา – ‘‘กูฏทนฺโต กิร พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติฯ อถ โข เต พฺราหฺมณา เยน กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมึสุฯ

๓๓๑. อุปสงฺกมิตฺวา กูฏทนฺตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘สจฺจํ กิร ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติ? ‘‘เอวํ โข เม, โภ, โหติ – ‘อหมฺปิ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามี’’’ติฯ

‘‘มา ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิฯ น อรหติ ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สเจ ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสติ, โภโต กูฏทนฺตสฺส ยโส หายิสฺสติ, สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวฑฺฒิสฺสติฯ ยมฺปิ โภโต กูฏทนฺตสฺส ยโส หายิสฺสติ, สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวฑฺฒิสฺสติ, อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สมโณ เตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ กูฏทนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ ฯ

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฏฺฐ ชาติวาเทนฯ ยมฺปิ ภวํ กูฏทนฺโต อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฏฺฐ ชาติวาเทน, อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ กูฏทนฺโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สมโณ เตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ กูฏทนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตชาตรูปรชโต…เป.…

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต อชฺฌายโก มนฺตธโร ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย…เป.…

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย…เป.…

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต สีลวา วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต…เป.…

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺโต กลฺยาณวาโจ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฺสฎฺฐาย อเนลคลาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา…เป.…

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺต พหูนํ อาจริยปาจริโย ตีณิ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจติ, พหู โข ปน นานาทิสา นานาชนปทา มาณวกา อาคจฺฉนฺติ โภโต กูฏทนฺตสฺส สนฺติเก มนฺตตฺถิกา มนฺเต อธิยิตุกามา…เป….

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺต ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ สมโณ โคตโม ตรุโณ เจว ตรุณปพฺพชิโต จ…เป….

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺต รโญฺญ มาคธสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺต พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘ภวญฺหิ กูฏทนฺต ขาณุมตํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฎฺฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํฯ ยมฺปิ ภวํ กูฏทนฺต ขาณุมตํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฎฺฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ, รญฺญา มาคเธน เสนิเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํ, อิมินาปเงฺคน น อรหติ ภวํ กูฏทนฺต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สมโณเตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ กูฏทนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ’’นฺติฯ

พุทฺธคุณกถา

๓๓๒. เอวํ วุเตฺต กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ –

‘‘เตน หิ, โภ, มมปิ สุณาถ, ยถา มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ, น เตฺวว อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฎฺฐ ชาติวาเทนฯ ยมฺปิ, โภ, สมโณ โคตโม อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฎฺฐ ชาติวาเทน, อิมินาปเงฺคน น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม มหนฺตํ ญาติสงฺฆํ โอหาย ปพฺพชิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ปหูตํ หิรญฺญสุวณฺณํ โอหาย ปพฺพชิโต ภูมิคตญฺจ เวหาสฎฺฐํ จ…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ทหโรว สมาโน ยุวา สุสุกาฬเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อกามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ รุทนฺตานํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย …เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สีลวา อริยสีลี กุสลสีลี กุสลสีเลน สมนฺนาคโต…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม กลฺยาณวาโจ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฺสฏฺฐาย อเนลคลาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม พหูนํ อาจริยปาจริโย…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ขีณกามราโค วิคตจาปโลฺล…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม กมฺมวาที กิริยวาที อปาปปุเรกฺขาโร พฺรหฺมญฺญาย ปชาย…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต อสมฺภินฺนขตฺติยกุลา…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม อฑฺฒา กุลา ปพฺพชิโต มหทฺธนา มหาโภคา…เป….

“สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ติโรรฏฺฐา ติโรชนปทา ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ อาคจฺฉนฺติ…เป….

“สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ ปาเณหิ สรณํ คตานิ…เป….

“สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ ติ…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม เอหิสฺวาคตวาที สขิโล สโมฺมทโก อพฺภากุฏิโก อุตฺตานมุโข ปุพฺพภาสี…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม จตุนฺนํ ปริสานํ สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป.…

“สมเณ ขลุ, โภ, โคตเม พหู เทวา จ มนุสฺสา จ อภิปฺปสนฺนา…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ยสฺมึ คาเม วา นิคเม วา ปฏิวสติ น ตสฺมึ คาเม วา นิคเม วา อมนุสฺสา มนุเสฺส วิเหเฐนฺติ…เป….

“สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สงฺฆี คณี คณาจริโย ปุถุติตฺถกรานํ อคฺคมกฺขายติ, ยถา โข ปน, โภ, เอเตสํ สมณพฺราหฺมณานํ ยถา วา ตถา วา ยโส สมุทาคจฺฉติ, น เหวํ สมณสฺส โคตมสฺส ยโส สมุทาคโต ฯ อถ โข อนุตฺตราย วิชฺชาจรณสมฺปทาย สมณสฺส โคตมสฺส ยโส สมุทาคโต…เป….

“สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร สปุโตฺต สภริโย สปริโส สามโจฺจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ ราชา ปเสนทิ โกสโล สปุตฺต สภริโย สปริโส สามจฺจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมณํ ขลุ, โภ, โคตมํ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ สปุตฺต สภริโย สปริโส สามจฺจ ปาเณหิ สรณํ คโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม รญฺโญ มาคธสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต…เป….

‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม ขาณุมตํ อนุปฺปตฺโต ขาณุมเต วิหรติ อมฺพลฏฺฐิกายํฯ เย โข ปน, โภ, เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อมฺหากํ คามเขตฺตํ อาคจฺฉนฺติ, อติถี โน เต โหนฺติฯ อติถี โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพา อปเจตพฺพาฯ ยมฺปิ, โภ, สมโณ โคตโม ขาณุมตํ อนุปฺปตฺโต ขาณุมเต วิหรติ อมฺพลฏฺฐิกายํ, อติถิมฺหากํ สมโณ โคตโมฯ อติถิ โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตโพฺพ ครุกาตโพฺพ มาเนตโพฺพ ปูเชตโพฺพ อปเจตโพฺพฯ อิมินาปเงฺคน นารหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํฯ เอตฺตเก โข อหํ, โภ, ตสฺส โภโต โคตมสฺส วณฺณํ ปริยาปุณามิ, โน จ โข โส ภวํ โคตโม เอตฺตกวโณฺณฯ อปริมาณวโณฺณ หิ โส ภวํ โคตโม’’ติฯ

๓๓๓. เอวํ วุตฺเต, เต พฺราหฺมณา กูฏทนฺตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘ยถา โข ภวํ กูฏทโนฺต สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณํ ภาสติ, อิโต เจปิ โส ภวํ โคตโม โยชนสเต วิหรติ, อลเมว สเทฺธน กุลปุเตฺตน ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ อปิ ปุโฏเสนา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, โภ, สเพฺพว มยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามา’’ติฯ

มหาวิชิตราชยญฺญกถา

๓๓๔. อถ โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ มหตา พฺราหฺมณคเณน สทฺธิํ เยน อมฺพลฏฺฐิกา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิ ฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ขาณุมตกาปิ โข พฺราหฺมณคหปติกา อเปฺปกเจฺจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิํสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ เยน ภควา เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ; อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ

๓๓๕. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, โภ โคตม – ‘สมโณ โคตโม ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํ ชานาตี’ติฯ น โข ปนาหํ ชานามิ ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํฯ อิจฺฉามิ จาหํ มหายญฺญํ ยชิตุํฯ สาธุ เม ภวํ โคตโม ติวิธํ ยญฺญสมฺปทํ โสฬสปริกฺขารํ เทเสตู’’ติฯ

๓๓๖. ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ภูตปุพฺพํ, พฺราหฺมณ , ราชา มหาวิชิโต นาม อโหสิ อฑฺฒฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตชาตรูปรชโต ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตธนธญฺโญ ปริปุณฺณโกสโกฏฺฐาคาโรฯ อถ โข, พฺราหฺมณ, รญฺโญ มหาวิชิตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ‘อธิคตา โข เม วิปุลา มานุสกา โภคา, มหนฺตํ ปถวิมณฺฑลํ อภิวิชิย อชฺฌาวสามิ , ยํนูนาหํ มหายญฺญํ ยเชยฺยํ, ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ

๓๓๗. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ราชา มหาวิชิโต ปุโรหิตํ พฺราหฺมณํ อามนฺเตตฺวา เอตทโวจ – ‘อิธ มยฺหํ, พฺราหฺมณ, รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – อธิคตา โข เม วิปุลา มานุสกา โภคา , มหนฺตํ ปถวิมณฺฑลํ อภิวิชิย อชฺฌาวสามิฯ ยํนูนาหํ มหายญฺญํ ยเชยฺยํ ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ อิจฺฉามหํ, พฺราหฺมณ, มหายญฺญํ ยชิตุํฯ อนุสาสตุ มํ ภวํ ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’’ติฯ

๓๓๘. ‘‘เอวํ วุตฺเต, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ ราชานํ มหาวิชิตํ เอตทโวจ – ‘โภโต โข รญฺโญ ชนปโท สกณฺฏโก สอุปฺปีโฬ, คามฆาตาปิ ทิสฺสนฺติ, นิคมฆาตาปิ ทิสฺสนฺติ, นครฆาตาปิ ทิสฺสนฺติ , ปนฺถทุหนาปิ ทิสฺสนฺติฯ ภวํ โข ปน ราชา เอวํ สกณฺฏเก ชนปเท สอุปฺปีเฬ พลิมุทฺธเรยฺย, อกิจฺจการี อสฺส เตน ภวํ ราชาฯ สิยา โข ปน โภโต รญฺโญ เอวมสฺส – ‘‘อหเมตํ ทสฺสุขีลํ วเธน วา พนฺเธน วา ชานิยา วา ครหาย วา ปพฺพาชนาย วา สมูหนิสฺสามี’’ติ, น โข ปเนตสฺส ทสฺสุขีลสฺส เอวํ สมฺมา สมุคฺฆาโต โหติฯ เย เต หตาวเสสกา ภวิสฺสนฺติ, เต ปจฺฉา รญฺโญ ชนปทํ วิเหเฐสฺสนฺติฯ อปิ จ โข อิทํ สํวิธานํ อาคมฺม เอวเมตสฺส ทสฺสุขีลสฺส สมฺมา สมุคฺฆาโต โหติฯ เตน หิ ภวํ ราชา เย โภโต รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหนฺติ กสิโครกฺเข, เตสํ ภวํ ราชา พีชภตฺตํ อนุปฺปเทตุฯ เย โภโต รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหนฺติ วาณิชฺชาย, เตสํ ภวํ ราชา ปาภตํ อนุปฺปเทตุฯ เย โภโต รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหนฺติ ราชโปริเส, เตสํ ภวํ ราชา ภตฺตเวตนํ ปกเปฺปตุฯ เต จ มนุสฺสา สกมฺมปสุตา รญฺโญ ชนปทํ น วิเหเฐสฺสนฺติ; มหา จ รญฺโญ ราสิโก ภวิสฺสติฯ เขมฏฺฐิตา ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺปีฬาฯ มนุสฺสา มุทา โมทมานา อุเร ปุตฺเต นจฺจนฺตา อปารุตฆรา มเญฺญ วิหริสฺสนฺตี’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข, พฺราหฺมณ, ราชา มหาวิชิโต ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เย รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหึสุ กสิโครกฺเข, เตสํ ราชา มหาวิชิโต พีชภตฺตํ อนุปฺปทาสิฯ เย จ รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหึสุ วาณิชฺชาย, เตสํ ราชา มหาวิชิโต ปาภตํ อนุปฺปทาสิฯ เย จ รญฺโญ ชนปเท อุสฺสหึสุ ราชโปริเส, เตสํ ราชา มหาวิชิโต ภตฺตเวตนํ ปกเปฺปสิฯ เต จ มนุสฺสา สกมฺมปสุตา รญฺโญ ชนปทํ น วิเหเฐึสุ, มหา จ รญฺโญ ราสิโก อโหสิฯ เขมฏฺฐิตา ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺปีฬา มนุสฺสา มุทา โมทมานา อุเร ปุตฺเต นจฺจนฺตา อปารุตฆรา มเญฺญ วิหรึสุฯ อถ โข, พฺราหฺมณ, ราชา มหาวิชิโต ปุโรหิตํ พฺราหฺมณํ อามนฺเตตฺวา เอตทโวจ – ‘สมูหโต โข เม โภโต ทสฺสุขีโล, โภโต สํวิธานํ อาคมฺม มหา จ เม ราสิโกฯ เขมฏฺฐิตา ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺปีฬา มนุสฺสา มุทา โมทมานา อุเร ปุตฺเต นจฺจนฺตา อปารุตฆรา มเญฺญ วิหรนฺติฯ อิจฺฉามหํ พฺราหฺมณ มหายญฺญํ ยชิตุํฯ อนุสาสตุ มํ ภวํ ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ

จตุปริกฺขารํ

๓๓๙. ‘‘เตน หิ ภวํ ราชา เย โภโต รญฺโญ ชนปเท ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ เต ภวํ ราชา อามนฺตยตํ – ‘อิจฺฉามหํ, โภ, มหายญฺญํ ยชิตุํ, อนุชานนฺตุ เม ภวนฺโต ยํ

มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ เย โภโต รโญฺ ชนปเท อมจฺจา ปาริสชฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป…. พฺราหฺมณมหาสาลา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป…. คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ, เต ภวํ ราชา อามนฺตยตํ – ‘อิจฺฉามหํ, โภ, มหายญฺญํ ยชิตุํ, อนุชานนฺตุ เม ภวนฺโต ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข, พฺราหฺมณ, ราชา มหาวิชิโต ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เย รโญฺ ชนปเท ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ, เต ราชา มหาวิชิโต อามนฺเตสิ – ‘อิจฺฉามหํ, โภ, มหายญฺญํ ยชิตุํ, อนุชานนฺตุ เม ภวนฺโต ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ ‘ยชตํ ภวํ ราชา ยญฺญํ, ยญฺญกาโล มหาราชา’ติฯ เย รโญฺ ชนปเท อมจฺจา ปาริสชฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป…. พฺราหฺมณมหาสาลา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป…. คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ, เต ราชา มหาวิชิโต อามนฺเตสิ – ‘อิจฺฉามหํ, โภ , มหายญฺญํ ยชิตุํฯ อนุชานนฺตุ เม ภวนฺโต ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’ติฯ ‘ยชตํ ภวํ ราชา ยญฺญํ, ยญฺญกาโล มหาราชา’ติฯ อิติเม จตฺตาโร อนุมติปกฺขา ตสฺเสว ยญฺญสฺส ปริกฺขารา ภวนฺติฯ

อฏฺฐ ปริกฺขารา

๓๔๐. ‘‘ราชา มหาวิชิโต อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต, อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย; อฑฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตชาตรูปรชโต ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตธนธญฺโญ ปริปุณฺณโกสโกฏฺฐาคาโร; พลวา จตุรงฺคินิยา เสนาย สมนฺนาคโต อสฺสวาย โอวาทปฏิกราย สหติ [ปตปติ (สี. ปี.), ตปติ (สฺยา.)] มญฺเญ ปจฺจตฺถิเก ยสสา; สทฺโธ ทายโก ทานปติ อนาวฏทฺวาโร สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ โอปานภูโต ปุญฺญานิ กโรติ; พหุสฺสุโต ตสฺส ตสฺส สุตชาตสฺส, ตสฺส ตสฺเสว โข ปน ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานาติ ‘อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถ อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถ’ติ; ปณฺฑิโต, วิยตฺโต, เมธาวี, ปฏิพโล, อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเน อตฺเถ จินฺเตตุํฯ ราชา มหาวิชิโต อิเมหิ อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโตฯ อิติ อิมานิปิ อฏฺฐงฺคานิ ตสฺเสว ยญฺญสฺส ปริกฺขารา ภวนฺติฯ

จตุปริกฺขารํ

๓๔๑. ‘‘ปุโรหิโต [ปุโรหิโตปิ (ก. สี. ก.)] พฺราหฺมโณ จตุหงฺเคหิ สมนฺนาคโตฯ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน; อชฺฌายโก มนฺตธโร ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย; สีลวา วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต; ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อิเมหิ จตูหงฺเคหิ สมนฺนาคโตฯ อิติ อิมานิ จตฺตาริ องฺคานิ ตสฺเสว ยญฺญสฺส ปริกฺขารา ภวนฺติฯ

ติโสฺส วิธา

๓๔๒. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺ มหาวิชิตสฺส ปุพฺเพว ยญฺญา ติโสฺส วิธา เทเสสิฯ สิยา โข ปน โภโต รโญฺ มหายญฺญํ ยิฏฺฐุกามสฺส [ยิฏฺฐุกามสฺส (ก.)] โกจิเทว วิปฺปฏิสาโร – ‘มหา วต เม โภคกฺขนฺโธ วิคจฺฉิสฺสตี’ติ, โส โภตา รญฺญา วิปฺปฏิสาโร น กรณีโยฯ สิยา โข ปน โภโต รโญฺ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วิปฺปฏิสาโร –

‘มหา วต เม โภคกฺขนฺธ วิคจฺฉตี’ติ, โส โภตา รญฺญา วิปฺปฏิสาโร น กรณีโยฯ สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยิฏฺฐสฺส โกจิเทว วิปฺปฏิสาโร – ‘มหา วต เม โภคกฺขนฺธ วิคโต’ติ, โส โภตา รญฺญา วิปฺปฏิสาโร น กรณีโย’’ติฯ อิมา โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺญ มหาวิชิตสฺส ปุพฺเพว ยญฺญา ติโสฺส วิธา เทเสสิฯ

ทส อาการา

๓๔๓. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺญ มหาวิชิตสฺส ปุพฺเพว ยญฺญา ทสหากาเรหิ ปฏิคฺคาหเกสุ วิปฺปฏิสารํ ปฏิวิเนสิฯ ‘อาคมิสฺสนฺติ โข โภโต ยญฺญํ ปาณาติปาติโนปิ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตาปิฯ เย ตตฺถ ปาณาติปาติโน, เตสเญฺญว เตนฯ เย ตตฺถ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา, เต อารพฺภ ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ อาคมิสฺสนฺติ โข โภโต ยญฺญํ อทินฺนาทายิโนปิ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตาปิ…เป.… กาเมสุมิจฺฉาจาริโนปิ กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตาปิ… มุสาวาทิโนปิ มุสาวาทา ปฏิวิรตาปิ… ปิสุณวาจิโนปิ ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตาปิ… ผรุสวาจิโนปิ ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตาปิ… สมฺผปฺปลาปิโนปิ สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตาปิ … อภิชฺฌาลุโนปิ อนภิชฺฌาลุโนปิ… พฺยาปนฺนจิตฺตาปิ อพฺยาปนฺนจิตฺตาปิ… มิจฺฉาทิฏฺฐิกาปิ สมฺมาทิฏฺฐิกาปิ…ฯ เย ตตฺถ มิจฺฉาทิฏฺฐิกา, เตสเญฺญว เตนฯ เย ตตฺถ สมฺมาทิฏฺฐิกา, เต อารพฺภ ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตู’ติฯ อิเมหิ โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺญ มหาวิชิตสฺส ปุพฺเพว ยญฺญา ทสหากาเรหิ ปฏิคฺคาหเกสุ วิปฺปฏิสารํ ปฏิวิเนสิฯ

โสฬส อาการา

๓๔๔. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺญ มหาวิชิตสฺส มหายญฺญํ ยชมานสฺส โสฬสหากาเรหิ จิตฺตํ สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติ, โน จ โข ตสฺส อามนฺติตา ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ; อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติ ฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ โภตา โข ปน รญฺญา อามนฺติตา ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ ฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ, ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ

‘‘สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติ, โน จ โข ตสฺส อามนฺติตา อมจฺจา ปาริสชฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป.… พฺราหฺมณมหาสาลา เนคมา เจว ชานปทา จ…เป.… คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ, อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ โภตา โข ปน รญฺญา อามนฺติตา คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ, ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ

‘‘สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติ, โน จ โข อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺุกฺโฐฺฐ ชาติวาเทน, อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ ภวํ โข ปน ราชา อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺุกฺโฐฺฐ ชาติวาเทนฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ, ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ

‘‘สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติ โน จ โข อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย…เป.… โน จ โข อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตชาตรูปรชโต ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตธนธโญฺญ ปริปุณฺณโกสโกฏฺฐาคาโร…เป.… โน จ โข พลวา จตุรงฺคินิยา เสนาย สมนฺนาคโต อสฺสวาย โอวาทปฏิกราย สหติ มเญฺญ ปจฺจตฺถิเก ยสสา…เป.… โน จ โข สโทฺธ ทายโก ทานปติ อนาวฏทฺวาโร สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ โอปานภูโต ปุญฺญานิ กโรติ…เป.… โน จ โข พหุสฺสุโต ตสฺส ตสฺส สุตชาตสฺส…เป.… โน จ โข ตสฺส ตเสฺสว โข ปน ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานาติ ‘‘อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อโตฺถ, อยํ อิมสฺส ภาสิตสฺส อโตฺถ’’ติ…เป.… โน จ โข ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี ปฏิพโล อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน อเตฺถ จิเนฺตตุํ, อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติ ฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ ภวํ โข ปน ราชา ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี ปฏิพโล อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน อเตฺถ จิเนฺตตุํฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ , ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ

‘‘สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติฯ โน จ ขฺวสฺส ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฏฺฐ ชาติวาเทน; อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ โภโต โข ปน รโญฺญ ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุโฏฺฐ ชาติวาเทนฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ, ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตุฯ

‘‘สิยา โข ปน โภโต รโญฺญ มหายญฺญํ ยชมานสฺส โกจิเทว วตฺตา – ‘ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติฯ โน จ ขฺวสฺส ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อชฺฌายโก มนฺตธโร ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย…เป.… โน จ ขฺวสฺส ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ สีลวา วุทฺธสีลี วุทฺธสีเลน สมนฺนาคโต…เป.… โน จ ขฺวสฺส ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํ, อถ จ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายญฺญํ ยชตี’ติฯ เอวมฺปิ โภโต รโญฺญ วตฺตา ธมฺมโต นตฺถิฯ โภโต โข ปน รโญฺญ ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ ปณฺฑิโต วิยโตฺต เมธาวี ปฐโม วา ทุติโย วา สุชํ ปคฺคณฺหนฺตานํฯ อิมินาเปตํ ภวํ ราชา ชานาตุ, ยชตํ ภวํ, สชฺชตํ ภวํ, โมทตํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนฺตรํ ปสาเทตูติฯ อิเมหิ โข, พฺราหฺมณ, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รโญฺญ มหาวิชิตสฺส มหายญฺญํ ยชมานสฺส โสฬสหิ อากาเรหิ จิตฺตํ สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิฯ

๓๔๕. ‘‘ตสฺมิํ โข, พฺราหฺมณ, ยเญฺญ เนว คาโว หญฺญิํสุ, น อเชฬกา หญฺญิํสุ, น กุกฺกุฏสูกรา หญฺญิํสุ, น วิวิธา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชิํสุ, น รุกฺขา ฉิชฺชิํสุ ยูปตฺถาย, น ทพฺภา ลูยิํสุ พริหิสตฺถาย [ปริหิํสตฺถาย (สฺยา. ก. สี. ก.), ปรหิํสตฺถาย (ก.)]ฯ เยปิสฺส อเหสุํ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ น ทณฺฑตชฺชิตา น ภยตชฺชิตา น อสฺสุมุขา รุทมานา ปริกมฺมานิ อกํสุฯ อถ โข เย อิจฺฉิํสุ, เต อกํสุ, เย น อิจฺฉิํสุ, น เต อกํสุ; ยํ อิจฺฉิํสุ, ตํ อกํสุ, ยํ น อิจฺฉิํสุ, น ตํ อกํสุฯ สปฺปิเตลนวนีตทธิมธุผาณิเตน เจว โส ยโญฺญ นิฏฺฐานมคมาสิฯ

๓๔๖. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ, อมจฺจา ปาริสชฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ, พฺราหฺมณมหาสาลา เนคมา เจว ชานปทา จ, คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ ปหูตํ สาปเตยฺยํ อาทาย ราชานํ มหาวิชิตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อิทํ, เทว, ปหูตํ สาปเตยฺยํ เทวเญฺญว อุทฺทิสฺสาภตํ, ตํ เทโว ปฏิคฺคณฺหาตู’ติฯ ‘อลํ, โภ, มมาปิทํ ปหูตํ สาปเตยฺยํ ธมฺมิเกน พลินา อภิสงฺขตํ; ตญฺจ โว โหตุ, อิโต จ ภิโยฺย หรถา’ติฯ เต รญฺญา ปฏิกฺขิตฺตา เอกมนฺตํ อปกฺกมฺม เอวํ สมจินฺเตสุํ – ‘น โข เอตํ อมฺหากํ ปติรูปํ, ยํ มยํ อิมานิ สาปเตยฺยานิ ปุนเทว สกานิ ฆรานิ ปฏิหเรยฺยามฯ ราชา โข มหาวิชิโต มหายญฺญํ ยชติ, หนฺทสฺส มยํ อนุยาคิโน โหมา’ติฯ

๓๔๗. ‘‘อถ โข, พฺราหฺมณ, ปุรตฺถิเมน ยญฺญวาฏสฺส [ยญฺญาวาฏสฺส (สี. ปี. ก.)] ขตฺติยา อานุยนฺตา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏฺฐเปสุํฯ ทกฺขิเณน ยญฺญวาฏสฺส อมจฺจา ปาริสชฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏฺฐเปสุํฯ ปจฺฉิเมน ยญฺญวาฏสฺส พฺราหฺมณมหาสาลา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏฺฐเปสุํฯ อุตฺตเรน ยญฺญวาฏสฺส คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏฺฐเปสุํฯ

‘‘เตสุปิ โข, พฺราหฺมณ, ยเญฺญสุ เนว คาโว หญฺญิํสุ, น อเชฬกา หญฺญิํสุ, น กุกฺกุฏสูกรา หญฺญิํสุ, น วิวิธา ปาณา สํฆาตํ อาปชฺชิํสุ, น รุกฺขา ฉิชฺชิํสุ ยูปตฺถาย, น ทพฺภา ลูยิํสุ พริหิสตฺถายฯ เยปิ เนสํ อเหสุํ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ น ทณฺฑตชฺชิตา น ภยตชฺชิตา น อสฺสุมุขา รุทมานา ปริกมฺมานิ อกํสุฯ อถ โข เย อิจฺฉิํสุ, เต อกํสุ, เย น อิจฺฉิํสุ, น เต อกํสุ; ยํ อิจฺฉิํสุ, ตํ อกํสุ, ยํ น อิจฺฉิํสุ น ตํ อกํสุฯ สปฺปิเตลนวนีตทธิมธุผาณิเตน เจว เต ยญฺญา นิฏฺฐานมคมํสุฯ

‘‘อิติ จตฺตาโร จ อนุมติปกฺขา, ราชา มหาวิชิโต อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ จตูหงฺเคหิ สมนฺนาคโต; ติโสฺส จ วิธา อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ ติวิธา ยญฺญสมฺปทา โสฬสปริกฺขารา’’ติฯ

๓๔๘. เอวํ วุตฺเต, เต พฺราหฺมณา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุํ – ‘‘อโห ยโญฺญ, อโห ยญฺญสมฺปทา’’ติ! กูฏทนฺโต ปน พฺราหฺมโณ ตุณฺหีภูโตว นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข เต พฺราหฺมณา กูฏทนฺตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุํ – ‘‘กสฺมา ปน ภวํ กูฏทโนฺต สมณสฺส โคตมสฺส สุภาสิตํ สุภาสิตโต นาพฺภนุโมทตี’’ติ? ‘‘นาหํ, โภ, สมณสฺส โคตมสฺส สุภาสิตํ สุภาสิตโต นาพฺภนุโมทามิฯ มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺย, โย สมณสฺส โคตมสฺส สุภาสิตํ สุภาสิตโต นาพฺภนุโมเทยฺยฯ อปิ จ เม, โภ, เอวํ โหติ – สมโณ โคตโม น เอวมาห – ‘เอวํ เม สุต’นฺติ วา ‘เอวํ อรหติ ภวิตุ’นฺติ วา; อปิ จ สมโณ โคตโม – ‘เอวํ ตทา อาสิ, อิตฺถํ ตทา อาสิ’ เตฺวว ภาสติฯ ตสฺส มยฺหํ โภ เอวํ โหติ – ‘อทฺธา สมโณ โคตโม เตน สมเยน ราชา วา อโหสิ มหาวิชิโต ยญฺญสฺสามิ ปุโรหิโต วา พฺราหฺมโณ ตสฺส ยญฺญสฺส ยาเชตา’ติฯ อภิชานาติ ปน ภวํ โคตโม เอวรูปํ ยญฺญํ ยชิตฺวา วา ยาเชตฺวา วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิตาติ’’? ‘‘อภิชานามหํ, พฺราหฺมณ, เอวรูปํ ยญฺญํ ยชิตฺวา วา ยาเชตฺวา วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิตา, อหํ เตน สมเยน ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อโหสิํ ตสฺส ยญฺญสฺส ยาเชตา’’ติฯ

นิจฺจทานอนุกุลยญฺญํ

๓๔๙. ‘‘อตฺถิ ปน, โภ โคตม, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย [ติวิธ ยญฺญสมฺปทาย (ก.)] โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตโร [อปฺปตฺถตโร (สฺยา. กํ.)] จ อปฺปสมารมฺภตโร [อปฺปสมารพฺภตโร (สี. ปี. ก.)] จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘กตโม ปน โส, โภ โคตม, ยโญฺญ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘ยานิ โข ปน ตานิ, พฺราหฺมณ, นิจฺจทานานิ อนุกุลยญฺญานิ สีลวเนฺต ปพฺพชิเต อุทฺทิสฺส ทิยฺยนฺติ; อยํ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ โก ปจฺจโย, เยน ตํ นิจฺจทานํ อนุกุลยญฺญํ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตรญฺจ อปฺปสมารมฺภตรญฺจ มหปฺผลตรญฺจ มหานิสํสตรญฺจา’’ติ ?

‘‘น โข, พฺราหฺมณ, เอวรูปํ ยญฺญํ อุปสงฺกมนฺติ อรหโนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิสฺสนฺติ เหตฺถ, พฺราหฺมณ, ทณฺฑปฺปหาราปิ คลคฺคหาปิ, ตสฺมา เอวรูปํ ยญฺญํ น อุปสงฺกมนฺติ อรหโนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนาฯ ยานิ โข ปน ตานิ, พฺราหฺมณ, นิจฺจทานานิ อนุกุลยญฺญานิ สีลวเนฺต ปพฺพชิเต อุทฺทิสฺส ทิยฺยนฺติ; เอวรูปํ โข, พฺราหฺมณ, ยญฺญํ อุปสงฺกมนฺติ อรหโนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? น เหตฺถ, พฺราหฺมณ, ทิสฺสนฺติ ทณฺฑปฺปหาราปิ คลคฺคหาปิ, ตสฺมา เอวรูปํ ยญฺญํ อุปสงฺกมนฺติ อรหโนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนาฯ อยํ โข, พฺราหฺมณ, เหตุ อยํ ปจฺจโย, เยน ตํ นิจฺจทานํ อนุกุลยญฺญํ อิมาย ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปฏฺฐตรญฺจ อปฺปสมารมฺภตรญฺจ มหปฺผลตรญฺจ มหานิสํสตรญฺจา’’ติฯ

๓๕๐. ‘‘อตฺถิ ปน, โภ โคตม, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘กตโม ปน โส, โภ โคตม, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘โย โข, พฺราหฺมณ, จาตุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส วิหารํ กโรติ, อยํ โข , พฺราหฺมณ, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

๓๕๑. ‘‘อตฺถิ ปน, โภ โคตม, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘กตโม ปน โส, โภ โคตม, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘โย โข, พฺราหฺมณ, ปสนฺนจิโตฺต พุทฺธํ สรณํ คจฺฉติ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉติ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉติ; อยํ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

๓๕๒. ‘‘อตฺถิ ปน, โภ โคตม, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘กตโม ปน โส, โภ โคตม, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘โย โข, พฺราหฺมณ, ปสนฺนจิโตฺต สิกฺขาปทานิ สมาทิยติ – ปาณาติปาตา เวรมณึ, อทินฺนาทานา เวรมณึ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณึ, มุสาวาทา เวรมณึ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณึฯ อยํ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

๓๕๓. ‘‘อตฺถิ ปน, โภ โคตม, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อิเมหิ จ สิกฺขาปเทหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, อโญฺญ ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อิเมหิ จ สิกฺขาปเทหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติฯ

‘‘กตโม ปน โส, โภ โคตม, ยโญฺญ อิมาย จ ติวิธาย ยญฺญสมฺปทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยเญฺญน อิมินา จ วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรณคมเนหิ อิเมหิ จ สิกฺขาปเทหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จา’’ติ?

‘‘อิธ, พฺราหฺมณ, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุจฺเฉเทสุ, เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ ปุริเมหิ ยเญฺญหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จ…เป.… ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยมฺปิ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ ปุริเมหิ ยเญฺญหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จาติฯ ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป.… อยมฺปิ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ ปุริเมหิ ยเญฺญหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จ…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติฯ อยมฺปิ โข, พฺราหฺมณ, ยโญฺญ ปุริเมหิ ยเญฺญหิ อปฺปฏฺฐตโร จ อปฺปสมารมฺภตโร จ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จฯ อิมาย จ, พฺราหฺมณ, ยญฺญสมฺปทาย อญฺญา ยญฺญสมฺปทา อุตฺตริตรา วา ปณีตตรา วา นตฺถี’’ติฯ

กูฏทนฺตอุปาสกตฺตปฏิเวทนา

๓๕๔. เอวํ วุตฺเต, กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม! เสยฺยถาปิ โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโตฯ เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คตํฯ เอสาหํ โภ โคตม สตฺต จ อุสภสตานิ สตฺต จ วจฺฉตรสตานิ สตฺต จ วจฺฉตรีสตานิ สตฺต จ อชสตานิ สตฺต จ อุรพฺภสตานิ มุญฺจามิ, ชีวิตํ เทมิ, หริตานิ เจว ติณานิ ขาทนฺตุ, สีตานิ จ ปานียานิ ปิวนฺตุ, สีโต จ เนสํ วาโต อุปวายตู’’ติฯ

โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยา

๓๕๕. อถ โข ภควา กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิ, เสยฺยถิทํ, ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ; กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ยทา ภควา อญฺญาสิ กูฏทนฺตํ พฺราหฺมณํ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ – ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคํฯ เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ตสฺมิเญฺญว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ

๓๕๖. อถ โข กูฏทนฺโต พฺราหฺมโณ ทิฏฺฐธโมฺม ปตฺตธโมฺม วิทิตธโมฺม ปริโยคาฬฺหธโมฺม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถํกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อธิวาเสตุ เม ภวํ โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

๓๕๗. อถ โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อถ โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก ยญฺญวาเฏ ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ – ‘‘กาโล, โภ โคตม; นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ

๓๕๘. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ยญฺญวาโฏ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ

อถ โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสิฯ อถ โข กูฏทโนฺต พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ ภุตฺตาวิํ โอนีตปตฺต ปาณิํ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข กูฏทนฺตํ พฺราหฺมณํ ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามีติฯ

กูฏทนฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. มหาลิสุตฺตํ

พฺราหฺมณทูตวตฺถุ

๓๕๙. เอวํ เม สุตํ – อฺเอกํ สมยํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา เวสาลิยํ ปฏิวสนฺติ เกนจิเทว กรณีเยนฯ อโสฺสสฺสุํ โข เต โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา – ‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติฯ

๓๖๐. อถ โข เต โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา เยน มหาวนํ กูฏาคารสาลา เตนุปสงฺกมิํสุฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา นาคิโต ภควโต อุปฏฺฐาโก โหติฯ อถ โข เต โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา เยนายสฺมา นาคิโต เตนุปสงฺกมิํสุฯ อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ นาคิตํ เอตทโวจุํ – ‘‘กหํ นุ โข, โภ นาคิต, เอตรหิ โส ภวํ โคตโม วิหรติ? ทสฺสนกามา หิ มยํ ตํ ภวนฺตํ โคตม’’นฺติฯ ‘‘อกาโล โข, อาวุโส, ภควนฺตํ ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีโน ภควา’’ติฯ อถ โข เต โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา ตเตฺถว เอกมนฺตํ นิสีทิํสุ – ‘‘ทิสฺวาว มยํ ตํ ภวนฺตํ โคตมํ คมิสฺสามา’’ติฯ

โอฏฺฐทฺธลิจฺฉวีวตฺถุ

๓๖๑. โอฏฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี มหติยา ลิจฺฉวีปริสาย สทฺธิํ เยน มหาวนํ กูฏาคารสาลา เยนายสฺมา นาคิโต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ นาคิตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข โอฏฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี อายสฺมนฺตํ นาคิตํ เอตทโวจ – ‘‘กหํ นุ โข, ภเนฺต นาคิต, เอตรหิ โส ภควา วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ทสฺสนกามา หิ มยํ ตํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธ’’นฺติฯ ‘‘อกาโล โข, มหาลิ, ภควนฺตํ ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีโน ภควา’’ติฯ โอฏฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี ตเตฺถว เอกมนฺตํ นิสีทิ – ‘‘ทิสฺวาว อหํ ตํ ภควนฺตํ คมิสฺสามิ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธ’’นฺติฯ

๓๖๒. อถ โข สีโห สมณุเทฺทโส เยนายสฺมา นาคิโต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ นาคิตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข สีโห สมณุเทฺทโส อายสฺมนฺตํ นาคิตํ เอตทโวจ – ‘‘เอเต, ภเนฺต กสฺสป, สมฺพหุลา โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา อิธูปสงฺกนฺตา ภควนฺตํ ทสฺสนาย; โอฏฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี มหติยา ลิจฺฉวีปริสาย สทฺธิํ อิธูปสงฺกโนฺต ภควนฺตํ ทสฺสนาย, สาธุ, ภเนฺต กสฺสป, ลภตํ เอสา ชนตา ภควนฺตํ ทสฺสนายา’’ติฯ

‘‘เตน หิ, สีห, ตฺวเญฺญว ภควโต อาโรเจหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข สีโห สมณุเทฺทโส อายสฺมโต นาคิตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา

เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข สีโห สมณุเทฺทโส ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เอเต, ภเนฺต, สมฺพหุลา โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา อิธูปสงฺกนฺตา ภควนฺตํ ทสฺสนาย, โอฎฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี มหติยา ลิจฺฉวีปริสาย สทฺธิํ อิธูปสงฺกโนฺต ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ สาธุ, ภเนฺต, ลภตํ เอสา ชนตา ภควนฺตํ ทสฺสนายา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สีห, วิหารปจฺฉายายํ อาสนํ ปญฺญเปหี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข สีโห สมณุเทฺทโส ภควโต ปฎิสฺสุตฺวา วิหารปจฺฉายายํ อาสนํ ปญฺญเปสิฯ

๓๖๓. อถ โข ภควา วิหารา นิกฺขมฺม วิหารปจฺฉายายํ ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข เต โกสลกา จ พฺราหฺมณทูตา มาคธกา จ พฺราหฺมณทูตา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิํสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ โอฎฺฐโทฺธปิ ลิจฺฉวี มหติยา ลิจฺฉวีปริสาย สทฺธิํ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

๓๖๔. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โอฎฺฐโทฺธ ลิจฺฉวี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ปุริมานิ, ภเนฺต, ทิวสานิ ปุริมตรานิ สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ – ‘ยทเคฺค อหํ, มหาลิ, ภควนฺตํ อุปนิสฺสาย วิหรามิ, น จิรํ ตีณิ วสฺสานิ, ทิพฺพานิ หิ โข รูปานิ ปสฺสามิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน จ โข ทิพฺพานิ สทฺทานิ สุณามิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานี’ติฯ สนฺตาเนว นุ โข, ภเนฺต, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต ทิพฺพานิ สทฺทานิ นาโสฺสสิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, อุทาหุ อสนฺตานี’’ติ?

เอกํสภาวิตสมาธิ

๓๖๕. ‘‘สนฺตาเนว โข, มหาลิ, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต ทิพฺพานิ สทฺทานิ นาโสฺสสิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน อสนฺตานี’’ติฯ ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน สนฺตาเนว สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต ทิพฺพานิ สทฺทานิ นาโสฺสสิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน อสนฺตานี’’ติ?

๓๖๖. ‘‘อิธ , มหาลิ, ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ทิพฺพานิ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน จ โข ทิพฺพานิ สทฺทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ

๓๖๗. ‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุโน ทกฺขิณาย ทิสาย…เป.… ปจฺฉิมาย ทิสาย … อุตฺตราย ทิสาย… อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ อุทฺธมโธ ติริยํ ทิพฺพานิ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน จ โข ทิพฺพานิ สทฺ

ทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ

๓๖๘. ‘‘อิธ , มหาลิ, ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ทิพฺพานิ สทฺทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน จ โข ทิพฺพานิ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ

๓๖๙. ‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุโน ทกฺขิณาย ทิสาย…เป.… ปจฺฉิมาย ทิสาย… อุตฺตราย ทิสาย… อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ อุทฺธมโธ ติริยํ ทิพฺพานิ สทฺทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน จ โข ทิพฺพานิ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน อุทฺธมโธ ติริยํ เอกํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานํ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, โน จ โข ทิพฺพานํ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ

๓๗๐. ‘‘อิธ , มหาลิ, ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุภยํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุภยํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ทิพฺพานิ จ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, ทิพฺพานิ จ สทฺทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุภยํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ

๓๗๑. ‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุโน ทกฺขิณาย ทิสาย…เป.… ปจฺฉิมาย ทิสาย… อุตฺตราย ทิสาย… อุทฺธมโธ ติริยํ อุภยํสภาวิโต สมาธิ โหติ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ, ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ โส อุทฺธมโธ ติริยํ อุภยํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํ ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ อุทฺธมโธ ติริยํ ทิพฺพานิ จ รูปานิ ปสฺสติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, ทิพฺพานิ จ สทฺทานิ สุณาติ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, มหาลิ, โหติ ภิกฺขุโน อุทฺธมโธ ติริยํ อุภยํสภาวิเต สมาธิมฺหิ ทิพฺพานญฺจ รูปานํ ทสฺสนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ

รชนียานํ, ทิพฺพานญฺจ สทฺทานํ สวนาย ปิยรูปานํ กามูปสํหิตานํ รชนียานํฯ อยํ โข มหาลิ, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน สนฺตาเนว สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต ทิพฺพานิ สทฺทานิ นาโสฺสสิ ปิยรูปานิ กามูปสํหิตานิ รชนียานิ, โน อสนฺตานี’’ติฯ

๓๗๒. ‘‘เอตาสํ นูน, ภนฺเต, สมาธิภาวนานํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู ภควติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตี’’ติฯ ‘‘น โข, มหาลิ, เอตาสํ สมาธิภาวนานํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ อตฺถิ โข, มหาลิ, อเญฺญว ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตี’’ติฯ

จตุอริยผลํ

๓๗๓. ‘‘กตเม ปน เต, ภนฺเต, ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู ภควติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตี’’ติ? ‘‘อิธ, มหาลิ, ภิกฺขุ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, ธโมฺม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ, สกิเทว [สกึเทว (ก.)] อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, ธโมฺม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุ ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี, อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, ธโมฺม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, มหาลิ, ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยมฺปิ โข, มหาลิ, ธโมฺม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติฯ อิเม โข เต, มหาลิ, ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตี’’ติฯ

อริยอฎฺฐงฺคิกมโคฺค

๓๗๔. ‘‘อตฺถิ ปน, ภนฺเต, มโคฺค อตฺถิ ปฎิปทา เอเตสํ ธมฺมานํ สจฺฉิกิริยายา’’ติ? ‘‘อตฺถิ โข, มหาลิ, มโคฺค อตฺถิ ปฎิปทา เอเตสํ ธมฺมานํ สจฺฉิกิริยายา’’ติฯ

๓๗๕. ‘‘กตโม ปน, ภนฺเต, มโคฺค กตมา ปฎิปทา เอเตสํ ธมฺมานํ สจฺฉิกิริยายา’’ติ? ‘‘อยเมว อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ สมฺมาสงฺกโปฺป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนฺต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ อยํ โข, มหาลิ, มโคฺค อยํ ปฎิปทา เอเตสํ ธมฺมานํ สจฺฉิกิริยายฯ

เทฺวปพฺพชิตวตฺถุ

๓๗๖. ‘‘เอกมิทาหํ, มหาลิ, สมยํ โกสมฺพิยํ วิหรามิ โฆสิตาราเม ฯ อถ โข เทฺว ปพฺพชิตา – มุณฺฑิโย จ ปริพฺพาชโก ชาลิโย จ ทารุปตฺติกเนฺตวาสี เยนาหํ เตนุปสงฺกมิํสุฯ อุปสงฺกมิตฺวา มยา สทฺธิํ สโมฺมทิํสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐํสุฯ เอ

กมนฺตํ ฐิตา โข เต เทฺว ปพฺพชิตา มํ เอตทโวจุํ – ‘กึ นุ โข, อาวุโส โคตม, ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อุทาหุ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ?

๓๗๗. “‘‘เตน หาวุโส, สุณาถ สาธุกํ มนสิ กโรถ ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘เอวมาวุโส’ติ โข เต เทฺว ปพฺพชิตา มม ปจฺจโสฺสสุํฯ อหํ เอตทโวจํ – อิธาวุโส ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุจฺเฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา, ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป.… ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ , กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป.… ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป.… โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ [น กลฺลํ (สี. สฺยา. กํ. ก.)] ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป.… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ น กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน โอฏฺฐโทฺธ ลิจฺฉวี ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

มหาลิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. ชาลิยสุตฺตํ

เทฺวปพฺพชิตวตฺถุ

๓๗๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน เทฺว ปพฺพชิตา – มุณฺฑิโย จ ปริพฺพาชโก ชาลิโย จ ทารุปตฺติกเนฺตวาสี เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข เต เทฺว ปพฺพชิตา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘กิํ นุ โข, อาวุโส โคตม, ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อุทาหุ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’นฺติ?

๓๗๙. ‘‘เตน หาวุโส, สุณาถ สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข เต เทฺว ปพฺพชิตา ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อิธาวุโส, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ…เป…. (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สีลสมฺปโนฺน โหติ…เป…. ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ , กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป…. ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ กลฺลํ, ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป…. ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป…. โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา…เป….ฯ

๓๘๐. …เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติฯ โย โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, กลฺลํ นุ โข ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติ? โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ ชานาติ เอวํ ปสฺสติ, น กลฺลํ ตเสฺสตํ วจนาย – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วาติฯ อหํ โข ปเนตํ, อาวุโส, เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามิฯ อถ จ ปนาหํ น วทามิ – ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต เทฺว ปพฺพชิตา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ชาลิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. มหาสีหนาทสุตฺตํ

อเจลกสฺสปวตฺถุ

๓๘๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา อุรุญฺญายํ [อุชุญฺญายํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วิหรติ กณฺณกตฺถเล มิคทาเยฯ อถ โข อเจโล กสฺสโป เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข อเจโล กสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''สุตํ เมตํ, โภ โคตม – 'สมโณ โคตโม สพฺพํ ตปํ ครหติ, สพฺพํ ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ เอกํเสน อุปโกฺกสติ อุปวทตี'ติฯ เย เต, โภ โคตม, เอวมาหํสุ – 'สมโณ โคตโม สพฺพํ ตปํ ครหติ, สพฺพํ ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ เอกํเสน อุปโกฺกสติ อุปวทตี'ติ, กจฺจิ เต โภโต โคตมสฺส วุตฺตวาทิโน, น จ ภวนฺตํ โคตมํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรนฺติ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉติ? อนพฺภกฺขาตุกามา หิ มยํ ภวนฺตํ โคตม''นฺติฯ

๓๘๒. ''เย เต, กสฺสป, เอวมาหํสุ – 'สมโณ โคตโม สพฺพํ ตปํ ครหติ, สพฺพํ ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ เอกํเสน อุปโกฺกสติ อุปวทตี'ติ, น เม เต วุตฺตวาทิโน, อพฺภาจิกฺขนฺติ จ ปน มํ เต อสตา อภูเตนฯ อิธาหํ, กสฺสป, เอกจฺจํ ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ ปสฺสามิ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนํฯ อิธ ปนาหํ, กสฺสป, เอกจฺจํ ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ ปสฺสามิ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนํฯ

๓๘๓. ''อิธาหํ, กสฺสป, เอกจฺจํ ตปสฺสิํ อปฺปทุกฺขวิหาริํ ปสฺสามิ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนํฯ อิธ ปนาหํ, กสฺสป, เอกจฺจํ ตปสฺสิํ อปฺปทุกฺขวิหาริํ ปสฺสามิ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนํฯ โยหํ, กสฺสป, อิเมสํ ตปสฺสีนํ เอวํ อาคติญฺจ คติญฺจ จุติญฺจ อุปปตฺติญฺจ ยถาภูตํ ปชานามิ , โสหํ กิํ สพฺพํ ตปํ ครหิสฺสามิ, สพฺพํ วา ตปสฺสิํ ลูขาชีวิํ เอกํเสน อุปโกฺกสิสฺสามิ อุปวทิสฺสามิ?

๓๘๔. ''สนฺติ, กสฺสป, เอเก สมณพฺราหฺมณา ปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปาฯ เต ภินฺทนฺตา มเญฺญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิฯ เตหิปิ เม สทฺธิํ เอกเจฺจสุ ฐาเนสุ สเมติ, เอกเจฺจสุ ฐาเนสุ น สเมติฯ ยํ เต เอกจฺจํ วทนฺติ 'สาธู'ติ, มยมฺปิ ตํ เอกจฺจํ วเทม 'สาธู'ติฯ ยํ เต เอกจฺจํ วทนฺติ 'น สาธู'ติ, มยมฺปิ ตํ เอกจฺจํ วเทม 'น สาธู'ติฯ ยํ เต เอกจฺจํ วทนฺติ 'สาธู'ติ, มยํ ตํ เอกจฺจํ วเทม 'น สาธู'ติฯ ยํ เต เอกจฺจํ วทนฺติ 'น สาธู'ติ, มยํ ตํ เอกจฺจํ วเทม 'สาธู'ติฯ

''ยํ มยํ เอกจฺจํ วเทม 'สาธู'ติ, ปเรปิ ตํ เอกจฺจํ วทนฺติ 'สาธู'ติฯ ยํ มยํ เอกจฺจํ วเทม 'น สาธู'ติ, ปเรปิ ตํ เอกจฺจํ วทนฺติ 'น สาธู'ติฯ ยํ มยํ เอกจฺจํ วเทม 'น สาธู'ติ, ปเร ตํ เอกจฺจํ วทนฺติ 'สาธู'ติฯ ยํ มยํ เอกจฺจํ วเทม 'สาธู'ติ, ปเร ตํ เอกจฺจํ วทนฺติ 'น สาธู'ติฯ

สมนุยุญฺชาปนกถา

๓๘๕. ''ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – เยสุ โน, อาวุโส, ฐาเนสุ น สเมติ, ติฏฺฐนฺตุ ตานิ ฐานานิฯ เยสุ ฐาเนสุ สเมติ, ตตฺถ วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตํ สมนุคาหนฺตํ สมนุภาสนฺตํ สตฺถา

รา วา สตฺถารํ สเงฺฆน วา สงฺฆํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา, สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา, อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา, น อลมริยา น อลมริยสงฺขาตา, กณฺหา กณฺหสงฺขาตาฯ โก อิเม ธมฺเม อนวเสสํ ปหาย วตฺตติ, สมโณ วา โคตโม, ปเร วา ปน โภโนฺต คณาจริยา’ติ?

๓๘๖. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา, สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา, อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา, น อลมริยา น อลมริยสงฺขาตา, กณฺหา กณฺหสงฺขาตาฯ สมโณ โคตโม อิเม ธมฺเม อนวเสสํ ปหาย วตฺตติ, ยํ วา ปน โภโนฺต ปเร คณาจริยา’ติฯ อิติห, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา อเมฺหว ตตฺถ เยภุเยฺยน ปสํเสยฺยุํฯ

๓๘๗. ‘‘อปรมฺปิ โน, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตํ สมนุคาหนฺตํ สมนุภาสนฺตํ สตฺถารา วา สตฺถารํ สเงฺฆน วา สงฺฆํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา, อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา, เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา, อลมริยา อลมริยสงฺขาตา, สุกฺกา สุกฺกสงฺขาตาฯ โก อิเม ธมฺเม อนวเสสํ สมาทาย วตฺตติ, สมโณ วา โคตโม, ปเร วา ปน โภโนฺต คณาจริยา’ ติ?

๓๘๘. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา, อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา, เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา, อลมริยา อลมริยสงฺขาตา, สุกฺกา สุกฺกสงฺขาตาฯ สมโณ โคตโม อิเม ธมฺเม อนวเสสํ สมาทาย วตฺตติ, ยํ วา ปน โภโนฺต ปเร คณาจริยา’ติฯ อิติห, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา อเมฺหว ตตฺถ เยภุเยฺยน ปสํเสยฺยุํฯ

๓๘๙. ‘‘อปรมฺปิ โน, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตํ สมนุคาหนฺตํ สมนุภาสนฺตํ สตฺถารา วา สตฺถารํ สเงฺฆน วา สงฺฆํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา, สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา, อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา , น อลมริยา น อลมริยสงฺขาตา, กณฺหา กณฺหสงฺขาตาฯ โก อิเม ธมฺเม อนวเสสํ ปหาย วตฺตติ, โคตมสาวกสโงฺฆ วา, ปเร วา ปน โภโนฺต คณาจริยสาวกสงฺฆา’ติ?

๓๙๐. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา, สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา, อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา, น อลมริยา น อลมริยสงฺขาตา, กณฺหา กณฺหสงฺขาตาฯ โคตมสาวกสโงฺฆ อิเม ธมฺเม อนวเสสํ ปหาย วตฺตติ, ยํ วา ปน โภโนฺต ปเร คณาจริยสาวกสงฺฆา’ติฯ อิติห, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา อเมฺหว ตตฺถ เยภุเยฺยน ปสํเสยฺยุํฯ

๓๙๑. ‘‘อปรมฺปิ โน, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตํ สมนุคาหนฺตํ สมนุภาสนฺตํ สตฺถารา วา สตฺถารํ สเงฺฆน วา สงฺฆํฯ ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา, อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา, เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา, อลมริยา อลมริยสงฺขาตา, สุกฺกา สุกฺกสงฺขาตาฯ โก อิเม ธมฺเม อนวเสสํ สมาทาย วตฺตติ, โคตมสาวกสโงฺฆ วา, ปเร วา ปน โภโนฺต คณาจริยสาวกสงฺฆา’ติ?

๓๙๒. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘เย อิเมสํ ภวตํ ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา, อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา, เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา, อลมริยา อลมริยสงฺขาตา, สุกฺกา สุกฺกสงฺขาตาฯ โคตมสาวกสโงฺฆ อิเม ธเมฺม อนวเสสํ สมาทาย วตฺตติ, ยํ วา ปน โภโนฺต ปเร คณาจริยสาวกสงฺฆา’ติฯ อิติห, กสฺสป, วิญฺญู สมนุยุญฺชนฺตา สมนุคาหนฺตา สมนุภาสนฺตา อเมฺหว ตตฺถ เยภุเยฺยน ปสํเสยฺยุํฯ

อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค

๓๙๓. ‘‘อตฺถิ, กสฺสป, มโคฺค อตฺถิ ปฏิปทา, ยถาปฏิปโนฺน สามํเยว ญสฺสติ สามํ ทกฺขติ [ทกฺขิติ (สี.)] – ‘สมโณว โคตโม กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที’ติฯ กตโม จ, กสฺสป, มโคฺค, กตมา จ ปฏิปทา, ยถาปฏิปโนฺน สามํเยว ญสฺสติ สามํ ทกฺขติ – ‘สมโณว โคตโม กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที’ติ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกโปฺป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนฺต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ อยํ โข, กสฺสป, มโคฺค, อยํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปโนฺน สามํเยว ญสฺสติ สามํ ทกฺขติ ‘สมโณว โคตโม กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที’’’ติฯ

ตโปปกฺกมกถา

๓๙๔. เอวํ วุเตฺต, อเจโล กสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิเมปิ โข, อาวุโส โคตม, ตโปปกฺกมา เอเตสํ สมณพฺราหฺมณานํ สามญฺญสงฺขาตา จ พฺรหฺมญฺญสงฺขาตา จฯ อเจลโก โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน, น เอหิภทฺทนฺติโก, น ติฏฺฐภทฺทนฺติโก, นาภิหฏํ, น อุทฺทิสฺสกตํ, น นิมนฺตนํ สาทิยติฯ โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโฬปิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น ทณฺฑมนฺตรํ, น มุสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺตีสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจาริน‍ี, น มจฺฉํ, น มํสํ, น สุรํ, น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปิวติฯ โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก…เป.… สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก ; เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ… สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ; เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ… สตฺตาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติฯ อิติ เอวรูปํ อทฺธมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติฯ

๓๙๕. ‘‘อิเมปิ โข, อาวุโส โคตม, ตโปปกฺกมา เอเตสํ สมณพฺราหฺมณานํ สามญฺญสงฺขาตา จ พฺรหฺมญฺญสงฺขาตา จฯ สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หฏภกฺโข วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ

๓๙๖. ‘‘อิเมปิ โข, อาวุโส โคตม, ตโปปกฺกมา เอเตสํ สมณพฺราหฺมณานํ สามญฺญสงฺขาตา จ พฺรหฺมญฺญสงฺขาตา จฯ สาณานิปิ ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ, ปํสุกูลานิปิ ธาเรติ, ติรีฏานิปิ ธาเรติ, อชินมฺปิ ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปิ ธาเรติ, กุสจีรมฺปิ ธาเรติ, วากจีรมฺปิ ธาเรติ, ผลกจีรมฺปิ ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, วาฬกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, อุลูกปกฺขิกมฺปิ ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุโตฺต, อุพฺภฏฺฐโกปิ [อุพฺภฏฺฐิโกปิ (ก.)] โหติ อาสนปฏิกฺขิโตฺต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุโตฺต, กณฺฏ

กาปสฺสยิโกปิ โหติ กณฺฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กเปฺปติ, ผลกเสยฺยมฺปิ กเปฺปติ, ถณฺฑิลเสยฺยมฺปิ กเปฺปติ, เอกปสฺสยิโกปิ โหติ รโชชลฺลธโร, อโพฺภกาสิโกปิ โหติ ยถาสนฺถติโก , เวกฏิโกปิ โหติ วิกฏโภชนานุโยคมนุยุโตฺต, อปานโกปิ โหติ อปานกตฺตมนุยุโตฺต, สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรตี’’ติฯ

ตโปปกฺกมนิรตฺถกถา

๓๙๗. ‘‘อเจลโก เจปิ, กสฺสป, โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน…เป.… อิติ เอวรูปํ อทฺธมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติฯ ตสฺส จายํ สีลสมฺปทา จิตฺตสมฺปทา ปญฺญาสมฺปทา อภาวิตา โหติ อสจฺฉิกตาฯ อถ โข โส อารกาว สามญฺญา อารกาว พฺรหฺมญฺญาฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิฯ

‘‘สากภโกฺข เจปิ, กสฺสป, โหติ, สามากภโกฺข…เป.… วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ ตสฺส จายํ สีลสมฺปทา จิตฺตสมฺปทา ปญฺญาสมฺปทา อภาวิตา โหติ อสจฺฉิกตาฯ อถ โข โส อารกาว สามญฺญา อารกาว พฺรหฺมญฺญาฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิฯ

‘‘สาณานิ เจปิ, กสฺสป, ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ…เป.… สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติฯ ตสฺส จายํ สีลสมฺปทา จิตฺตสมฺปทา ปญฺญาสมฺปทา อภาวิตา โหติ อสจฺฉิกตาฯ อถ โข โส อารกาว สามญฺญา อารกาว พฺรหฺมญฺญา ฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปี’’ติฯ

๓๙๘. เอวํ วุเตฺต, อเจโล กสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ทุกฺกรํ, โภ โคตม, สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’’นฺติฯ ‘‘ปกติ โข เอสา, กสฺสป, โลกสฺมึ ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ อเจลโก เจปิ, กสฺสป, โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน…เป.… อิติ เอวรูปํ อทฺธมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา อภวิสฺส พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ

‘‘สกฺกา จ ปเนตํ อภวิสฺส กาตุํ คหปตินา วา คหปติปุเตฺตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘หนฺทาหํ อเจลโก โหมิ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน…เป.… อิติ เอวรูปํ อทฺธมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรามี’ติฯ

‘‘ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา โหติ พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ

ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิ ฯ

‘‘สากภกฺโข เจปิ, กสฺสป, โหติ, สามากภกฺโข…เป.… วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา อภวิสฺส พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ

‘‘สกฺกา จ ปเนตํ อภวิสฺส กาตุํ คหปตินา วา คหปติปุตฺเตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘หนฺทาหํ สากภกฺโข วา โหมิ, สามากภกฺโข วา…เป.… วนมูลผลาหาโร ยาเปมิ ปวตฺตผลโภชี’ติฯ

‘‘ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา โหติ พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิฯ

‘‘สาณานิ เจปิ, กสฺสป, ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ…เป.… สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา อภวิสฺส พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ

‘‘สกฺกา จ ปเนตํ อภวิสฺส กาตุํ คหปตินา วา คหปติปุตฺเตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘หนฺทาหํ สาณานิปิ ธาเรมิ, มสาณานิปิ ธาเรมิ…เป.… สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรามี’ติฯ

‘‘ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สามญฺญํ วา โหติ พฺรหฺมญฺญํ วา ทุกฺกรํ สุทุกฺกรํ, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุกฺกรํ สามญฺญํ ทุกฺกรํ พฺรหฺมญฺญ’นฺติฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปี’’ติฯ

๓๙๙. เอวํ วุตฺเต, อเจโล กสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ทุชฺชาโน, โภ โคตม, สมโณ, ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’’ติฯ ‘‘ปกติ โข เอสา, กสฺสป, โลกสฺมึ ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ อเจลโก เจปิ, กสฺสป, โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน…เป.… อิติ เอวรูปํ อฑฺฒมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา อภวิสฺส พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ

‘‘สกฺกา จ ปเนโส อภวิสฺส ญาตุํ คหปตินา วา คหปติปุตฺเตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘อยํ อเจลโก โหติ, มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน…เป.… อิติ เอวรูปํ อฑฺฒมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรตี’ติฯ

“ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา โหติ พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ ยโต โข [ยโต จ โข (ก.)], กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิฯ

“สากภกฺโข เจปิ, กสฺสป, โหติ สามากภกฺโข…เป.… วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา อภวิสฺส พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ

“สกฺกา จ ปเนโส อภวิสฺส ญาตุํ คหปตินา วา คหปติปุตฺเตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘อยํ สากภกฺโข วา โหติ สามากภกฺโข…เป.… วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชี’ติฯ

“ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา โหติ พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ , อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป, ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปิฯ

“สาณานิ เจปิ, กสฺสป, ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ…เป.… สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติฯ อิมาย จ, กสฺสป, มตฺตาย อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา อภวิสฺส พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, เนตํ อภวิสฺส กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ

“สกฺกา จ ปเนโส อภวิสฺส ญาตุํ คหปตินา วา คหปติปุตฺเตน วา อนฺตมโส กุมฺภทาสิยาปิ – ‘อยํ สาณานิปิ ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ…เป.… สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรตี’ติฯ

“ยสฺมา จ โข, กสฺสป, อญฺญเตฺรว อิมาย มตฺตาย อญฺญตฺร อิมินา ตโปปกฺกเมน สมโณ วา โหติ พฺราหฺมโณ วา ทุชฺชาโน สุทุชฺชาโน, ตสฺมา เอตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ทุชฺชาโน สมโณ ทุชฺชาโน พฺราหฺมโณ’ติฯ ยโต โข, กสฺสป, ภิกฺขุ อเวรํ อพฺยาปชฺชํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ, อาสวานญฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, กสฺสป , ภิกฺขุ สมโณ อิติปิ พฺราหฺมโณ อิติปี”ติฯ

สีลสมาธิปญฺญาสมฺปทา

๔๐๐. เอวํ วุตฺเต, อเจโล กสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ – “กตมา ปน สา, โภ โคตม, สีลสมฺปทา, กตมา จิตฺตสมฺปทา, กตมา ปญฺญาสมฺปทา”ติ? “อิธ, กสฺสป, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๑๙๓ อนุเจฺฉเทสุ, เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ) ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, กายกมฺมวจีกเมฺมน สมนฺนาคโต กุสเลน ปริสุทฺธาชีโว สีลสมฺปโนฺน อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร สติสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต สนฺตุโฏฺฐฯ

๔๐๑. ‘‘กถญฺจ, กสฺสป, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ? อิธ, กสฺสป, ภิกฺขุ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสมฺปทาย …เป…. (ยถา ๑๙๔ ยาว ๒๑๐ อนุจฺเฉเทสุ)

‘‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ ฯ เสยฺยถิทํ – สนฺติกมฺมํ ปณิธิกมฺมํ…เป…. (ยถา ๒๑๑ อนุจฺเฉเท) โอสธีนํ ปติโมกฺโข อิติ วา อิติ, เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสมฺปทายฯ

‘‘ส โข โส [อยํ โข (ก.)], กสฺสป, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ เสยฺยถาปิ, กสฺสป, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต นิหตปจฺจามิตฺโต น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ ปจฺจตฺถิกโตฯ เอวเมว โข, กสฺสป, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ เอวํ โข, กสฺสป, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติฯ อยํ โข, กสฺสป, สีลสมฺปทา…เป…. ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ จิตฺตสมฺปทาย…เป…. ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ จิตฺตสมฺปทายฯ อยํ โข, กสฺสป, จิตฺตสมฺปทาฯ

‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต…เป…. ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป…. อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญาสมฺปทาย…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ…เป…. อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญาสมฺปทายฯ อยํ โข, กสฺสป, ปญฺญาสมฺปทาฯ

‘‘อิมาย จ, กสฺสป, สีลสมฺปทาย จิตฺตสมฺปทาย ปญฺญาสมฺปทาย อญฺญา สีลสมฺปทา จิตฺตสมฺปทา ปญฺญาสมฺปทา อุตฺตริตรา วา ปณีตตรา วา นตฺถิฯ

สีหนาทกถา

๔๐๒. ‘‘สนฺติ, กสฺสป, เอเก สมณพฺราหฺมณา สีลวาทาฯ เต อเนกปริยาเยน สีลสฺส วณฺณํ ภาสนฺติฯ ยาวตา, กสฺสป, อริยํ ปรมํ สีลํ, นาหํ ตตฺถ อตฺตโน สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิโยฺย! อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย, ยทิทํ อธิสีลํฯ

‘‘สนฺติ, กสฺสป, เอเก สมณพฺราหฺมณา ตโปชิคุจฺฉาวาทาฯ เต อเนกปริยาเยน ตโปชิคุจฺฉาย วณฺณํ ภาสนฺติฯ ยาวตา, กสฺสป, อริยา ปรมา ตโปชิคุจฺฉา, นาหํ ตตฺถ อตฺตโน สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิโยฺย! อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย, ยทิทํ อธิเชคุจฺฉํฯ

‘‘สนฺติ, กสฺสป, เอเก สมณพฺราหฺมณา ปญฺญาวาทาฯ เต อเนกปริยาเยน ปญฺญาย วณฺณํ ภาสนฺติฯ ยาวตา, กสฺสป, อริยา ปรมา ปญฺญา, นาหํ ตตฺถ อตฺตโน สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิโยฺย! อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย, ยทิทํ อธิปญฺญํฯ

‘‘สนฺติ, กสฺสป, เอเก สมณพฺราหฺมณา วิมุตฺติวาทาฯ เต อเนกปริยาเยน วิมุตฺติยา วณฺณํ ภาสนฺติฯ ยาวตา, กสฺสป, อริยา ปรมา วิมุตฺติ, นาหํ ตตฺถ อตฺตโน สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิโยฺย! อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย, ยทิทํ อธิวิมุตฺติฯ

๔๐๓. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘สีหนาทํ โข สมโณ โคตโม นทติ, ตญฺจ โข สุญฺญาคาเร นทติ, โน ปริสาสู’ติฯ เต – ‘มา เหว’นฺติสฺสุ วจนียาฯ ‘สีหนาทญฺจ สมโณ โคตโม นทติ, ปริสาสุ จ นทตี’ติ เอวมสฺสุ, กสฺสป, วจนียาฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘สีหนาทญฺจ สมโณ โคตโม นทติ, ปริสาสุ จ นทติ, โน จ โข วิสารโท นทตี’ติ ฯ เต – ‘มา เหว’นฺติสฺสุ วจนียาฯ ‘สีหนาทญฺจ สมโณ โคตโม นทติ, ปริสาสุ จ นทติ, วิสารโท จ นทตี’’ติ เอวมสฺสุ, กสฺสป, วจนียาฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, กสฺสป, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘สีหนาทญฺจ สมโณ โคตโม นทติ, ปริสาสุ จ นทติ, วิสารโท จ นทติ, โน จ โข นํ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ…เป.… ปญฺหญฺจ นํ ปุจฺฉนฺติ; โน จ โข เนสํ ปญฺหํ ปุฏฺฐา พฺยากโรติ…เป.… ปญฺหญฺจ เนสํ ปุฏฺฐา พฺยากโรติ; โน จ โข ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธติ…เป.… ปญฺหสฺส จ เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธติ; โน จ โข โสตพฺพํ มญฺญนฺติ…เป.… โสตพฺพญฺจสฺส มญฺญนฺติ; โน จ โข สุตฺวา ปสีทนฺติ…เป.… สุตฺวา จสฺส ปสีทนฺติ ; โน จ โข ปสนฺนาการํ กโรนฺติ…เป.… ปสนฺนาการญฺจ กโรนฺติ; โน จ โข ตถตฺตาย ปฏิปชฺชนฺติ…เป.… ตถตฺตาย จ ปฏิปชฺชนฺติ; โน จ โข ปฏิปนฺนา อาราเธนฺตี’ติฯ เต – ‘มา เหว’นฺติสฺสุ วจนียาฯ ‘สีหนาทญฺจ สมโณ โคตโม นทติ, ปริสาสุ จ นทติ, วิสารโท จ นทติ, ปญฺหญฺจ นํ ปุจฺฉนฺติ, ปญฺหญฺจ เนสํ ปุฏฺฐา พฺยากโรติ, ปญฺหสฺส จ เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธติ, โสตพฺพญฺจสฺส มญฺญนฺติ, สุตฺวา จสฺส ปสีทนฺติ, ปสนฺนาการญฺจ กโรนฺติ, ตถตฺตาย จ ปฏิปชฺชนฺติ, ปฏิปนฺนา จ อาราเธนฺตี’ติ เอวมสฺสุ, กสฺสป, วจนียาฯ

ติตฺถิยปริวาสกถา

๔๐๔. ‘‘เอกมิทาหํ, กสฺสป, สมยํ ราชคเห วิหรามิ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเตฯ ตตฺร มํ อญฺญตโร ตปพฺรหฺมจารี นิโคฺรโธ นาม อธิเชคุจฺเฉ ปญฺหํ อปุจฺฉิฯ ตสฺสาหํ อธิเชคุจฺเฉ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ พฺยากาสิํฯ พฺยากเต จ ปน เม อตฺตมโน อโหสิ ปรํ วิย มตฺตายา’’ติฯ ‘‘โก หิ, ภนฺเต, ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา น อตฺตมโน อสฺส ปรํ วิย มตฺตาย? อหมฺปิ หิ, ภนฺเต, ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา อตฺตมโน ปรํ วิย มตฺตายฯ อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเตฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ ลเภยฺยาหํ, ภนฺเต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท’’นฺติฯ

๔๐๕. ‘‘โย โข, กสฺสป, อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขติ อุปสมฺปทํ, โส จตฺตาโร มาเส ปริวสติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ, อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวายฯ อปิ จ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตา’’ติฯ ‘‘สเจ, ภนฺเต, อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขนฺติ อุปสมฺปทํ, จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ, อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวายฯ อหํ จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ, จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ, อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายา’’ติฯ

อลตฺถ โข อเจโล กสฺสโป ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ , อลตฺถ อุปสมฺปทํฯ อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา กสฺสโป เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต น จิรสฺเสว – ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ – พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ – อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร โข ปนายสฺมา กสฺสโป อรหตํ อโหสีติฯ

มหาสีหนาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. โปฏฺฐปาทสุตฺตํ

โปฏฺฐปาทปริพฺพาชกวตฺถุ

๔๐๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก สมยปฺปวาทเก ตินฺทุกาจีเร เอกสาลเก มลฺลิกาย อาราเม ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึ ตึสมตฺเตหิ ปริพฺพาชกสเตหิฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ

๔๐๗. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ''อติปฺปโค โข ตาว สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตุํฯ ยํนูนาหํ เยน สมยปฺปวาทโก ตินฺทุกาจีโร เอกสาลโก มลฺลิกาย อาราโม, เยน โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกเมยฺย''นฺติฯ อถ โข ภควา เยน สมยปฺปวาทโก ตินฺทุกาจีโร เอกสาลโก มลฺลิกาย อาราโม เตนุปสงฺกมิฯ

๔๐๘. เตน โข ปน สมเยน โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึ นิสิโนฺน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ กเถนฺติยาฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วาฯ

๔๐๙. อทฺทสา โข โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน สกํ ปริสํ สณฺฐเปสิ – ''อปฺปสทฺทา โภโนฺต โหนฺตุ, มา โภโนฺต สทฺทมกตฺถฯ อยํ สมโณ โคตโม อาคจฺฉติฯ อปฺปสทฺทกาโม โข โส อายสฺมา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทีฯ อเปฺปว นาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มเญฺญยฺยา''ติฯ เอวํ วุเตฺต เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุํฯ

๔๑๐. อถ โข ภควา เยน โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมิฯ อถ โข โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''เอตุ โข, ภเนฺต, ภควาฯ สฺวาคตํ, ภเนฺต, ภควโตฯ จิรสฺสํ โข, ภเนฺต, ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนายฯ นิสีทตุ, ภเนฺต, ภควา, อิทํ อาสนํ ปญฺญตฺต''นฺติฯ

นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อาสเนฯ โปฏฺฐปาโทปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข โปฏฺฐปาทํ ปริพฺพาชกํ ภควา เอตทโวจ – ''กาย นุตฺถ [กาย โนตฺถ (สฺยา. ก.)], โปฏฺฐปาท, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา''ติ?

อภิสญฺญานิโรธกถา

๔๑๑. เอวํ วุเตฺต โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''ติฏฺฐเตสา, ภเนฺต, กถา, ยาย มยํ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาฯ เนสา, ภเนฺต, กถา ภควโต ทุลฺลภา ภวิสฺสติ ปจฺฉาปิ สวนายฯ ปุริมานิ, ภเนฺต, ทิวสานิ ปุริมตรานิ, นานาติตฺถิยานํ สมณพฺราหฺมณานํ โกตูหลสาลาย สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อภิสญฺญานิโรเธ กถา อุทปาทิ – 'กถํ นุ โข, โภ, อภิ

สญฺญานิโรโธ โหตี’ติ? ตเตฺรกเจฺจ เอวมาหํสุ – ‘อเหตู อปฺปจฺจยา ปุริสสฺส สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติปิ นิรุชฺฌนฺติปิฯ ยสฺมิํ สมเย อุปฺปชฺชนฺติ, สญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหติฯ ยสฺมิํ สมเย นิรุชฺฌนฺติ, อสญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหตี’ติฯ อิเตฺถเก อภิสญฺญานิโรธํ ปญฺญเปนฺติฯ

“ตมโญฺญ เอวมาห – ‘น โข ปน เมตํ [น โข นาเมตํ (สี. ปี.)], โภ, เอวํ ภวิสฺสติฯ สญฺญา หิ, โภ, ปุริสสฺส อตฺตาฯ สา จ โข อุเปติปิ อเปติปิฯ ยสฺมิํ สมเย อุเปติ, สญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหติฯ ยสฺมิํ สมเย อเปติ, อสญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหตี’ติฯ อิเตฺถเก อภิสญฺญานิโรธํ ปญฺญเปนฺติฯ

“ตมโญฺญ เอวมาห – ‘น โข ปน เมตํ, โภ, เอวํ ภวิสฺสติฯ สนฺติ หิ, โภ, สมณพฺราหฺมณา มหิทฺธิกา มหานุภาวาฯ เต อิมสฺส ปุริสสฺส สญฺญํ อุปกฑฺฒนฺติปิ อปกฑฺฒนฺติปิฯ ยสฺมิํ สมเย อุปกฑฺฒนฺติ, สญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหติฯ ยสฺมิํ สมเย อปกฑฺฒนฺติ, อสญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหตี’ติฯ อิเตฺถเก อภิสญฺญานิโรธํ ปญฺญเปนฺติฯ

“ตมโญฺญ เอวมาห – ‘น โข ปน เมตํ, โภ, เอวํ ภวิสฺสติฯ สนฺติ หิ, โภ, เทวตา มหิทฺธิกา มหานุภาวาฯ ตา อิมสฺส ปุริสสฺส สญฺญํ อุปกฑฺฒนฺติปิ อปกฑฺฒนฺติปิฯ ยสฺมิํ สมเย อุปกฑฺฒนฺติ, สญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหติฯ ยสฺมิํ สมเย อปกฑฺฒนฺติ, อสญฺญี ตสฺมิํ สมเย โหตี’ติฯ อิเตฺถเก อภิสญฺญานิโรธํ ปญฺญเปนฺติฯ

“ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํเยว อารพฺภ สติ อุทปาทิ – ‘อโห นูน ภควา, อโห นูน สุคโต, โย อิเมสํ ธมฺมานํ สุกุสโล’ติฯ ภควา, ภเนฺต, กุสโล, ภควา ปกตญฺญู อภิสญฺญานิโรธสฺสฯ กถํ นุ โข, ภเนฺต, อภิสญฺญานิโรโธ โหตี”ติ?

สเหตุกสญฺญุปฺปาทนิโรธกถา

๔๑๒. “ตตฺร , โปฎฺฐปาท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘อเหตู อปฺปจฺจยา ปุริสสฺส สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติปิ นิรุชฺฌนฺติปี’ติ, อาทิโตว เตสํ อปรทฺธํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สเหตู หิ, โปฎฺฐปาท, สปฺปจฺจยา ปุริสสฺส สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติปิ นิรุชฺฌนฺติปิฯ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติ”ฯ

๔๑๓. “กา จ สิกฺขา”ติ? ภควา อโวจ – “อิธ, โปฎฺฐปาท, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ, เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, โปฎฺฐปาท, ภิกฺขุ สีลสมฺปโนฺน โหติ…เป.… ตสฺสิเม ปญฺจนีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ โส วิวิเจฺจว กาเมหิ, วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ, สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา กามสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ วิเวกชปีติสุขสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมิํ สมเย โหติ, วิเวกชปีติสุขสุขุม-สจฺจสญฺญีเยว ตสฺมิํ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยํ สิกฺขา”ติ ภควา อโวจฯ

“ปุน จปรํ, โปฎฺฐปาท, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา วิเวกชปีติสุขสุขุมสจฺจสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ สมาธิชปีติสุขสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมิํ สมเย โหติ ,

สมาธิชปีติสุขสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

‘‘ปุน จปรํ, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา สมาธิชปีติสุขสุขุมสจฺจสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ อุเปกฺขาสุขสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมึ สมเย โหติ, อุเปกฺขาสุขสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

‘‘ปุน จปรํ, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา อุเปกฺขาสุขสุขุมสจฺจสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ อทุกฺขมสุขสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมึ สมเย โหติ, อทุกฺขมสุขสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

‘‘ปุน จปรํ, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา รูปสญฺญา [ปุริมสญฺญา (ก.)], สา นิรุชฺฌติฯ อากาสานญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมึ สมเย โหติ, อากาสานญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

‘‘ปุน จปรํ, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา อากาสานญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ วิญฺญาณญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมึ สมเย โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

‘‘ปุน จปรํ, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส ยา ปุริมา วิญฺญาณญฺจายตนสุขุมสจฺจสญฺญา, สา นิรุชฺฌติฯ อากิญฺจญฺญายตนสุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมึ สมเย โหติ, อากิญฺจญฺญายตนสุขุมสจฺจสญฺญีเยว ตสฺมึ สมเย โหติฯ เอวมฺปิ สิกฺขา เอกา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, สิกฺขา เอกา สญฺญา นิรุชฺฌติฯ อยมฺปิ สิกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ

๔๑๔. ‘‘ยโต โข, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ อิธ สกสญฺญี โหติ, โส ตโต อมุตฺร ตโต อมุตฺร อนุปุพฺเพน สญฺญคฺคํ ผุสติฯ ตสฺส สญฺญคฺเค ฐิตสฺส เอวํ โหติ – ‘เจตยมานสฺส เม ปาปิโย, อเจตยมานสฺส เม เสโยฺยฯ อหเญฺจว โข ปน เจเตยฺยํ, อภิสงฺขเรยฺยํ, อิมา จ เม สญฺญา นิรุเชฺฌยฺยุํ, อญฺญา จ โอฬาริกา สญฺญา อุปฺปเชฺชยฺยุํ; ยํนูนาหํ น เจว เจเตยฺยํ น จ อภิสงฺขเรยฺย’นฺติฯ โส น เจว เจเตติ, น จ อภิสงฺขโรติฯ ตสฺส อเจตยโต อนภิสงฺขโรโต ตา เจว สญฺญา นิรุชฺฌนฺติ, อญฺญา จ โอฬาริกา สญฺญา น อุปฺปชฺชนฺติฯ โส นิโรธํ ผุสติฯ เอวํ โข, โปฏฺฐปาท, อนุปุพฺพาภิสญฺญานิโรธ-สมฺปชาน-สมาปตฺติ โหติฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, อปิ นุ เต อิโต ปุเพฺพ เอวรูปา อนุปุพฺพาภิสญฺญานิโรธ-สมฺปชาน-สมาปตฺติ สุตปุพฺพา”ติ? “โน เหตํ, ภนฺเตฯ เอวํ โข อหํ , ภนฺเต, ภควโต ภาสิตํ อาชานามิ – ‘ยโต โข, โปฏฺฐปาท, ภิกฺขุ อิธ สกสญฺญี โหติ, โส ตโต อมุตฺร ตโต อมุตฺร อนุปุเพฺพน สญฺญคฺคํ ผุสติ, ตสฺส สญฺญเคฺค ฐิตสฺส เอวํ โหติ – “เจตยมานสฺส เม ปาปิโย, อเจตยมานสฺส เม เสโยฺยฯ อหเญฺจว โข ปน เจเตยฺยํ อภิสงฺขเรยฺยํ, อิมา จ เม สญฺญา นิรุเชฺฌยฺยุํ, อญฺญา จ โอฬาริกา สญฺญา อุปฺปเชฺชยฺยุํ; ยํนูนาหํ น เจว เจเตยฺยํ, น จ อภิสงฺขเรยฺย”นฺติฯ โส น เจว เจเตติ, น จาภิสงฺขโรติ, ตสฺส อเจตยโต อนภิสงฺขโรโต ตา เจว สญฺญา นิรุชฺฌนฺติ, อญฺญา จ โอฬาริกา สญฺญา น อุปฺปชฺชนฺติ ฯ โส นิโรธํ ผุสติฯ เอวํ โข, โปฏฺฐปาท, อนุปุพฺพาภิสญฺญานิโรธ-สมฺปชาน-สมาปตฺติ โหตี’”ติฯ “เอวํ, โปฏฺฐปาทา”ติฯ

๔๑๕. “เอกเญฺญว นุ โข, ภนฺเต, ภควา สญฺญคฺคํ ปญฺญเปติ, อุทาหุ ปุถูปิ สญฺญเคฺค ปญฺญเปตี”ติ? “เอกมฺปิ โข อหํ, โปฏฺฐปาท, สญฺญคฺคํ ปญฺญเปมิ, ปุถูปิ สญฺญเคฺค ปญฺญเปมี”ติฯ “ยถา กถํ ปน, ภนฺเต, ภควา เอกมฺปิ สญฺญคฺคํ ปญฺญเปติ, ปุถูปิ สญฺญเคฺค ปญฺญเปตี”ติ? “ยถา ยถา โข, โปฏฺฐปาท, นิโรธํ ผุสติ, ตถา ตถาหํ สญฺญคฺคํ ปญฺญเปมิฯ เอวํ โข อหํ, โปฏฺฐปาท, เอกมฺปิ สญฺญคฺคํ ปญฺญเปมิ, ปุถูปิ สญฺญเคฺค ปญฺญเปมี”ติฯ

๔๑๖. “สญฺญา นุ โข, ภนฺเต, ปฐมํ อุปฺปชฺชติ, ปจฺฉา ญาณํ, อุทาหุ ญาณํ ปฐมํ อุปฺปชฺชติ, ปจฺฉา สญฺญา, อุทาหุ สญฺญา จ ญาณญฺจ อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปชฺชนฺตี”ติ? “สญฺญา โข, โปฏฺฐปาท, ปฐมํ อุปฺปชฺชติ, ปจฺฉา ญาณํ, สญฺญุปฺปาทา จ ปน ญาณุปฺปาโท โหติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อิทปฺปจฺจยา กิร เม ญาณํ อุทปาที’ติฯ อิมินา โข เอตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ – ยถา สญฺญา ปฐมํ อุปฺปชฺชติ, ปจฺฉา ญาณํ, สญฺญุปฺปาทา จ ปน ญาณุปฺปาโท โหตี”ติฯ

สญฺญาอตฺตกถา

๔๑๗. “สญฺญา นุ โข, ภนฺเต, ปุริสสฺส อตฺตา, อุทาหุ อญฺญา สญฺญา อโญฺญ อตฺตา”ติ? “กํ ปน ตฺวํ, โปฏฺฐปาท, อตฺตานํ ปเจฺจสี”ติ ? “โอฬาริกํ โข อหํ, ภนฺเต, อตฺตานํ ปเจฺจมิ รูปึ จาตุมหาภูติกํ กพฬีการาหารภกฺข”นฺติ [กพฬีการภกฺขนฺติ (สฺยา. ก.)]ฯ “โอฬาริโก จ หิ เต, โปฏฺฐปาท, อตฺตา อภวิสฺส รูปี จาตุมหาภูติโก กพฬีการาหารภโกฺขฯ เอวํ สนฺตํ โข เต, โปฏฺฐปาท, อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ตทมินาเปตํ, โปฏฺฐปาท , ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ติฏฺฐเตว สายํ [ติฏฺฐเตวายํ (สี. ปี.)], โปฏฺฐปาท, โอฬาริโก อตฺตา รูปี จาตุมหาภูติโก กพฬีการาหารภโกฺข, อถ อิมสฺส ปุริสสฺส อญฺญา จ สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, อญฺญา จ สญฺญา นิรุชฺฌนฺติฯ อิมินา โข เอตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตา”ติฯ

๔๑๘. “มโนมยํ โข อหํ, ภนฺเต, อตฺตานํ ปเจฺจมิ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริย”นฺติฯ “มโนมโย จ หิ เต, โปฏฺฐปาท, อตฺตา อภวิสฺส สพฺพงฺคปจฺจงฺคี อหีนินฺทฺริโย, เอวํ สนฺตมฺปิ โข เต, โปฏฺฐปาท, อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ตทมินาเปตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ติฏฺฐเตว สายํ, โปฏฺฐปาท, มโนมโย อตฺตา สพฺพงฺคปจฺจงฺคี อหีนินฺทฺริโย, อถ อิมสฺส ปุริสสฺส อญฺญา จ สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, อญฺญา จ สญฺญา นิรุชฺฌนฺติฯ อิมินาปิ โข เอตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตา”ติฯ

๔๑๙. ‘‘อรูปึ โข อหํ, ภนฺเต, อตฺตานํ ปเจฺจมิ สญฺญามย’’นฺติฯ ‘‘อรูปี จ หิ เต, โปฏฺฐปาท, อตฺตา อภวิสฺส สญฺญามโย, เอวํ สนฺตมฺปิ โข เต, โปฏฺฐปาท, อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ตทมินาเปตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตาฯ ติฏฺฐเตว สายํ, โปฏฺฐปาท, อรูปี อตฺตา สญฺญามโย, อถ อิมสฺส ปุริสสฺส อญฺญา จ สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, อญฺญา จ สญฺญา นิรุชฺฌนฺติฯ อิมินาปิ โข เอตํ, โปฏฺฐปาท, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อญฺญาว สญฺญา ภวิสฺสติ อโญฺญ อตฺตา’’ติฯ

๔๒๐. ‘‘สกฺกา ปเนตํ, ภนฺเต, มยา ญาตุํ – ‘สญฺญา ปุริสสฺส อตฺตา’ติ วา ‘อญฺญาว สญฺญา อโญฺญ อตฺตาติ วา’ติ? ‘‘ทุชฺชานํ โข เอตํ [เอวํ (ก.)], โปฏฺฐปาท, ตยา อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺราโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน – ‘สญฺญา ปุริสสฺส อตฺตา’ติ วา, ‘อญฺญาว สญฺญา อโญฺญ อตฺตาติ วา’’’ติฯ

‘‘สเจ ตํ, ภนฺเต, มยา ทุชฺชานํ อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺราโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน – ‘สญฺญา ปุริสสฺส อตฺตา’ติ วา, ‘อญฺญาว สญฺญา อโญฺญ อตฺตา’ติ วา; ‘กึ ปน, ภนฺเต, สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ? อพฺยากตํ โข เอตํ, โปฏฺฐปาท, มยา – ‘สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ

‘‘กึ ปน, ภนฺเต, ‘อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติ ? ‘‘เอตมฺปิ โข, โปฏฺฐปาท, มยา อพฺยากตํ – ‘อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘กึ ปน, ภนฺเต, ‘อนฺตวา โลโก...เป.... ‘อนนฺตวา โลโก ... ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ... ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ... ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา... ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา... ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา... ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติ? ‘‘เอตมฺปิ โข, โปฏฺฐปาท, มยา อพฺยากตํ – ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘กสฺมา ปเนตํ, ภนฺเต, ภควตา อพฺยากต’’นฺติ? ‘‘น เหตํ, โปฏฺฐปาท, อตฺถสํหิตํ น ธมฺมสํหิตํ นาทิพฺรหฺมจริยกํ, น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, ตสฺมา เอตํ มยา อพฺยากต’’นฺติฯ

‘‘กึ ปน, ภนฺเต, ภควตา พฺยากต’’นฺติ? ‘‘อิทํ ทุกฺขนฺติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา พฺยากตํฯ อยํ ทุกฺขสมุทโยติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา พฺยากตํฯ อยํ ทุกฺขนิโรโธติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา พฺยากตํฯ อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา พฺยากต’’นฺติฯ

‘‘กสฺมา ปเนตํ, ภนฺเต, ภควตา พฺยากต’’นฺติ? ‘‘เอตญฺหิ, โปฏฺฐปาท, อตฺถสํหิตํ, เอตํ ธมฺมสํหิตํ, เอตํ อาทิพฺรหฺมจริยกํ, เอตํ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ; ตสฺมา เอตํ มยา พฺยากต’’นฺติฯ ‘‘เอวเมตํ, ภควา, เอวเมตํ, สุคต ฯ ยสฺสทานิ, ภนฺเต, ภควา กาลํ มญฺญตี’’ติฯ อถ โข ภควา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

๔๒๑. อถ โข เต ปริพฺพาชกา อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต โปฏฺฐปาทํ ปริพฺพาชกํ สมนฺตโต วาจา [วาจาย (สฺยา. ก.)] สนฺนิโตทเกน สญฺฌพฺภริมกํสุ – ‘‘เอวเมว ปนายํ ภวํ โปฏฺฐปาโท ยญฺญเทว สมโณ โคตโม ภาสติ, ตํ ตเทวสฺส อพฺภนุโมทติ – ‘เอวเมตํ ภควา เอวเมตํ, สุคตา’ติฯ น โข ปน มยํ กิญฺจิ [กญฺจิ (ปี.)] สมณสฺส โคตมสฺส เอกํสิกํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาม

– ‘สสฺสโต โลโก’ติ วา, ‘อสสฺสโต โลโก’ติ วา, ‘อนฺตวา โลโก’ติ วา, ‘อนนฺตวา โลโก’ติ วา, ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ วา, ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ วา , ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา’’ติฯ

เอวํ วุตฺต โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก เต ปริพฺพาชเก เอตทโวจ – ‘‘อหมฺปิ โข, โภ, น กิญฺจิ สมณสฺส โคตมสฺส เอกํสิกํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ – ‘สสฺสโต โลโก’ติ วา, ‘อสสฺสโต โลโก’ติ วา…เป.… ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ วา; อปิ จ สมโณ โคตโม ภูตํ ตจฺฉํ ตถํ ปฏิปทํ ปญฺญเปติ ธมฺมฏฺฐิตตํ ธมฺมนิยามตํฯ ภูตํ โข ปน ตจฺฉํ ตถํ ปฏิปทํ ปญฺญเปนฺตสฺส ธมฺมฏฺฐิตตํ ธมฺมนิยามตํ, กถญฺหิ นาม มาทิโส วิญฺญู สมณสฺส โคตมสฺส สุภาสิตํ สุภาสิตโต นาพฺภนุโมเทยฺยา’’ติ?

จิตฺตหตฺถิสาริปุตฺตโปฏฺฐปาทวตฺถุ

๔๒๒. อถ โข ทฺวีหตีหสฺส อจฺจเยน จิโตฺต จ หตฺถิสาริปุโตฺต โปฏฺฐปาโท จ ปริพฺพาชโก เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา จิโตฺต หตฺถิสาริปุโตฺต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ โปฏฺฐปาโท ปน ปริพฺพาชโก ภควตา สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ตทา มํ, ภเนฺต, เต ปริพฺพาชกา อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต สมนฺตโต วาจาสนฺนิโตทเกน สญฺฌพฺภริมกํสุ – ‘เอวเมว ปนายํ ภวํ โปฏฺฐปาโท ยญฺญเทว สมโณ โคตโม ภาสติ, ตํ ตเทวสฺส อพฺภนุโมทติ – ‘เอวเมตํ ภควา เอวเมตํ สุคตา’’ติฯ น โข ปน มยํ กิญฺจิ สมณสฺส โคตมสฺส เอกํสิกํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาม – ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ วา, ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ วา, ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ วา, ‘‘อนนฺตวา โลโก’’ติ วา, ‘‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’นฺติ วา, ‘‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’นฺติ วา, ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา’ติฯ เอวํ วุตฺตาหํ, ภเนฺต, เต ปริพฺพาชเก เอตทโวจํ – ‘อหมฺปิ โข, โภ, น กิญฺจิ สมณสฺส โคตมสฺส เอกํสิกํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ – ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ วา, ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ วา…เป.… ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา; อปิ จ สมโณ โคตโม ภูตํ ตจฺฉํ ตถํ ปฏิปทํ ปญฺญเปติ ธมฺมฏฺฐิตตํ ธมฺมนิยามตํฯ ภูตํ โข ปน ตจฺฉํ ตถํ ปฏิปทํ ปญฺญเปนฺตสฺส ธมฺมฏฺฐิตตํ ธมฺมนิยามตํ, กถญฺหิ นาม มาทิโส วิญฺญู สมณสฺส โคตมสฺส สุภาสิตํ สุภาสิตโต นาพฺภนุโมเทยฺยา’’ติ?

๔๒๓. ‘‘สเพฺพว โข เอเต, โปฏฺฐปาท, ปริพฺพาชกา อนฺธา อจกฺขุกา; ตฺวํเยว เนสํ เอโก จกฺขุมาฯ เอกํสิกาปิ หิ โข, โปฏฺฐปาท, มยา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา; อเนกํสิกาปิ หิ โข , โปฏฺฐปาท, มยา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตาฯ

‘‘กตเม จ เต, โปฏฺฐปาท, มยา อเนกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา? ‘สสฺสโต โลโก’ติ [โลโกติ วา (สี. ก.)] โข, โปฏฺฐปาท, มยา อเนกํสิโก ธโมฺม เทสิโต ปญฺญโตฺต; ‘อสสฺสโต โลโก’ติ [โลโกติ วา (สี. ก.)] โข, โปฏฺฐปาท, มยา อเนกํสิโก ธโมฺม เทสิโต ปญฺญโตฺต; ‘อนฺตวา โลโก’ติ [โลโกติ วา (สี. ก.)] โข โปฏฺฐปาท…เป.… ‘อนนฺตวา โลโก’ติ [โลโกติ วา (สี. ก.)] โข โปฏฺฐปาท… ‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’นฺติ โข โปฏฺฐปาท… ‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’นฺติ โข โปฏฺฐปาท… ‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ โข โปฏฺฐปาท… น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ โข โปฏฺฐปาท… ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ โข โปฏฺฐปาท… ‘เนว

โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’ติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา อเนกํสิโก ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตฯ

“กสฺมา จ เต, โปฏฺฐปาท, มยา อเนกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา? น เหเต, โปฏฺฐปาท, อตฺถสํหิตา น ธมฺมสํหิตา น อาทิพฺรหฺมจริยกา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ ตสฺมา เต มยา อเนกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา”ฯ

เอกํสิกธมฺโม

๔๒๔. “กตเม จ เต, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา ? อิทํ ทุกฺขนฺติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิโก ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตฯ อยํ ทุกฺขสมุทโยติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิโก ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตฯ อยํ ทุกฺขนิโรโธติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิโก ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตฯ อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ โข, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิโก ธมฺโม เทสิโต ปญฺญตฺโตฯ

“กสฺมา จ เต, โปฏฺฐปาท, มยา เอกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา? เอเต, โปฏฺฐปาท, อตฺถสํหิตา , เอเต ธมฺมสํหิตา, เอเต อาทิพฺรหฺมจริยกา เอเต นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ ตสฺมา เต มยา เอกํสิกา ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตาฯ

๔๒๕. “สนฺติ, โปฏฺฐปาท, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมนฺโต เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – “เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติ? เต เจ เม เอวํ ปุฏฺฐา ‘อามา’ติ ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต เอกนฺตสุขํ โลกํ ชานํ ปสฺสํ วิหรถา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต เอกํ วา รตฺตึ เอกํ วา ทิวสํ อุปฑฺฒํ วา รตฺตึ อุปฑฺฒํ วา ทิวสํ เอกนฺตสุขึ อตฺตานํ สญฺชานาถา’ติ [สมฺปชานาถาติ (สี. สฺยา. ก.)]? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต ชานาถ – “อยํ มคฺโค อยํ ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายา”’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต ยา ตา เทวตา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา, ตาสํ ภาสมานานํ สทฺทํ สุณาถ – “สุปฺปฏิปนฺนาตฺถ, มาริสา, อุชุปฺปฏิปนฺนาตฺถ, มาริสา, เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาย; มยมฺปิ หิ, มาริสา, เอวํปฏิปนฺนา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา’ติ ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สนฺเต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี”ติ? “อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สนฺเต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี”ติฯ

๔๒๖. “เสยฺยถาปิ, โปฏฺฐปาท, ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘อหํ ยา อิมสฺมึ ชนปเท ชนปทกลฺยาณี, ตํ อิจฺฉามิ ตํ กาเมมี’ติฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อมฺโภ ปุริส, ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ ขตฺติยี วา พฺราหฺมณี วา เวสฺสี วา สุทฺที วา’ติ? อิติ ปุฏฺฐ

‘โน’ติ วเทยฺยฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อโมฺภ ปุริส , ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ เอวํนามา เอวํโคตฺตาติ วา, ทีฆา วา รสฺสา วา มชฺฌิมา วา กาฬี วา สามา วา มงฺคุรจฺฉวี วาติ, อมุกสฺมึ คาเม วา นิคเม วา นคเร วา’ติ? อิติ ปุฏฺโฐ ‘โน’ติ วเทยฺยฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตํ ตฺวํ อิจฺฉสิ กาเมสี’ติ? อิติ ปุฏฺโฐ ‘อามา’ติ วเทยฺยฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ , โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? “อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

“เอวเมว โข, โปฏฺฐปาท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – “เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา”’ติ? เต เจ เม เอวํ ปุฏฺฐา ‘อามา’ติ ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอกนฺตสุขํ โลกํ ชานํ ปสฺสํ วิหรถา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอกํ วา รตฺตึ เอกํ วา ทิวสํ อุปฑฺฒํ วา รตฺตึ อุปฑฺฒํ วา ทิวสํ เอกนฺตสุขึ อตฺตานํ สญฺชานาถา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต ชานาถ – “อยํ มโคฺค อยํ ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต ยา ตา เทวตา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา, ตาสํ ภาสมานานํ สทฺทํ สุณาถ – “สุปฺปฏิปนฺนาตฺถ, มาริสา, อุชุปฺปฏิปนฺนาตฺถ, มาริสา, เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาย; มยมฺปิ หิ, มาริสา, เอวํปฏิปนฺนา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา”’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? “อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๔๒๗. “เสยฺยถาปิ, โปฏฺฐปาท, ปุริโส จาตุมหาปเถ นิเสฺสณึ กเรยฺย ปาสาทสฺส อาโรหณายฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อโมฺภ ปุริส, ยสฺส ตฺวํ [ยํ ตฺวํ (สี. ก.)] ปาสาทสฺส อาโรหณาย นิเสฺสณึ กโรสิ, ชานาสิ ตํ ปาสาทํ ปุรตฺถิมาย วา ทิสาย ทกฺขิณาย วา ทิสาย ปจฺฉิมาย วา ทิสาย อุตฺตราย วา ทิสาย อุโจฺจ วา นีโจ วา มชฺฌิโม วา’ติ? อิติ ปุฏฺโฐ ‘โน’ติ วเทยฺยฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตสฺส ตฺวํ ปาสาทสฺส อาโรหณาย นิเสฺสณึ กโรสี’ติ? อิติ ปุฏฺโฐ ‘อามา’ติ วเทยฺยฯ

“ตํ กึ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? “อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

“เอวเมว โข, โปฏฺฐปาท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – “เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติ ? เต เจ เม

เอวํ ปุฏฺฐา ‘อามา’ติ ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอกนฺตสุขํ โลกํ ชานํ ปสฺสํ วิหรถา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอกํ วา รตฺติํ เอกํ วา ทิวสํ อุปฑฺฒํ วา รตฺติํ อุปฑฺฒํ วา ทิวสํ เอกนฺตสุขิํ อตฺตานํ สญฺชานาถา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต ชานาถ อยํ มโคฺค อยํ ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา ‘โน’ติ วทนฺติฯ

“ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘อปิ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต ยา ตา เทวตา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา’ ตาสํ เทวตานํ ภาสมานานํ สทฺทํ สุณาถ- “สุปฺปฏิปนฺนาตฺถ, มาริสา, อุชุปฺปฏิปนฺนาตฺถ , มาริสา, เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาย; มยมฺปิ หิ, มาริสา, เอวํ ปฏิปนฺนา เอกนฺตสุขํ โลกํ อุปปนฺนา’ติ? อิติ ปุฏฺฐา “โน”ติ วทนฺติฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี”ติ? “อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี”ติฯ

ตโย อตฺตปฏิลาภา

๔๒๘. “ตโย โข เม, โปฏฺฐปาท, อตฺตปฏิลาภา – โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ, มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ, อรูโป อตฺตปฏิลาโภฯ กตโม จ, โปฏฺฐปาท, โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ? รูปี จาตุมหาภูติโก กพฬีการาหารภโกฺข [กพฬีการภโกฺข (สฺยา. ก.)], อยํ โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภฯ กตโม มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ? รูปี มโนมโย สพฺพงฺคปจฺจงฺคี อหีนินฺทฺริโย, อยํ มโนมโย อตฺตปฏิลาโภฯ กตโม อรูโป อตฺตปฏิลาโภ? อรูปี สญฺญามโย, อยํ อรูโป อตฺตปฏิลาโภฯ

๔๒๙. “โอฬาริกสฺสปิ โข อหํ, โปฏฺฐปาท, อตฺตปฏิลาภสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสมิ – ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติฯ สิยา โข ปน เต, โปฏฺฐปาท, เอวมสฺส – สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ทุโกฺข จ โข วิหาโรติ, น โข ปเนตํ, โปฏฺฐปาท, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ สํกิเลสิกา เจว ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา จ ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ปามุชฺชํ เจว ภวิสฺสติ ปีติ จ ปสฺสทฺธิ จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ สุโข จ วิหาโรฯ

๔๓๐. “มโนมยสฺสปิ โข อหํ, โปฏฺฐปาท, อตฺตปฏิลาภสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสมิ ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติ ฯ สิยา โข ปน เต, โปฏฺฐปาท, เอวมสฺส – ‘สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ทุโกฺข จ โข วิหาโร’ติ, น โข ปเนตํ, โปฏฺฐปาท, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ สํกิเลสิกา เจว ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา จ ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ , ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม

สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ปามุชฺชํ เจว ภวิสฺสติ ปีติ จ ปสฺสทฺธิ จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ สุโข จ วิหาโรฯ

๔๓๑. ‘‘อรูปสฺสปิ โข อหํ, โปฏฺฐปาท, อตฺตปฏิลาภสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสมิ ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ , ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติฯ สิยา โข ปน เต, โปฏฺฐปาท, เอวมสฺส – ‘สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ทุกฺโข จ โข วิหาโร’ติ, น โข ปเนตํ , โปฏฺฐปาท, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ สํกิเลสิกา เจว ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา จ ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, ปามุชฺชํ เจว ภวิสฺสติ ปีติ จ ปสฺสทฺธิ จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ สุโข จ วิหาโรฯ

๔๓๒. ‘‘ปเร เจ, โปฏฺฐปาท, อเมฺห เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กตโม ปน โส, อาวุโส , โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส ตุเมฺห ปหานาย ธมฺมํ เทเสถ, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติ, เตสํ มยํ เอวํ ปุฏฺฐา เอวํ พฺยากเรยฺยาม – ‘อยํ วา โส, อาวุโส, โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส มยํ ปหานาย ธมฺมํ เทเสม, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติฯ

๔๓๓. ‘‘ปเร เจ, โปฏฺฐปาท, อเมฺห เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กตโม ปน โส, อาวุโส, มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส ตุเมฺห ปหานาย ธมฺมํ เทเสถ, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติ? เตสํ มยํ เอวํ ปุฏฺฐา เอวํ พฺยากเรยฺยาม – ‘อยํ วา โส, อาวุโส, มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ ยสฺส มยํ ปหานาย ธมฺมํ เทเสม, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ , ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติฯ

๔๓๔. ‘‘ปเร เจ, โปฏฺฐปาท, อเมฺห เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กตโม ปน โส, อาวุโส, อรูโป อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส ตุเมฺห ปหานาย ธมฺมํ เทเสถ , ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติ, เตสํ มยํ เอวํ ปุฏฺฐา เอวํ พฺยากเรยฺยาม – ‘อยํ วา โส, อาวุโส, อรูโป อตฺตปฏิลาโภ ยสฺส มยํ ปหานาย ธมฺมํ เทเสม, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๔๓๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, โปฏฺฐปาท, ปุริโส นิเสฺสณึ กเรยฺย ปาสาทสฺส อาโรหณาย ตเสฺสว ปาสาทสฺส เหฏฺฐาฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อมฺโภ ปุริส, ยสฺส ตฺวํ ปาสาทสฺส อาโรหณาย นิเสฺสณึ กโรสิ, ชานาสิ ตํ ปาสาทํ, ปุรตฺถิมาย วา ทิสาย ทกฺขิณาย วา ทิสาย ปจฺฉิมาย วา ทิ

สาย อุตฺตราย วา ทิสาย อุโจฺจ วา นีโจ วา มชฺฌิโม วา’ติ? โส เอวํ วเทยฺย – ‘อยํ วา โส, อาวุโส, ปาสาโท, ยสฺสาหํ อาโรหณาย นิเสฺสณิํ กโรมิ, ตเสฺสว ปาสาทสฺส เหฏฺฐา’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๔๓๖. ‘‘เอวเมว โข, โปฏฺฐปาท, ปเร เจ อเมฺห เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘กตโม ปน โส, อาวุโส, โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ…เป.… กตโม ปน โส, อาวุโส, มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ…เป.… กตโม ปน โส, อาวุโส, อรูโป อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส ตุเมฺห ปหานาย ธมฺมํ เทเสถ, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติ, เตสํ มยํ เอวํ ปุฏฺฐา เอวํ พฺยากเรยฺยาม – ‘อยํ วา โส, อาวุโส, อรูโป อตฺตปฏิลาโภ, ยสฺส มยํ ปหานาย ธมฺมํ เทเสม, ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานิยา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูริํ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, โปฏฺฐปาท, นนุ เอวํ สเนฺต สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต สปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๔๓๗. เอวํ วุเตฺต จิโตฺต หตฺถิสาริปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ยสฺมิํ, ภเนฺต, สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมฆสฺส ตสฺมิํ สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมโฆ อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ; โอฬาริโก วาสฺส อตฺตปฏิลาโภ ตสฺมิํ สมเย สโจฺจ โหติฯ ยสฺมิํ, ภเนฺต, สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมฆสฺส ตสฺมิํ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมโฆ อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ; มโนมโย วาสฺส อตฺตปฏิลาโภ ตสฺมิํ สมเย สโจฺจ โหติฯ ยสฺมิํ, ภเนฺต, สมเย อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมฆสฺส ตสฺมิํ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ, โมโฆ มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ; อรูโป วาสฺส อตฺตปฏิลาโภ ตสฺมิํ สมเย สโจฺจ โหตี’’ติฯ

‘‘ยสฺมิํ, จิตฺต, สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมิํ สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น อรูโป อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ ; โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภเตฺวว ตสฺมิํ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ ยสฺมิํ, จิตฺต, สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมิํ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น อรูโป อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ; มโนมโย อตฺตปฏิลาโภเตฺวว ตสฺมิํ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ ยสฺมิํ, จิตฺต, สมเย อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมิํ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น มโนมโย อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ; อรูโป อตฺตปฏิลาโภเตฺวว ตสฺมิํ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ

๔๓๘. ‘‘สเจ ตํ, จิตฺต, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘อโหสิ ตฺวํ อตีตมทฺธานํ, น ตฺวํ นาโหสิ; ภวิสฺสสิ ตฺวํ อนาคตมทฺธานํ, น ตฺวํ น ภวิสฺสสิ; อตฺถิ ตฺวํ เอตรหิ, น ตฺวํ นตฺถี’ติ, เอวํ ปุโฏฺฐ ตฺวํ, จิตฺต, กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี’’ติ?

‘‘สเจ มํ, ภเนฺต, เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘อโหสิ ตฺวํ อตีตมทฺธานํ, น ตฺวํ น อโหสิ; ภวิสฺสสิ ตฺวํ อนาคตมทฺธานํ, น ตฺวํ น ภวิสฺสสิ; อตฺถิ ตฺวํ เอตรหิ, น ตฺวํ นตฺถี’ติฯ เอวํ ปุโฏฺฐ อหํ, ภเนฺต,

เอวํ พฺยากเรยฺยํ – ‘อโหสาหํ อตีตมทฺธานํ, นาหํ น อโหสึ; ภวิสฺสามหํ อนาคตมทฺธานํ, นาหํ น ภวิสฺสามิ; อตฺถาหํ เอตรหิ, นาหํ นตฺถี’ติฯ เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺย’’นฺติฯ

‘‘สเจ ปน ตํ, จิตฺต, เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘โย เต อโหสิ อตีโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว [เสฺวว (สี. ปี.), โสเยว (สฺยา.)] เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อนาคโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺน? โย [โย วา (ปี.)] เต ภวิสฺสติ อนาคโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺน? โย [โย วา (ปี.)] เต เอตรหิ ปจฺจุปฺปโนฺน อตฺตปฏิลาโภ, โสว [โส จ (ก.)] เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ อนาคโต’ติฯ เอวํ ปุฏฺโฐ ตฺวํ, จิตฺต, กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี’’ติ?

‘‘สเจ ปน มํ, ภนฺเต, เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘โย เต อโหสิ อตีโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อนาคโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺนฯ โย เต ภวิสฺสติ อนาคโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺนฯ โย เต เอตรหิ ปจฺจุปฺปโนฺน อตฺตปฏิลาโภ, โสว เต อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ อนาคโต’ติฯ เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺยํ – ‘โย เม อโหสิ อตีโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว เม อตฺตปฏิลาโภ ตสฺมึ สมเย สโจฺจ อโหสิ, โมโฆ อนาคโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺนฯ โย เม ภวิสฺสติ อนาคโต อตฺตปฏิลาโภ, โสว เม อตฺตปฏิลาโภ ตสฺมึ สมเย สโจฺจ ภวิสฺสติ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ ปจฺจุปฺปโนฺนฯ โย เม เอตรหิ ปจฺจุปฺปโนฺน อตฺตปฏิลาโภ, โสว เม อตฺตปฏิลาโภ สโจฺจ, โมโฆ อตีโต, โมโฆ อนาคโต’ติฯ เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ, ภนฺเต, เอวํ พฺยากเรยฺย’’นฺติฯ

๔๓๙. ‘‘เอวเมว โข, จิตฺต, ยสฺมึ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมึ สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น อรูโป อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติฯ โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ เตฺวว ตสฺมึ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ ยสฺมึ, จิตฺต, สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ…เป.… ยสฺมึ, จิตฺต, สมเย อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมึ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น มโนมโย อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ; อรูโป อตฺตปฏิลาโภ เตฺวว ตสฺมึ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ

๔๔๐. ‘‘เสยฺยถาปิ, จิตฺต, ควา ขีรํ, ขีรมฺหา ทธิ, ทธิมฺหา นวนีตํ, นวนีตมฺหา สปฺปิ, สปฺปิมฺหา สปฺปิมโณฺฑฯ ยสฺมึ สมเย ขีรํ โหติ, เนว ตสฺมึ สมเย ทธีติ สงฺขํ คจฺฉติ, น นวนีตนฺติ สงฺขํ คจฺฉติ, น สปฺปีติ สงฺขํ คจฺฉติ, น สปฺปิมโณฺฑติ สงฺขํ คจฺฉติ; ขีรํ เตฺวว ตสฺมึ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ ยสฺมึ สมเย ทธิ โหติ…เป.… นวนีตํ โหติ… สปฺปิ โหติ… สปฺปิมโณฺฑ โหติ, เนว ตสฺมึ สมเย ขีรนฺติ สงฺขํ คจฺฉติ, น ทธีติ สงฺขํ คจฺฉติ, น นวนีตนฺติ สงฺขํ คจฺฉติ, น สปฺปีติ สงฺขํ คจฺฉติ; สปฺปิมโณฺฑ เตฺวว ตสฺมึ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ เอวเมว โข, จิตฺต, ยสฺมึ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ โหติ…เป.… ยสฺมึ, จิตฺต, สมเย มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ โหติ…เป.… ยสฺมึ, จิตฺต, สมเย อรูโป อตฺตปฏิลาโภ โหติ, เนว ตสฺมึ สมเย โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ, น มโนมโย อตฺตปฏิลาโภติ สงฺขํ คจฺฉติ; อรูโป อตฺตปฏิลาโภ เตฺวว ตสฺมึ สมเย สงฺขํ คจฺฉติฯ อิมา โข จิตฺต, โลกสมญฺญา โลกนิรุตฺติโย โลกโวหารา โลกปญฺญตฺติโย , ยาหิ ตถาคโต โวหรติ อปรามส’’นฺติฯ

๔๔๑. เอวํ วุเตฺต, โปฏฺฐปาโท ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต! อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต, เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺ

ตี’ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต’’นฺติฯ

จิตฺตหตฺถิสาริปุตฺตอุปสมฺปทา

๔๔๒. จิโตฺต ปน หตฺถิสาริปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต; อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต! เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ ลเภยฺยาหํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท’’นฺติฯ

๔๔๓. อลตฺถ โข จิโตฺต หตฺถิสาริปุโตฺต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปทํฯ อจิรูปสมฺปโนฺน โข ปนายสฺมา จิโตฺต หตฺถิสาริปุโตฺต เอโก วูปกโฏฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต น จิรเสฺสว – ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ – พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ – อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร โข ปนายสฺมา จิโตฺต หตฺถิสาริปุโตฺต อรหตํ อโหสีติฯ

โปฏฺฐปาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. สุภสุตฺตํ

สุภมาณววตฺถุ

๔๔๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา อานนฺโท สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม อจิรปรินิพฺพุเต ภควติฯ เตน โข ปน สมเยน สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต สาวตฺถิยํ ปฏิวสติ เกนจิเทว กรณีเยนฯ

๔๔๕. อถ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต อญฺญตรํ มาณวกํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, มาณวก, เยน สมโณ อานนฺโท เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน สมณํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ – ‘สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภวนฺตํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉตี’ติฯ เอวญฺจ วเทหิ – ‘สาธุ กิร ภวํ อานนฺโท เยน สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ

๔๔๖. ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โส มาณวโก สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธิํ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส มาณวโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภวนฺตํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ; เอวญฺจ วเทติ – ‘สาธุ กิร ภวํ อานนฺโท เยน สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ

๔๔๗. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท ตํ มาณวกํ เอตทโวจ – ‘‘อกาโล โข, มาณวก ฯ อตฺถิ เม อชฺช เภสชฺชมตฺตา ปีตาฯ อปฺเปวนาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายา’’ติฯ

‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โส มาณวโก อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา เยน สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต เตนุปสงฺกมิ ; อุปสงฺกมิตฺวา สุภํ มาณวํ โตเทยฺยปุตฺตํ เอตทโวจ, ‘‘อโวจุมฺหา โข มยํ โภโต วจเนน ตํ ภวนฺตํ อานนฺทํ – ‘สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภวนฺตํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ – ‘‘สาธุ กิร ภวํ อานนฺโท เยน สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, โภ, สมโณ อานนฺโท มํ เอตทโวจ – ‘อกาโล โข, มาณวกฯ อตฺถิ เม อชฺช เภสชฺชมตฺตา ปีตาฯ อปฺเปวนาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายา’ติฯ เอตฺตาวตาปิ โข, โภ, กตเมว เอตํ, ยโต โข โส ภวํ อานนฺโท โอกาสมกาสิ สฺวาตนายปิ อุปสงฺกมนายา’’ติฯ

๔๔๘. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เจตเกน ภิกฺขุนา ปจฺฉาสมเณน เยน สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ

อถ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธิํ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘ภวญฺหิ

อานนฺท ตสฺส โภโต โคตมสฺส ทีฆรตฺตํ อุปฏฺฐาโก สนฺติกาวจโร สมีปจารีฯ ภวเมตํ อานนฺท ชาเนยฺย, เยสํ โส ภวํ โคตโม ธมฺมานํ วณฺณวาที อโหสิ, ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสิฯ กตเมสานํ โข, โภ อานนฺท, ธมฺมานํ โส ภวํ โคตโม วณฺณวาที อโหสิ; กตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสี''ติ?

๔๔๙. ''ติณฺณํ โข, มาณว, ขนฺธานํ โส ภควา วณฺณวาที อโหสิ; เอตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสิฯ กตเมสํ ติณฺณํ? อริยสฺส สีลกฺขนฺธสฺส, อริยสฺส สมาธิกฺขนฺธสฺส, อริยสฺส ปญฺญากฺขนฺธสฺสฯ อิเมสํ โข, มาณว, ติณฺณํ ขนฺธานํ โส ภควา วณฺณวาที อโหสิ; เอตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสี''ติฯ

สีลกฺขนฺธ

๔๕๐. ''กตโม ปน โส, โภ อานนฺท, อริโย สีลกฺขนฺโธ, ยสฺส โส ภวํ โคตโม วณฺณวาที อโหสิ, ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสี''ติ?

''อิธ, มาณว, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิํ วา กุเล ปจฺจาชาโตฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'สมฺพาโธ ฆราวาโส รโชปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชา, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย'นฺติฯ โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ, อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, กายกมฺมวจีกมฺเมน สมนฺนาคโต กุสเลน, ปริสุทฺธาชีโว, สีลสมฺปนฺโน, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร, สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต, สนฺตุฏฺโฐฯ

๔๕๑. ''กถญฺจ, มาณว, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ? อิธ, มาณว, ภิกฺขุ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ; อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ (ยถา ๑๙๔ ยาว ๒๑๐ อนุจฺเฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ

''ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ, เสยฺยถิทํ – สนฺติกมฺมํ ปณิธิกมฺมํ ภูตกมฺมํ ภูริกมฺมํ วสฺสกมฺมํ โวสฺสกมฺมํ วตฺถุกมฺมํ วตฺถุปริกมฺมํ อาจมนํ นฺหาปนํ ชุหนํ วมนํ วิเรจนํ อุทฺธํวิเรจนํ อโธวิเรจนํ สีสวิเรจนํ กณฺณเตลํ เนตฺตตปฺปนํ นตฺถุกมฺมํ อญฺชนํ ปจฺจญฺชนํ สาลากิยํ สลฺลกตฺติยํ ทารกติกิจฺฉา มูลเภสชฺชานํ อนุปฺปทานํ โอสธีนํ ปฏิโมกฺโข อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณ

พฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กเปฺปนฺติ, เสยฺยถิทํ, สนฺติกมฺมํ ปณิธิกมฺมํ…เป.… โอสธีนํ ปฏิโมกฺข อิติ วา อิติ เอวรูปาย ติรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏิวิรโต โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สีลสฺมิํฯ

๔๕๒. ‘‘ส โข โส [อยํ โข โส (ก.)], มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ เสยฺยถาปิ, มาณว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต นิหตปจฺจามิตฺโต น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ ปจฺจตฺถิกโตฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สีลสมฺปนฺโน น กุโตจิ ภยํ สมนุปสฺสติ, ยทิทํ สีลสํวรโตฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ เอวํ โข, มาณว, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติฯ

๔๕๓. ‘‘อยํ โข โส, มาณว, อริโย สีลกฺขนฺโธ ยสฺส โส ภควา วณฺณวาที อโหสิ, ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสิฯ อตฺถิ เจเวตฺถ อุตฺตริกรณีย’’นฺติฯ

‘‘อจฺฉริยํ, โภ อานนฺท, อพฺภุตํ, โภ อานนฺท! โส จายํ, โภ อานนฺท, อริโย สีลกฺขนฺโธ ปริปุณฺโณ, โน อปริปุณฺโณฯ เอวํ ปริปุณฺณํ จาหํ, โภ, อานนฺท, อริยํ สีลกฺขนฺธํ อิโต พหิทฺธา อเญฺญสุ สมณพฺราหฺมเณสุ น สมนุปสฺสามิฯ เอวํ ปริปุณฺณญฺจ, โภ อานนฺท, อริยํ สีลกฺขนฺธํ อิโต พหิทฺธา อเญฺญ สมณพฺราหฺมณา อตฺตนิ สมนุปเสฺสยฺยุํ, เต ตาวตเกเนว อตฺตมนา อสฺสุ – ‘อลเมตฺตาวตา, กตเมตฺตาวตา, อนุปฺปโตฺต โน สามญฺญโตฺถ, นตฺถิ โน กิญฺจิ อุตฺตริกรณีย’นฺติฯ อถ จ ปน ภวํ อานโนฺท เอวมาห – ‘อตฺถิ เจเวตฺถ อุตฺตริกรณีย’’’นฺติ [อิมสฺส อนนฺตรํ สี. ปี. โปตฺถเกสุ ‘‘ปฐมภาณวารํ’’ติ ปาโฐ ทิสฺสติ]ฯ

สมาธิกฺขนฺโธ

๔๕๔. ‘‘กตโม ปน โส, โภ อานนฺท, อริโย สมาธิกฺขนฺโธ, ยสฺส โส ภวํ โคตโม วณฺณวาที อโหสิ, ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสี’’ติ?

‘‘กถญฺจ, มาณว, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ? อิธ, มาณว, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ เอวํ โข, มาณว, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติฯ

๔๕๕. ‘‘กถญฺจ, มาณว, ภิกฺขุ สติสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต โหติ? อิธ, มาณว, ภิกฺขุ อภิกฺกเนฺต ปฏิกฺกเนฺต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสิเนฺน สุเตฺต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ เอวํ โข, มาณว, ภิกฺขุ สติสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต โหติฯ

๔๕๖. ‘‘กถญฺจ, มาณว, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ? อิธ, มาณว, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติฯ เสยฺยถาปิ, มาณว, ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ, สปตฺตภาโรว เฑติ ; เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติฯ เอวํ โข, มาณว, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติฯ

๔๕๗. ‘‘โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชญฺญูน สมนฺนาคโต, อิมาย จ อริยาย สนฺตุฏฺฐิยา สมนฺนาคโต วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกโนฺต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา, อุชุํ กายํ ปณิธาย, ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ

๔๕๘. ‘‘โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิเชฺฌน เจตสา วิหรติ อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ ถินมิทฺธํ ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

๔๕๙. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส อิณํ อาทาย กมฺมเนฺต ปโยเชยฺยฯ ตสฺส เต กมฺมนฺตา สมิเชฺฌยฺยุํฯ โส ยานิ จ โปราณานิ อิณมูลานิ ตานิ จ พฺยนฺตึ กเรยฺย, สิยา จสฺส อุตฺตริํ อวสิฏฺฐํ ทารภรณายฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ อิณํ อาทาย กมฺมเนฺต ปโยเชสิํ ฯ ตสฺส เม เต กมฺมนฺตา สมิชฺฌิํสุฯ โสหํ ยานิ จ โปราณานิ อิณมูลานิ ตานิ จ พฺยนฺตึ อกาสิํ, อตฺถิ จ เม อุตฺตริํ อวสิฏฺฐํ ทารภรณายา’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๔๖๐. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส อาพาธิโก อสฺส ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน; ภตฺตญฺจสฺส นจฺฉาเทยฺย, น จสฺส กาเย พลมตฺตาฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา อาพาธา มุเจฺจยฺย, ภตฺตญฺจสฺส ฉาเทยฺย, สิยา จสฺส กาเย พลมตฺตาฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ อาพาธิโก อโหสิํ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, ภตฺตญฺจ เม นจฺฉาเทสิ, น จ เม อาสิ กาเย พลมตฺตาฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา อาพาธา มุโตฺต ภตฺตญฺจ เม ฉาเทติ, อตฺถิ จ เม กาเย พลมตฺตา’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๔๖๑. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส พนฺธนาคาเร พโทฺธ อสฺสฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา พนฺธนาคารา มุเจฺจยฺย โสตฺถินา อพฺภเยน, น จสฺส กิญฺจิ โภคานํ วโยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ พนฺธนาคาเร พโทฺธ อโหสิํฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา พนฺธนาคารา มุโตฺต โสตฺถินา อพฺภเยน, นตฺถิ จ เม กิญฺจิ โภคานํ วโย’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๔๖๒. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส ทาโส อสฺส อนตฺตาธีโน ปราธีโน น เยนกามํคโมฯ โส อปเรน สมเยน ตมฺหา ทาสพฺยา มุเจฺจยฺย, อตฺตาธีโน อปราธีโน ภุชิโสฺส เยนกามํคโมฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุเพฺพ ทาโส อโหสิํ อนตฺตาธีโน ปราธีโน น เยนกามํคโมฯ โสมฺหิ เอตรหิ ตมฺหา ทาสพฺยา มุโตฺต อตฺตาธีโน อปราธีโน ภุชิโสฺส เยนกามํคโม’ติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๔๖๓. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส สธโน สโภโค กนฺตารทฺธานมคฺคํ ปฏิปชฺเชยฺย ทุพฺภิกฺขํ สปฺปฏิภยํฯ โส อปเรน สมเยน ตํ กนฺตารํ นิตฺถเรยฺย, โสตฺถินา คามนฺตํ อนุปาปุเณยฺย เขมํ อปฺปฏิภยํฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข ปุพฺเพ สธโน สโภโค กนฺตารทฺธานมคฺคํ ปฏิปชฺชึ ทุพฺภิกฺขํ สปฺปฏิภยํฯ โสมฺหิ เอตรหิ กนฺตารํ นิตฺถิโณฺณ, โสตฺถินา คามนฺตํ อนุปฺปตฺโต เขมํ อปฺปฏิภย’นฺติฯ โส ตโตนิทานํ ลเภถ ปาโมชฺชํ, อธิคเจฺฉยฺย โสมนสฺสํฯ

๔๖๔. ‘‘เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ ยถา อิณํ ยถา โรคํ ยถา พนฺธนาคารํ ยถา ทาสพฺยํ ยถา กนฺตารทฺธานมคฺคํ, เอวํ อิเม ปญฺจ นีวรเณ อปฺปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสติฯ

๔๖๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ยถา อาณณฺยํ ยถา อาโรคฺยํ ยถา พนฺธนาโมกฺขํ ยถา ภุชิสฺสํ ยถา เขมนฺตภูมึฯ เอวเมว ภิกฺขุ อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสติฯ

๔๖๖. ‘‘ตสฺสิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ

๔๖๗. ‘‘โส วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ทโกฺข นฺหาปโก วา นฺหาปกเนฺตวาสี วา กํสถาเล นฺหานียจุณฺณานิ อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ สเนฺทยฺยฯ สายํ นฺหานียปิณฺฑิ เสฺนหานุคตา เสฺนหปเรตา สนฺตรพาหิรา ผุฏา เสฺนเหน, น จ ปคฺฆรณีฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สมาธิสฺมึฯ

๔๖๘. ‘‘ปุน จปรํ, มาณว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , มาณว, อุทกรหโท คมฺภีโร อุพฺภิโททโกฯ ตสฺส เนวสฺส ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ทกฺขิณาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ปจฺฉิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น อุตฺตราย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมา ธารํ อนุปเวเจฺฉยฺยฯ อถ โข ตมฺหาว อุทกรหทา สีตา วาริธารา อุพฺภิชฺชิตฺวา ตเมว อุทกรหทํ สีเตน วารินา อภิสเนฺทยฺย ปริสเนฺทยฺย ปริปูเรยฺย ปริปฺผเรยฺย, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต อุทกรหทสฺส สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺสฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป.… ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา… เป.… ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, โส อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สมาธิสฺมึฯ

๔๖๙. ‘‘ปุน จปรํ, มาณว, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต สมฺปชาโน , สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ, ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อโนฺตนิมุคฺค โปสีนิ, ตานิ ยาว จคฺคา ยาว จ มูลา สีเตน วารินา อภิสนฺนานิ ปริสนฺนานิ ปริปูรานิ ปริปฺผุฏา นิ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวตํ อุปฺปลานํ วา ปทุมานํ วา ปุณฺฑรีกานํ วา สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺสฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป…. ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา…เป…. ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สมาธิสฺมิํฯ

๔๗๐. ‘‘ปุน จปรํ, มาณว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺส โทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ; นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาว โต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส โอทาเตน วเตฺถน สสีสํ ปารุปิตฺวา นิสิโนฺน อสฺส, นาสฺส กิญฺ จิ สพฺพาวโต กายสฺส โอทาเตน วเตฺถน อปฺผุฏํ อสฺสฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป…. ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ; นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ สมาธิสฺมิํฯ

๔๗๑. ‘‘อยํ โข โส, มาณว, อริโย สมาธิกฺขโนฺธ ยสฺส โส ภควา วณฺณวาที อโหสิ , ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสิฯ อตฺถิ เจเวตฺถ อุตฺตริกรณีย’’นฺติฯ

‘‘อจฺฉริยํ, โภ อานนฺท, อพฺภุตํ, โภ อานนฺท! โส จายํ, โภ อานนฺท, อริโย สมาธิกฺขโนฺธ ปริปุโณฺณ, โน อปริปุโณฺณฯ เอวํ ปริปุณฺณํ จาหํ, โภ อานนฺท, อริยํ สมาธิกฺขนฺธํ อิโต พหิทฺธา อเญฺญสุ สมณพฺราหฺมเณสุ น สมนุปสฺสามิฯ เอวํ ปริปุณฺณญฺจ, โภ อานนฺท, อริยํ สมาธิกฺขนฺธํ อิโต พหิทฺธา อเญฺญ สมณพฺราหฺมณา อตฺตนิ สมนุปเสฺสยฺยุํ, เต ตาวตเกเนว อตฺตมนา อสฺสุ – ‘อลเมตฺตาวตา, กตเมตฺตาวตา, อนุปฺปโตฺต โน สามญฺญโตฺถ, นตฺถิ โน กิญฺ จิ อุตฺตริกรณีย’นฺติฯ อถ จ ปน ภวํ อานโนฺท เอวมาห – ‘อตฺถิ เจเวตฺถ อุตฺตริกรณีย’’’นฺติฯ

ปญฺญากฺขโนฺธ

๔๗๒. ‘‘กตโม ปน โส, โภ อานนฺท, อริโย ปญฺญากฺขโนฺธ, ยสฺส โภ ภวํ โคตโม วณฺณ วาที อโหสิ, ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสี’’ติ?

‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺ มนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส เอวํ ปชานาติ

– ‘อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธมฺโม; อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ เอตฺถ สิตํ เอตฺถ ปฏิพทฺธ’นฺติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสนฺโน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปนฺโนฯ ตตฺราสฺส สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วาฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส หตฺเถ กริตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย – ‘อยํ โข มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต อโจฺฉ วิปฺปสนฺโน อนาวิโล สพฺพาการสมฺปนฺโนฯ ตตฺริทํ สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วา’ติฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทน-วิทฺธํสนธมฺโมฯ อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ เอตฺถ สิตํ เอตฺถ ปฏิพทฺธ’นฺติฯ ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต…เป…. อาเนญฺชปฺปตฺเต ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส เอวํ ปชานาติ…เป…. เอตฺถ ปฏิพทฺธนฺติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๓. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต มโนมยํ กายํ อภินิมฺมานาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , มาณว, ปุริโส มุญฺชมฺหา อีสิกํ ปวาเหยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ มุโญฺช อยํ อีสิกา; อโญฺญ มุโญฺช อญฺญา อีสิกา; มุญฺชมฺหา เตฺวว อีสิกา ปวาฬฺหา’ติฯ เสยฺยถา วา ปน, มาณว, ปุริโส อสึ โกสิยา ปวาเหยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ อสิ, อยํ โกสิ; อโญฺญ อสิ, อญฺญา โกสิ; โกสิยา เตฺวว อสิ ปวาโฬฺห’ติฯ เสยฺยถา วา ปน, มาณว, ปุริโส อหึ กรณฺฑา อุทฺธเรยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ อหิ, อยํ กรโณฺฑ; อโญฺญ อหิ, อโญฺญ กรโณฺฑ; กรณฺฑา เตฺวว อหิ อุพฺภโต’ติ ฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป…. ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต มโนมยํ กายํ อภินิมฺมานาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป….ฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๔. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อิทฺธิวิธาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติฯ อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเสฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ ปถวิยํฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํ มหิทฺธิเก เอวํ มหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , มาณว, ทโกฺข กุมฺภกาโร วา กุมฺภการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตาย มตฺติกาย ยญฺญเทว ภาชนวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เสยฺยถา วา ปน, มาณว, ทโกฺข ทนฺตกาโร วา ทนฺตการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ ทนฺตสฺมึ ยญฺญเทว ทนฺตวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เสยฺยถา วา ปน, มาณว, ทโกฺข สุวณฺณกาโร วา สุวณฺณการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ สุวณฺณสฺมึ ยญฺญเทว สุวณฺณวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํ ตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺยฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ …เป…. ยมฺปิ มาณว ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย

ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อิทฺธิวิธาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ ...เป.... ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๕. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต...เป.... อาเนญฺชปฺปตฺเต ทิพฺพาย โสตธาตุยา จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ ทิเพฺพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จฯ เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโนฯ โส สุเณยฺย เภริสทฺทมฺปิ มุทิงฺคสทฺทมฺปิ สงฺขปณวทินฺทิมสทฺทมฺปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘เภริสโทฺท อิติปิ มุทิงฺคสโทฺท อิติปิ สงฺขปณวทินฺทิมสโทฺท อิติ’ปิ [อิติปีติ (ก.)]ฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ...เป....ฯ ยมฺปิ มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิตฺเต...เป.... อาเนญฺชปฺปตฺเต ทิพฺพาย โสตธาตุยา จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ ทิเพฺพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๖. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต เจโตปริยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ, ‘สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘วีตราคํ วา จิตฺตํ วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘สโทสํ วา จิตฺตํ สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘วีตโทสํ วา จิตฺตํ วีตโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘สโมหํ วา จิตฺตํ สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘วีตโมหํ วา จิตฺตํ วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ สงฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘มหคฺคตํ วา จิตฺตํ มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘สมาหิตํ วา จิตฺตํ สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘อสมาหิตํ วา จิตฺตํ อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, ‘อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนชาติโก อาทาเส วา ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อเจฺฉ วา อุทกปตฺเต สกํ มุขนิมิตฺตํ ปจฺจเวกฺขมาโน สกณิกํ วา สกณิกนฺติ ชาเนยฺย, อกณิกํ วา อกณิกนฺติ ชาเนยฺยฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ...เป.... ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต...เป.... อาเนญฺชปฺปตฺเต เจโตปริยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ปรสตฺตานํ ปุรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ, สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ...เป.... อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๗. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต...เป.... อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ, เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ วิวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป – ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺตฯ โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต; โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’ติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปุริโส สกมฺหา คามา อญฺญํ คามํ คเจฺฉยฺย; ตมฺหาปิ คามา อญฺญํ คามํ คเจฺฉยฺย; โส ตมฺหา คามา สกํเยว คามํ ปจฺจาคเจฺฉยฺย ฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข สกมฺหา คามา อมุํ คามํ อคจฺฉึ, ตตฺร เอวํ อฏฺฐาสึ เอวํ นิสีทึ เอวํ อภาสึ เอวํ ตุณฺหี อโหสึฯ โส ตมฺหาปิ คามา อมุํ คามํ คจฺฉึ, ตตฺราปิ เอวํ อฏฺฐาสึ เอวํ นิสีทึ เอวํ อภาสึ เอวํ ตุณฺหี อโหสึฯ โสมฺหิ ตมฺหา คามา สกํเยว คามํ ปจฺจาคโต’ติฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป…. ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิเตฺต…เป…. อาเนญฺชปฺปเตฺต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ ฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาติํ…เป…. อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๘. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต…เป…. อาเนญฺชปฺปเตฺต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – ‘อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา’ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, มเชฺฌสิงฺฆาฏเก ปาสาโท, ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส ฐิโต ปเสฺสยฺย มนุเสฺส เคหํ ปวิสเนฺตปิ นิกฺขมเนฺตปิ รถิกายปิ วีถิํ สญฺจรเนฺต มเชฺฌสิงฺฆาฏเก นิสิเนฺนปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘เอเต มนุสฺสา เคหํ ปวิสนฺติ, เอเต นิกฺขมนฺติ, เอเต รถิกาย วีถิํ สญฺจรนฺติ, เอเต มเชฺฌสิงฺฆาฏเก นิสินฺนา’ติฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป…. ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิเตฺต…เป…. อาเนญฺชปฺปเตฺต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๗๙. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ; อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ , อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, มาณว, ปพฺพตสเงฺขเป อุทกรหโท อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโลฯ ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส ตีเร ฐิโต ปเสฺสยฺย สิปฺปิกสมฺพุกมฺปิ สกฺขรกถลมฺปิ มจฺฉคุมฺพมฺปิ จรนฺตมฺปิ ติฏฺฐนฺตมฺปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อยํ โข อุทกรหโท อโจฺฉ วิปฺปสโนฺน อนาวิโลฯ ตตฺริเม สิปฺปิกสมฺพุ

กาปิ สกฺขรกถลาปิ มจฺฉคุมฺพาปิ จรนฺติปิ ติฏฺฐนฺติปี’ติฯ เอวเมว โข, มาณว, ภิกฺขุ…เป….
ยมฺปิ, มาณว, ภิกฺขุ เอวํ สมาหิเต จิเตฺต…เป…. อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ
อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป…. อาสวนิโรธคามินี ปฏิป
ทาติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ
จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ
พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติ ฯ อิทมฺปิสฺส โหติ ปญฺญายฯ

๔๘๐. ‘‘อยํ โข, โส มาณว, อริโย ปญฺญากฺขโนฺธ ยสฺส โส ภควา วณฺณวาที อโหสิ,
ยตฺถ จ อิมํ ชนตํ สมาทเปสิ นิเวเสสิ ปติฏฺฐาเปสิฯ นตฺถิ เจเวตฺถ อุตฺตริกรณีย’’นฺติฯ

‘‘อจฺฉริยํ , โภ อานนฺท, อพฺภุตํ, โภ อานนฺท! โส จายํ, โภ อานนฺท, อริโย ปญฺญากฺข
โนฺธ ปริปุโณฺณ, โน อปริปุโณฺณฯ เอวํ ปริปุณฺณํ จาหํ, โภ อานนฺท, อริยํ ปญฺญากฺขนฺธํ อิโต
พหิทฺธา อเญฺญสุ สมณพฺราหฺมเณสุ น สมนุปสฺสามิฯ นตฺถิ เจเวตฺถ [น สมนุปสฺสามิ…เป….
นตฺถิ โน กิญฺจิ (สฺยา. ก.)] อุตฺตริกรณียํ [อุตฺตริํ กรณียนฺติ (สี. สฺยา. ปี.) อุตฺตริกรณียนฺติ
(ก.)]ฯ อภิกฺกนฺตํ, โภ อานนฺท, อภิกฺกนฺตํ, โภ อานนฺท! เสยฺยถาปิ, โภ อานนฺท, นิกฺกุชฺชิตํ วา
อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ
ธาเรยฺย ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติฯ เอวเมวํ โภตา อานเนฺทน อเนกปริยาเยน ธโมฺม
ปกาสิโตฯ เอสาหํ, โภ อานนฺท, ตํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปา
สกํ มํ ภวํ อานโนฺท ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต’’นฺติฯ

สุภสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

๑๑. เกวฏฺฏสุตฺตํ

เกวฏฺฏคหปติปุตฺตวตฺถุ

๔๘๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรติ ปาวาริกมฺพวเนฯ อถ โข เกวโฏฺฏ คหปติปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข เกวโฏฺฏ คหปติปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, นาฬนฺทา อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสา ภควติ อภิปฺปสนฺนาฯ สาธุ, ภเนฺต, ภควา เอกํ ภิกฺขุํ สมาทิสตุ, โย อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา, อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ; เอวายํ นาฬนฺทา ภิโยฺยโส มตฺตาย ภควติ อภิปฺปสีทิสฺสตี’’ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภควา เกวฏฺฏํ คหปติปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘น โข อหํ, เกวฏฺฏ, ภิกฺขูนํ เอวํ ธมฺมํ เทเสมิ – เอถ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, คิหีนํ โอทาตวสนานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรถา’’ติฯ

๔๘๒. ทุติยมฺปิ โข เกวโฏฺฏ คหปติปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘นาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ ธํเสมิ; อปิ จ, เอวํ วทามิ – ‘อยํ, ภเนฺต, นาฬนฺทา อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสา ภควติ อภิปฺปสนฺนาฯ สาธุ, ภเนฺต, ภควา เอกํ ภิกฺขุํ สมาทิสตุ, โย อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ; เอวายํ นาฬนฺทา ภิโยฺยโส มตฺตาย ภควติ อภิปฺปสีทิสฺสตี’’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา เกวฏฺฏํ คหปติปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘น โข อหํ, เกวฏฺฏ, ภิกฺขูนํ เอวํ ธมฺมํ เทเสมิ – เอถ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, คิหีนํ โอทาตวสนานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรถา’’’ติฯ

ตติยมฺปิ โข เกวโฏฺฏ คหปติปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘นาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ ธํเสมิ; อปิ จ, เอวํ วทามิ – ‘อยํ, ภเนฺต, นาฬนฺทา อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสา ภควติ อภิปฺปสนฺนาฯ สาธุ, ภเนฺต, ภควา เอกํ ภิกฺขุํ สมาทิสตุ, โย อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติฯ เอวายํ นาฬนฺทา ภิโยฺยโส มตฺตาย ภควติ อภิปฺปสีทิสฺสตี’ติฯ

อิทฺธิปาฏิหาริยํ

๔๘๓. ‘‘ตีณิ โข อิมานิ, เกวฏฺฏ, ปาฏิหาริยานิ มยา สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวทิตานิฯ กตมานิ ตีณิ? อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อาเทสนาปาฏิหาริยํ , อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

๔๘๔. ‘‘กตมญฺจ, เกวฏฺฏ, อิทฺธิปาฏิหาริยํ? อิธ, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเส; ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ ปถวิยํ; อากาเสปิ ปลฺลเงฺกน กมติ เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณ; อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํ มหิทฺธิเก เอวํ มหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติ; ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตติฯ

‘‘ตเมนํ อญฺญตโร สโทฺธ ปสโนฺน ปสฺสติ ตํ ภิกฺขุํ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภนฺตํ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหนฺตํ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหนฺตํ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ; ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมานํ คจฺฉนฺตํ เสยฺยถาปิ อากาเส; ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺตํ เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉนฺตํ เสยฺยถาปิ ปถวิยํ; อากาเสปิ ปลฺลเงฺกน กมนฺตํ เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณ; อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํ มหิทฺธิเก เอวํ มหานุภาเว ปาณินา ปรามสนฺตํ ปริมชฺชนฺตํ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตนฺตํฯ

‘‘ตเมนํ โส สโทฺธ ปสนฺโน อญฺญตรสฺส อสฺสทฺธสฺส อปฺปสนฺนสฺส อาโรเจติ – ‘อจฺฉริยํ วต, โภ, อพฺภุตํ วต, โภ, สมณสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตาฯ อมาหํ ภิกฺขุํ อทฺทสํ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภนฺตํ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหนฺตํ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหนฺตํ…เป.… ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตนฺต’นฺติฯ

‘‘ตเมนํ โส อสฺสโทฺธ อปฺปสนฺโน ตํ สทฺธํ ปสนฺนํ เอวํ วเทยฺย – ‘อตฺถิ โข, โภ, คนฺธารี นาม วิชฺชาฯ ตาย โส ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ…เป.… ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตตี’ติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, เกวฏฺฏ, อปิ นุ โส อสฺสโทฺธ อปฺปสนฺโน ตํ สทฺธํ ปสนฺนํ เอวํ วเทยฺยา’’ติ? ‘‘วเทยฺย, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อิมํ โข อหํ, เกวฏฺฏ, อิทฺธิปาฏิหาริเย อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน อิทฺธิปาฏิหาริเยน อฏฺฏียามิ หรายามิ ชิคุจฺฉามิ’’ฯ

อาเทสนาปาฏิหาริยํ

๔๘๕. ‘‘กตมญฺจ, เกวฏฺฏ, อาเทสนาปาฏิหาริยํ? อิธ, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ อาทิสติ, เจตสิกมฺปิ อาทิสติ, วิตกฺกิตมฺปิ อาทิสติ, วิจาริตมฺปิ อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ

‘‘ตเมนํ อญฺญตโร สโทฺธ ปสนฺโน ปสฺสติ ตํ ภิกฺขุํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ อาทิสนฺตํ, เจตสิกมฺปิ อาทิสนฺตํ, วิตกฺกิตมฺปิ อาทิสนฺตํ, วิจาริตมฺปิ อาทิสนฺตํ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ ตเมนํ โส สโทฺธ ปสนฺโน อญฺญตรสฺส อสฺสทฺธสฺส อปฺปสนฺนสฺส อาโรเจติ – ‘อจฺฉริยํ วต, โภ, อพฺภุตํ วต, โภ, สมณสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตาฯ อมาหํ ภิกฺขุํ อทฺทสํ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ อาทิสนฺตํ, เจตสิกมฺปิ อาทิสนฺตํ, วิตกฺกิตมฺปิ อาทิสนฺตํ, วิจาริตมฺปิ อาทิสนฺตํ – ‘‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’’’นฺติฯ

‘‘ตเมนํ โส อสฺสโทฺธ อปฺปสนฺโน ตํ สทฺธํ ปสนฺนํ เอวํ วเทยฺย – ‘อตฺถิ โข, โภ, มณิกา นาม วิชฺชา; ตาย โส ภิกฺขุ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ อาทิสติ, เจตสิกมฺปิ อาทิสติ, วิตกฺกิตมฺปิ อาทิสติ, วิจาริตมฺปิ อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’’’นฺติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, เกวฏฺฏ, อปิ นุ โส อสฺสโทฺธ อปฺปสนฺโน ตํ สทฺธํ ปสนฺนํ เอวํ วเทยฺยา’’ติ? ‘‘วเทยฺย, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อิมํ โข อหํ, เกวฏฺฏ, อาเทสนาปาฏิหาริเย อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน อาเทสนาปาฏิหาริเยน อฏฺฏียามิ หรายามิ ชิคุจฺฉามิ’’ฯ

อนุสาสนีปาฏิหาริยํ

๔๘๖. ‘‘กตมญฺจ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํ? อิธ, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เอวมนุสาสติ – ‘เอวํ วิตเกฺกถ, มา เอวํ วิตกฺกยิตฺถ, เอวํ มนสิกโรถ, มา เอวํ มนสากตฺถ, อิทํ ปชหถ, อิทํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา’ติฯ อิทํ วุจฺจติ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

‘‘ปุน จปรํ, เกวฏฺฏ, อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ …เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ สีลสมฺปโนฺน โหติ…เป.

… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทมฺปิ วุจฺจติ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํ…เป…. ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทมฺปิ วุจฺจติ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํ…เป…. ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป…. อิทมฺปิ วุจฺจติ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํ…เป…. นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ…เป…. อิทมฺปิ วุจฺจติ, เกวฏฺฏ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

‘‘อิมานิ โข, เกวฏฺฏ, ตีณิ ปาฏิหาริยานิ มยา สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวทิตานิ’’ฯ

ภูตนิโรเธสกภิกฺขุวตฺถุ

๔๘๗. ‘‘ภูตปุพฺพํ, เกวฏฺฏ, อิมสฺมิเญฺญว ภิกฺขุสเงฺฆ อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ‘กตฺถ นุ โข อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ?

๔๘๘. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ ตถารูปํ สมาธึ สมาปชฺชิ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต เทวยานิโย มโคฺค ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน จาตุมหาราชิกา เทวา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จาตุมหาราชิเก เทเว เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ?

‘‘เอวํ วุเตฺต, เกวฏฺฏ, จาตุมหาราชิกา เทวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจุํ – ‘มยมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานาม, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติ [วาโยธาตุฯ อตฺถิ โข (ปี. เอวมุปริปิ)]ฯ อตฺถิ โข [วาโยธาตุฯ อตฺถิ โข (ปี. เอวมุปริปิ)], ภิกฺขุ, จตฺตาโร มหาราชาโน อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตรา จ ปณีตตรา จฯ เต โข เอตํ ชาเนยฺยุํ, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

๔๘๙. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน จตฺตาโร มหาราชาโน เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตาโร มหาราเช เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ? เอวํ วุเตฺต, เกวฏฺฏ, จตฺตาโร มหาราชาโน ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจุํ – ‘มยมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานาม, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ อตฺถิ โข, ภิกฺขุ, ตาวตึสา นาม เทวา อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตรา จ ปณีตตรา จฯ เต โข เอตํ ชาเนยฺยุํ, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

๔๙๐. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน ตาวตึสา เทวา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตาวตึเส เทเว เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ? เอวํ วุเตฺต, เกวฏฺฏ, ตาวตึสา เทวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจุํ – ‘มยมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานาม, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ อตฺถิ โข, ภิกฺขุ, สโกฺก นาม เทวานมิโนฺท อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จฯ โส โข เอตํ ชาเนยฺย, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

๔๙๑. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน สกฺโก เทวานมิโนฺท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สกฺกํ เทวานมินฺทํ เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ? เอวํ วุตฺเต, เกวฏฺฏ, สกฺโก เทวานมิโนฺท ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – ‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานามิ, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ อตฺถิ โข, ภิกฺขุ, ยามา นาม เทวา…เป…. สุยาโม นาม เทวปุโตฺต… ตุสิตา นาม เทวา… สนฺตุสฺสิโต นาม เทวปุโตฺต… นิมฺมานรตี นาม เทวา … สุนิมฺมิโต นาม เทวปุโตฺต… ปรนิมฺมิตวสวตฺตี นาม เทวา… วสวตฺตี นาม เทวปุโตฺต อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จฯ โส โข เอตํ ชาเนยฺย, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

๔๙๒. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน วสวตฺตี เทวปุโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา วสวตฺตึ เทวปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ? เอวํ วุตฺเต , เกวฏฺฏ, วสวตฺตี เทวปุโตฺต ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – ‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานามิ ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ อตฺถิ โข, ภิกฺขุ, พฺรหฺมกายิกา นาม เทวา อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตรา จ ปณีตตรา จฯ เต โข เอตํ ชาเนยฺยุํ, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

๔๙๓. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ ตถารูปํ สมาธึ สมาปชฺชิ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต พฺรหฺมยานิโย มโคฺค ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน พฺรหฺมกายิกา เทวา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา พฺรหฺมกายิเก เทเว เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ? เอวํ วุตฺเต, เกวฏฺฏ, พฺรหฺมกายิกา เทวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจุํ – ‘มยมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานาม, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ อตฺถิ โข, ภิกฺขุ, พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฏฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ อเมฺหหิ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จฯ โส โข เอตํ ชาเนยฺย, ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’’ติฯ

‘‘‘กหํ ปนาวุโส, เอตรหิ โส มหาพฺรหฺมา’ติ? ‘มยมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา เยน วา พฺรหฺมา ยหึ วา พฺรหฺมา; อปิ จ, ภิกฺขุ, ยถา นิมิตฺตา ทิสฺสนฺติ, อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวติ, พฺรหฺมา ปาตุภวิสฺสติ, พฺรหฺมุโน เหตํ ปุพฺพนิมิตฺตํ ปาตุภาวาย, ยทิทํ อาโลโก สญฺชายติ, โอภาโส ปาตุภวตี’ติฯ อถ โข โส, เกวฏฺฏ, มหาพฺรหฺมา นจิรเสฺสว ปาตุรโหสิ ฯ

๔๙๔. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ เยน โส มหาพฺรหฺมา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ มหาพฺรหฺมานํ เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’’ติ? เอวํ วุตฺเต, เกวฏฺฏ, โส มหาพฺรหฺมา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – ‘อหมสฺมิ, ภิกฺขุ, พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฏฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยาน’นฺติฯ

‘‘ทุติยมฺปิ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ ตํ มหาพฺรหฺมานํ เอตทโวจ – ‘น โขหํ ตํ, อาวุโส, เอวํ ปุจฺฉามิ – ‘‘ตฺวมสิ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสฏฺโฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยาน’’นฺติฯ เอวญฺจ โข อหํ ตํ, อาวุโส, ปุจฺฉามิ – ‘‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’’’ติ?

‘‘ทุติยมฺปิ โข โส, เกวฏฺฏ, มหาพฺรหฺมา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – ‘อหมสฺมิ, ภิกฺขุ, พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสฏฺโฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยาน’นฺติฯ ตติยมฺปิ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ ตํ มหาพฺรหฺมานํ เอตทโวจ – ‘น โขหํ ตํ, อาวุโส, เอวํ ปุจฺฉามิ – ‘‘ตฺวมสิ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสฏฺโฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยาน’’นฺติฯ เอวญฺจ โข อหํ ตํ, อาวุโส, ปุจฺฉามิ – ‘‘กตฺถ นุ โข, อาวุโส, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’’’ติ?

๔๙๕. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, มหาพฺรหฺมา ตํ ภิกฺขุํ พาหายํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ อปเนตฺวา ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจ – ‘อิเม โข มํ, ภิกฺขุ, พฺรหฺมกายิกา เทวา เอวํ ชานนฺติ, ‘‘นตฺถิ กิญฺจิ พฺรหฺมุโน อญฺญาตํ, นตฺถิ กิญฺจิ พฺรหฺมุโน อทิฏฺฐํ, นตฺถิ กิญฺจิ พฺรหฺมุโน อวิทิตํ, นตฺถิ กิญฺจิ พฺรหฺมุโน อสจฺฉิกต’’นฺติฯ ตสฺมาหํ เตสํ สมฺมุขา น พฺยากาสิํฯ อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ชานามิ ยตฺถิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตูติฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขุ, ตุเยฺหเวตํ ทุกฺกฏํ, ตุเยฺหเวตํ อปรทฺธํ, ยํ ตฺวํ ตํ ภควนฺตํ อติธาวิตฺวา พหิทฺธา ปริเยฏฺฐิํ อาปชฺชสิ อิมสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ คจฺฉ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ตเมว ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉ, ยถา จ เต ภควา พฺยากโรติ, ตถา นํ ธาเรยฺยาสี’ติฯ

๔๙๖. ‘‘อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ – เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิญฺเชยฺย เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต มม ปุรโต ปาตุรโหสิฯ อถ โข โส, เกวฏฺฏ, ภิกฺขุ มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข, เกวฏฺฏ, โส ภิกฺขุ มํ เอตทโวจ – ‘กตฺถ นุ โข, ภนฺเต, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ?

ตีรทสฺสิสกุณุปมา

๔๙๗. ‘‘เอวํ วุตฺเต, อหํ, เกวฏฺฏ, ตํ ภิกฺขุํ เอตทโวจํ – ‘ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขุ, สามุทฺทิกา วาณิชา ตีรทสฺสิํ สกุณํ คเหตฺวา นาวาย สมุทฺทํ อโชฺฌคาหนฺติฯ เต อตีรทกฺขินิยา นาวาย ตีรทสฺสิํ สกุณํ มุญฺจนฺติฯ โส คจฺฉเตว ปุรตฺถิมํ ทิสํ, คจฺฉติ ทกฺขิณํ ทิสํ, คจฺฉติ ปจฺฉิมํ ทิสํ, คจฺฉติ อุตฺตรํ ทิสํ, คจฺฉติ อุทฺธํ ทิสํ, คจฺฉติ อนุทิสํฯ สเจ โส สมนฺตา ตีรํ ปสฺสติ, ตถาคตโกว [ตถาปกฺกโนฺตว (สฺยา.)] โหติฯ สเจ ปน โส สมนฺตา ตีรํ น ปสฺสติ, ตเมว นาวํ ปจฺจาคจฺฉติฯ เอวเมว โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, ยโต ยาว พฺรหฺมโลกา ปริเยสมาโน อิมสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณํ นาชฺฌคา, อถ มมเญฺญว สนฺติเก ปจฺจาคโตฯ น โข เอโส, ภิกฺขุ, ปโญฺห เอวํ ปุจฺฉิตโพฺพ – ‘กตฺถ นุ โข, ภนฺเต, อิเม จตฺตาโร มหาภูตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, เสยฺยถิทํ – ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติ?

๔๙๘. ‘‘เอวญฺจ โข เอโส, ภิกฺขุ, ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพ –

‘กตฺถ อาโป จ ปถวี, เตโช วาโย น คาธติ;
กตฺถ ทีฆญฺจ รสฺสญฺจ, อณุํ ถูลํ สุภาสุภํ;
กตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌตี’ติฯ

๔๙๙. ‘‘ตตฺร เวยฺยากรณํ ภวติ –

‘วิญฺญาณํ อนิทสฺสนํ, อนนฺตํ สพฺพโตปภํ;
เอตฺถ อาโป จ ปถวี, เตโช วาโย น คาธติฯ

เอตฺถ ทีฆญฺจ รสฺสญฺจ, อณุํ ถูลํ สุภาสุภํ;
เอตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌติ;
วิญฺญาณสฺส นิโรเธน, เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌตี’ติฯ

๕๐๐. อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน เกวโฏฺฏ คหปติปุโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

เกวฏฺฏสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ เอกาทสมํฯ

๑๒. โลหิจฺจสุตฺตํ

โลหิจฺจพฺราหฺมณวตฺถุ

๕๐๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน สาลวติกา ตทวสริฯ เตน โข ปน สมเยน โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ สาลวติกํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สติณกฎฺฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนํ ราชทายํ, พฺรหฺมเทยฺยํฯ

๕๐๒. เตน โข ปน สมเยน โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฎฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ โหติ – ‘‘อิธ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา กุสลํ ธมฺมํ อธิคเจฺฉยฺย, กุสลํ ธมฺมํ อธิคนฺตฺวา น ปรสฺส อาโรเจยฺย, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุราณํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อญฺญํ นวํ พนฺธนํ กเรยฺย, เอวํสมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี’’ติฯ

๕๐๓. อโสฺสสิ โข โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ – ‘‘สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สกฺยปุโตฺต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ สาลวติกํ อนุปฺปโตฺตฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติฯ

๕๐๔. อถ โข โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ โรสิกํ [เภสิกํ (สี. ปี.)] นฺหาปิตํ อามเนฺตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม โรสิเก, เยน สมโณ โคตโม เตนุปสงฺกม ; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน สมณํ โคตมํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฎฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ – โลหิโจฺจ, โภ โคตม, พฺราหฺมโณ ภวนฺตํ โคตมํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฎฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉตี’’ติฯ เอวญฺจ วเทหิ – ‘‘อธิวาเสตุ กิร ภวํ โคตโม โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ

๕๐๕. ‘‘เอวํ, โภ’’ติ [เอวํ ภเนฺตติ (สี. ปี.)] โข โรสิกา นฺหาปิโต โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฎิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โรสิกา นฺหาปิโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โลหิโจฺจ, ภเนฺต, พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฎฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ; เอวญฺจ วเทติ – อธิวาเสตุ กิร, ภเนฺต, ภควา โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

๕๐๖. อถ โข โรสิกา นฺหาปิโต ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยน โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โลหิจฺจํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ – ‘‘อโวจุมฺหา โข มยํ โภโต [มยํ ภเนฺต ตว (สี. ปี.)] วจเนน ตํ ภควนฺตํ – ‘โลหิโจฺจ, ภเนฺต, พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฎฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ; เอวญฺจ วเทติ – อธิวาเสตุ กิร, ภเนฺต, ภควา โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’ติฯ อธิวุตฺถญฺจ ปน เตน ภควตา’’ติฯ

๕๐๗. อถ โข โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา โรสิกํ นฺหาปิตํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม โรสิเก, เยน สมโณ โคตโม เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส กาลํ อาโรเจหิ – กาโล โภ, โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข โรสิกา นฺหาปิโต โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข โรสิกา นฺหาปิโต ภควโต กาลํ อาโรเจสิ – ‘‘กาโล, ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติฯ

๕๐๘. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน สาลวติกา เตนุปสงฺกมิฯ เตน โข ปน สมเยน โรสิกา นฺหาปิโต ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺโธ โหติฯ อถ โข โรสิกา นฺหาปิโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โลหิจฺจสฺส, ภนฺเต, พฺราหฺมณสฺส เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ – ‘อิธ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา กุสลํ ธมฺมํ อธิคจฺเฉยฺย, กุสลํ ธมฺมํ อธิคนฺตฺวา น ปรสฺส อาโรเจยฺย – กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุราณํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อญฺญํ นวํ พนฺธนํ กเรยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ – กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี’ติฯ สาธุ, ภนฺเต, ภควา โลหิจฺจํ พฺราหฺมณํ เอตสฺมา ปาปกา ทิฏฺฐิคตา วิเวเจตู’’ติฯ ‘‘อเปฺปว นาม สิยา โรสิเก, อเปฺปว นาม สิยา โรสิเก’’ติฯ

อถ โข ภควา เยน โลหิจฺจสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ ฯ อถ โข โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสิฯ

โลหิจฺจพฺราหฺมณานุโยโค

๕๐๙. อถ โข โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข โลหิจฺจํ พฺราหฺมณํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สจฺจํ กิร เต, โลหิจฺจ, เอวรูปํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ – ‘อิธ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา กุสลํ ธมฺมํ อธิคจฺเฉยฺย, กุสลํ ธมฺมํ อธิคนฺตฺวา น ปรสฺส อาโรเจยฺย – กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุราณํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อญฺญํ นวํ พนฺธนํ กเรยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี’’’ ติ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ โลหิจฺจ นนุ ตฺวํ สาลวติกํ อชฺฌาวสสี’’ติ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘โย นุ โข, โลหิจฺจ, เอวํ วเทยฺย – ‘โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ สาลวติกํ อชฺฌาวสติฯ ยา สาลวติกาย สมุทยสญฺชาติ โลหิโจฺจว ตํ พฺราหฺมโณ เอกโก ปริภุเญฺชยฺย, น อเญฺญสํ ทเทยฺยา’ติฯ เอวํ วาที โส เย ตํ อุปชีวนฺติ, เตสํ อนฺตรายกโร วา โหติ, โน วา’’ติ?

‘‘อนฺตรายกโร, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อนฺตรายกโร สมาโน หิตานุกมฺปี วา เตสํ โหติ อหิตานุกมฺปี วา’’ติ? ‘‘อหิตานุกมฺปี, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อหิตานุกมฺปิสฺส เมตฺตํ วา เตสุ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สปตฺตกํ วา’’ติ? ‘‘สปตฺตกํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สปตฺตเก จิเตฺต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ วา โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ วา’’ติ? ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส โข อหํ, โลหิจฺจ, ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คติํ วทามิ – นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนิํ วา’’ฯ

๕๑๐. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, โลหิจฺจ, นนุ ราชา ปเสนทิ โกสโล กาสิโกสลํ อชฺฌาวสตี’’ติ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘โย นุ โข, โลหิจฺจ, เอวํ วเทยฺย – ‘ราชา ปเสนทิ โกสโล กาสิโกสลํ อชฺฌาวสติ; ยา กาสิโกสเล สมุทยสญฺชาติ, ราชาว ตํ ปเสนทิ โกสโล เอกโก ปริภุเญฺชยฺย,

น อเญฺญสํ ทเทยฺยา’ติฯ เอวํ วาที โส เย ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ อุปชีวนฺติ ตุเมฺห เจว อเญฺญ จ, เตสํ อนฺตรายกโร วา โหติ, โน วา’’ติ?

‘‘อนฺตรายกโร, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อนฺตรายกโร สมาโน หิตานุกมฺปี วา เตสํ โหติ อหิตานุกมฺปี วา’’ติ? ‘‘อหิตานุกมฺปี, โภ โคตม’’ฯ ‘‘อหิตานุกมฺปิสฺส เมตฺตํ วา เตสุ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สปตฺตกํ วา’’ติ? ‘‘สปตฺตกํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สปตฺตเก จิตฺเต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ วา โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ วา’’ติ? ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส โข อหํ, โลหิจฺจ, ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ วทามิ – นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา’’ฯ

๕๑๑. ‘‘อิติ กิร, โลหิจฺจ, โย เอวํ วเทยฺย – ‘‘โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ สาลวติกํ อชฺฌาวสติ; ยา สาลวติกาย สมุทยสญฺชาติ, โลหิโจฺจว ตํ พฺราหฺมโณ เอกโก ปริภุเญฺชยฺย, น อเญฺญสํ ทเทยฺยา’’ติฯ เอวํวาที โส เย ตํ อุปชีวนฺติ, เตสํ อนฺตรายกโร โหติฯ อนฺตรายกโร สมาโน อหิตานุกมฺปี โหติ, อหิตานุกมฺปิสฺส สปตฺตกํ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, สปตฺตเก จิตฺเต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ เอวเมว โข, โลหิจฺจ, โย เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิธ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา กุสลํ ธมฺมํ อธิคเจฺฉยฺย, กุสลํ ธมฺมํ อธิคนฺตฺวา น ปรสฺส อาโรเจยฺย, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุราณํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อญฺญํ นวํ พนฺธนํ กเรยฺย…เป.… กริสฺสตี’’ติฯ เอวํวาที โส เย เต กุลปุตฺตา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉนฺติ, โสตาปตฺติผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, สกทาคามิผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, อนาคามิผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, อรหตฺตมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, เย จิเม ทิพฺพา คพฺภา ปริปาเจนฺติ ทิพฺพานํ ภวานํ อภินิพฺพตฺติยา, เตสํ อนฺตรายกโร โหติ, อนฺตรายกโร สมาโน อหิตานุกมฺปี โหติ , อหิตานุกมฺปิสฺส สปตฺตกํ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, สปตฺตเก จิตฺเต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส โข อหํ, โลหิจฺจ, ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ วทามิ – นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วาฯ

๕๑๒. ‘‘อิติ กิร, โลหิจฺจ, โย เอวํ วเทยฺย – ‘‘ราชา ปเสนทิ โกสโล กาสิโกสลํ อชฺฌาวสติ; ยา กาสิโกสเล สมุทยสญฺชาติ, ราชาว ตํ ปเสนทิ โกสโล เอกโก ปริภุเญฺชยฺย, น อเญฺญสํ ทเทยฺยา’’ติฯ เอวํวาที โส เย ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ อุปชีวนฺติ ตุเมฺห เจว อเญฺญ จ, เตสํ อนฺตรายกโร โหติฯ อนฺตรายกโร สมาโน อหิตานุกมฺปี โหติ, อหิตานุกมฺปิสฺส สปตฺตกํ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, สปตฺตเก จิตฺเต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ เอวเมว โข, โลหิจฺจ, โย เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิธ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา กุสลํ ธมฺมํ อธิคเจฺฉยฺย, กุสลํ ธมฺมํ อธิคนฺตฺวา น ปรสฺส อาโรเจยฺย, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสติฯ เสยฺยถาปิ นาม…เป.… กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี’’ติ, เอวํ วาที โส เย เต กุลปุตฺตา ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉนฺติ, โสตาปตฺติผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, สกทาคามิผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, อนาคามิผลมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติ, อรหตฺตมฺปิ สจฺฉิกโรนฺติฯ เย จิเม ทิพฺพา คพฺภา ปริปาเจนฺติ ทิพฺพานํ ภวานํ อภินิพฺพตฺติยา, เตสํ อนฺตรายกโร โหติ, อนฺตรายกโร สมาโน อหิตานุกมฺปี โหติ, อหิตานุกมฺปิสฺส สปตฺตกํ จิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, สปตฺตเก จิตฺเต ปจฺจุปฏฺฐิเต มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส โข อหํ, โลหิจฺจ, ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ วทามิ – นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วาฯ

ตโย โจทนารหา

๕๑๓. ‘‘ตโย โขเม, โลหิจฺจ, สตฺถาโร, เย โลเก โจทนารหา; โย จ ปเนวรูเป สตฺถาโร โจเทติ, สา โจทนา ภูตา ตจฺฉา ธมฺมิกา อนวชฺชา ฯ กตเม ตโย? อิธ, โลหิจฺจ, เอกโจฺจ สตฺ

ถา ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, สฺวาสฺส สามญฺญตฺถ อนนุปฺปตฺต โหติฯ โส ตํ สามญฺญตฺถํ อนนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ – ''อิทํ โว หิตาย อิทํ โว สุขายา''ติฯ ตสฺส สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ โส เอวมสฺส โจเทตพฺโพ – ''อายสฺมา โข ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต, โส เต สามญฺญตฺถ อนนุปฺปตฺต, ตํ ตฺวํ สามญฺญตฺถํ อนนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสสิ – 'อิทํ โว หิตาย อิทํ โว สุขายา'ติ ฯ ตสฺส เต สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ เสยฺยถาปิ นาม โอสกฺกนฺติยา วา อุสฺสเกฺกยฺย, ปรมฺมุขึ วา อาลิเงฺคยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ – กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี''ติฯ อยํ โข, โลหิจฺจ, ปฐโม สตฺถา, โย โลเก โจทนารโห; โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา ภูตา ตจฺฉา ธมฺมิกา อนวชฺชาฯ

๕๑๔. ''ปุน จปรํ, โลหิจฺจ, อิเธกโจฺจ สตฺถา ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, สฺวาสฺส สามญฺญตฺถ อนนุปฺปตฺต โหติฯ โส ตํ สามญฺญตฺถํ อนนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ – ''อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา''ติฯ ตสฺส สาวกา สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, น จ โวกฺกมฺม สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ โส เอวมสฺส โจเทตพฺโพ – ''อายสฺมา โข ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต, โส เต สามญฺญตฺถ อนนุปฺปตฺตฯ ตํ ตฺวํ สามญฺญตฺถํ อนนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสสิ – 'อิทํ โว หิตาย อิทํ โว สุขายา'ติฯ ตสฺส เต สาวกา สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ , อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, น จ โวกฺกมฺม สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ เสยฺยถาปิ นาม สกํ เขตฺตํ โอหาย ปรํ เขตฺตํ นิทฺทายิตพฺพํ มเญฺญยฺย , เอวํ สมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ – กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี''ติฯ อยํ โข, โลหิจฺจ, ทุติโย สตฺถา, โย, โลเก โจทนารโห; โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา ภูตา ตจฺฉา ธมฺมิกา อนวชฺชาฯ

๕๑๕. ''ปุน จปรํ, โลหิจฺจ, อิเธกโจฺจ สตฺถา ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, สฺวาสฺส สามญฺญตฺถ อนุปฺปตฺต โหติฯ โส ตํ สามญฺญตฺถํ อนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ – ''อิทํ โว หิตาย อิทํ โว สุขายา''ติฯ ตสฺส สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ โส เอวมสฺส โจเทตพฺโพ – ''อายสฺมา โข ยสฺสตฺถาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต, โส เต สามญฺญตฺถ อนุปฺปตฺตฯ ตํ ตฺวํ สามญฺญตฺถํ อนุปาปุณิตฺวา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสสิ – 'อิทํ โว หิตาย อิทํ โว สุขายา'ติฯ ตสฺส เต สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ , โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปุราณํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา อญฺญํ นวํ พนฺธนํ กเรยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ ปาปกํ โลภธมฺมํ วทามิ, กิญฺหิ ปโร ปรสฺส กริสฺสตี''ติฯ อยํ โข, โลหิจฺจ, ตติโย สตฺถา, โย โลเก โจทนารโห; โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา ภูตา ตจฺฉา ธมฺมิกา อนวชฺชาฯ อิเม โข, โลหิจฺจ, ตโย สตฺถาโร, เย โลเก โจทนารหา, โย จ ปเนวรูเป สตฺถาโร โจเทติ, สา โจทนา ภูตา ตจฺฉา ธมฺมิกา อนวชฺชาติฯ

นโจทนารหสตฺถุ

๕๑๖. เอวํ วุเตฺต, โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อตฺถิ ปน, โภ โคตม, โกจิ สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห''ติ? ''อตฺถิ โข, โลหิจฺจ, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห''ติฯ ''กตโม ปน โส, โภ โคตม, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห''ติ?

‘‘อิธ, โลหิจฺจ, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, โลหิจฺจ, ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน โหติ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ… ยสฺมึ โข, โลหิจฺจ, สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉติ, อยมฺปิ โข, โลหิจฺจ, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห ฯ โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา อภูตา อตจฺฉา อธมฺมิกา สาวชฺชา…เป.… ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ยสฺมึ โข, โลหิจฺจ, สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉติ, อยมฺปิ โข, โลหิจฺจ, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห, โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา อภูตา อตจฺฉา อธมฺมิกา สาวชฺชา… ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ…เป.… ยสฺมึ โข, โลหิจฺจ, สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉติ, อยมฺปิ โข, โลหิจฺจ, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห, โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา อภูตา อตจฺฉา อธมฺมิกา สาวชฺชา… นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติฯ ยสฺมึ โข, โลหิจฺจ, สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉติ, อยมฺปิ โข, โลหิจฺจ, สตฺถา, โย โลเก นโจทนารโห, โย จ ปเนวรูปํ สตฺถารํ โจเทติ, สา โจทนา อภูตา อตจฺฉา อธมฺมิกา สาวชฺชา’’ติฯ

๕๑๗. เอวํ วุตฺเต, โลหิโจฺจ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, ปุริโส ปุริสํ นรกปปาตํ ปตนฺตํ เกเสสุ คเหตฺวา อุทฺธริตฺวา ถเล ปติฏฺฐเปยฺย, เอวเมวาหํ โภตา โคตเมน นรกปปาตํ ปปตโนฺต อุทฺธริตฺวา ถเล ปติฏฺฐาปิโตฯ อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย, ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติฯ เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโต ฯ เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต’’นฺติฯ

โลหิจฺจสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. เตวิชฺชสุตฺตํ

๕๑๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน มนสากฏํ นาม โกสลานํ พฺราหฺมณคาโม ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา มนสากเฏ วิหรติ อุตฺตเรน มนสากฏสฺส อจิรวติยา นทิยา ตีเร อมฺพวเนฯ

๕๑๙. เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลา มนสากเฏ ปฏิวสนฺติ, เสยฺยถิทํ – จงฺกี พฺราหฺมโณ ตารุกฺโข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ พฺราหฺมโณ ชาณุโสณิ พฺราหฺมโณ โตเทยฺย พฺราหฺมโณ อเญฺญ จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลาฯ

๕๒๐. อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชานํ มาณวานํ ชงฺฆวิหารํ อนุจงฺกมนฺตานํ อนุวิจรนฺตานํ มคฺคามเคฺค กถา อุทปาทิฯ อถ โข วาเสฏฺโฐ มาณโว เอวมาห – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน โปกฺขรสาตินา’’ติฯ ภารทฺวาโชปิ มาณโว เอวมาห – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน ตารุเกฺขนา’’ติฯ เนว โข อสกฺขิ วาเสฏฺโฐ มาณโว ภารทฺวาชํ มาณวํ สญฺญาเปตุํ, น ปน อสกฺขิ ภารทฺวาโช มาณโวปิ วาเสฏฺฐํ มาณวํ สญฺญาเปตุํฯ

๕๒๑. อถ โข วาเสฏฺโฐ มาณโว ภารทฺวาชํ มาณวํ อามเนฺตสิ – ‘‘อยํ โข, ภารทฺวาช, สมโณ โคตโม สกฺยปุโตฺต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต มนสากเฏ วิหรติ อุตฺตเรน มนสากฏสฺส อจิรวติยา นทิยา ตีเร อมฺพวเนฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต – ‘‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’’ติ ฯ อายาม, โภ ภารทฺวาช, เยน สมโณ โคตโม เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ สมณํ โคตมํ ปุจฺฉิสฺสามฯ ยถา โน สมโณ โคตโม พฺยากริสฺสติ, ตถา นํ ธาเรสฺสามา’’ติฯ ‘‘เอวํ, โภ’’ติ โข ภารทฺวาโช มาณโว วาเสฏฺฐสฺส มาณวสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

มคฺคามคฺคกถา

๕๒๒. อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชา มาณวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข วาเสฏฺโฐ มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิธ, โภ โคตม, อมฺหากํ ชงฺฆวิหารํ อนุจงฺกมนฺตานํ อนุวิจรนฺตานํ มคฺคามเคฺค กถา อุทปาทิฯ อหํ เอวํ วทามิ – ‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน โปกฺขรสาตินา’ติฯ ภารทฺวาโช มาณโว เอวมาห – ‘อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน ตารุเกฺขนา’ติฯ เอตฺถ, โภ โคตม, อเตฺถว วิคฺคโห, อตฺถิ วิวาโท, อตฺถิ นานาวาโท’’ติฯ

๕๒๓. ‘‘อิติ กิร , วาเสฏฺฐ, ตฺวํ เอวํ วเทสิ – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน โปกฺขรสาตินา’’ติฯ ภารทฺวาโช มาณโว เอวมาห – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺ

กรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตาย, ยฺวายํ อกฺขาโต พฺราหฺมเณน ตารุกฺเขนา’’ติฯ อถ กิสฺมิํ ปน โว, วาเสฏฺฐ, วิคฺคโห, กิสฺมิํ วิวาโท, กิสฺมิํ นานาวาโท’’ติ?

๕๒๔. ‘‘มคฺคามคฺเค, โภ โคตมฯ กิญฺจาปิ, โภ โคตม, พฺราหฺมณา นานามคฺเค ปญฺญเปนฺติ, อทฺธริยา พฺราหฺมณา ติตฺติริยา พฺราหฺมณา ฉนฺโทกา พฺราหฺมณา พวฺหาริชฺฌา พฺราหฺมณา, อถ โข สพฺพานิ ตานิ นิยฺยานิกา นิยฺยนฺติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , โภ โคตม, คามสฺส วา นิคมสฺส วา อวิทูเร พหูนิ เจปิ นานามคฺคานิ ภวนฺติ, อถ โข สพฺพานิ ตานิ คามสโมสรณานิ ภวนฺติ; เอวเมว โข, โภ โคตม, กิญฺจาปิ พฺราหฺมณา นานามคฺเค ปญฺญเปนฺติ, อทฺธริยา พฺราหฺมณา ติตฺติริยา พฺราหฺมณา ฉนฺโทกา พฺราหฺมณา พวฺหาริชฺฌา พฺราหฺมณา, อถ โข สพฺพานิ ตานิ นิยฺยานิกา นิยฺยนฺติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’ติฯ

วาเสฏฺฐมาณวานุโยโค

๕๒๕. ‘‘นิยฺยนฺตีติ วาเสฏฺฐ วเทสิ’’? ‘‘นิยฺยนฺตีติ, โภ โคตม, วทามิ’’ฯ ‘‘นิยฺยนฺตีติ, วาเสฏฺฐ, วเทสิ’’? ‘‘นิยฺยนฺตีติ, โภ โคตม, วทามิ’’ฯ ‘‘นิยฺยนฺตีติ, วาเสฏฺฐ, วเทสิ’’? ‘‘นิยฺยนฺตี’’ติ, โภ โคตม, วทามิ’’ฯ

‘‘กิํ ปน, วาเสฏฺฐ, อตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกพฺราหฺมโณปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐ’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ ฯ

‘‘กิํ ปน, วาเสฏฺฐ, อตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกาจริโยปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐ’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

‘‘กิํ ปน, วาเสฏฺฐ, อตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกาจริยปาจริโยปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐ’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

‘‘กิํ ปน, วาเสฏฺฐ, อตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ยาว สตฺตมา อาจริยามหยุคา [สตฺตมาจริยมหยุคา (สฺยา.)] เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐ’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

๕๒๖. ‘‘กิํ ปน, วาเสฏฺฐ, เยปิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ [สมีหิตํ (สฺยา.)], ตทนุคายนฺติ, ตทนุภาสนฺติ, ภาสิตมนุภาสนฺติ, วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิโตฺต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุฯ เตปิ เอวมาหํสุ – ‘มยเมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา, เยน วา พฺรหฺมา, ยหิํ วา พฺรหฺมา’’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

๕๒๗. ‘‘อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, นตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกพฺราหฺมโณปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐฯ นตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกาจริโยปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐ ฯ นตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เอกาจริยปาจริโยปิ, เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐฯ นตฺถิ โกจิ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ยาว สตฺตมา อาจริยามหยุคา เยน พฺรหฺมา สกฺขิทิฏฺโฐฯ เยปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺ

ติ, ตทนุภาสนฺติ, ภาสิตมนุภาสนฺติ, วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ น เอวมาหํสุ – ‘มย เมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา, เยน วา พฺรหฺมา, ยหึ วา พฺรหฺมา’ติฯ เตว เต วิชฺชา พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘ยํ น ชานาม, ยํ น ปสฺสาม, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสมฯ อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’’ติฯ

๕๒๘. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม, เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐ, เต วต [เตว (ก.)], วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา ยํ น ชานนฺติ, ยํ น ปสฺสนฺติ, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสฺสนฺติฯ ‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๕๒๙. ‘‘เสยฺยถาปิ, วาเสฏฺฐ, อนฺธเวณิ ปรมฺปรสํสตฺตา ปุริโมปิ น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปิ น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปิ น ปสฺสติฯ เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, อนฺธเวณูปมํ มเญฺญ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ภาสิตํ, ปุริโมปิ น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปิ น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปิ น ปสฺสติฯ เตสมิทํ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ภาสิตํ หสฺสกเญฺญว สมฺปชฺชติ, นามกเญฺญว สมฺปชฺชติ, ริตฺตกเญฺญว สมฺปชฺชติ, ตุจฺฉกเญฺญว สมฺปชฺชติฯ

๕๓๐. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, ปสฺสนฺติ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา จนฺทิมสูริเย, อเญฺญ จาปิ พหุชนา, ยโต จ จนฺทิมสูริยา อุคฺคจฺฉนฺติ, ยตฺถ จ โอคจฺฉนฺติ, อายาจนฺติ โถมยนฺติ ปญฺชลิกา นมสฺสมานา อนุปริวตฺตนฺตี’’ติ?

‘‘เอวํ, โภ โคตม, ปสฺสนฺติ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา จนฺทิมสูริเย, อเญฺญ จาปิ พหุชนา, ยโต จ จนฺทิมสูริยา อุคฺคจฺฉนฺติ, ยตฺถ จ โอคจฺฉนฺติ, อายาจนฺติ โถมยนฺติ ปญฺชลิกา นมสฺสมานา อนุปริวตฺตนฺตี’’ติฯ

๕๓๑. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, ยํ ปสฺสนฺติ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา จนฺทิมสูริเย, อเญฺญ จาปิ พหุชนา, ยโต จ จนฺทิมสูริยา อุคฺคจฺฉนฺติ, ยตฺถ จ โอคจฺฉนฺติ, อายาจนฺติ โถมยนฺติ ปญฺชลิกา นมสฺสมานา อนุปริวตฺตนฺติ, ปโหนฺติ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา จนฺทิมสูริยานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตุํ – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส จนฺทิมสูริยานํ สหพฺยตายา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

‘‘อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, ยํ ปสฺสนฺติ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา จนฺทิมสูริเย, อเญฺญ จาปิ พหุชนา, ยโต จ จนฺทิมสูริยา อุคฺคจฺฉนฺติ, ยตฺถ จ โอคจฺฉนฺติ, อายาจนฺติ โถมยนฺติ ปญฺชลิกา นมสฺสมานา อนุปริวตฺตนฺติ, เตสมฺปิ นปฺปโหนฺติ จนฺทิมสูริยานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตุํ – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส จนฺทิมสูริยานํ สหพฺยตายา’’ติฯ

๕๓๒. ‘‘อิติ ปน [กิํ ปน (สี. สฺยา. ปี.)] น กิร เตวิเชฺชหิ พฺราหฺมเณหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริยปาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ

ยาว สตฺตมา [สตฺตเมหิ (?)] อาจริยามหยุเคหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ เยปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ, ตทนุภาสนฺติ, ภาสิตมนุภาสนฺติ, วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสโฏฺฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ น เอวมาหํสุ – ‘‘มยเมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา, เยน วา พฺรหฺมา, ยหิํ วา พฺรหฺมา’’ติฯ เตว เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘ยํ น ชานาม, ยํ น ปสฺสาม, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสม – อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’ติฯ

๕๓๓. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม , เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐ, เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา ยํ น ชานนฺติ, ยํ น ปสฺสนฺติ, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสฺสนฺติ – ‘‘อยเมว อุชุมโคฺค, อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก, นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

ชนปทกลฺยาณีอุปมา

๕๓๔. ‘‘เสยฺยถาปิ, วาเสฏฺฐ, ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อหํ ยา อิมสฺมิํ ชนปเท ชนปทกลฺยาณี, ตํ อิจฺฉามิ, ตํ กาเมมี’’ติฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณิํ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณิํ – ขตฺติยี วา พฺราหฺมณี วา เวสฺสี วา สุทฺที วา’’ติ? อิติ ปุโฏฺฐ ‘‘โน’’ติ วเทยฺยฯ

‘‘ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณิํ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณิํ – เอวํนามา เอวํโคตฺตาติ วา, ทีฆา วา รสฺสา วา มชฺฌิมา วา กาฬี วา สามา วา มงฺคุรจฺฉวี วาติ, อมุกสฺมิํ คาเม วา นิคเม วา นคเร วา’’ติ? อิติ ปุโฏฺฐ ‘โน’ติ วเทยฺยฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตํ ตฺวํ อิจฺฉสิ กาเมสี’’ติ? อิติ ปุโฏฺฐ ‘‘อามา’’ติ วเทยฺยฯ

๕๓๕. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม, เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๕๓๖. ‘‘เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, น กิร เตวิเชฺชหิ พฺราหฺมเณหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐ, นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐ, นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริยปาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ยาว สตฺตมา อาจริยามหยุเคหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ เยปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ, ตทนุภาสนฺติ, ภาสิตมนุภาสนฺติ, วาจิตมนุวาเจนฺติ , เสยฺยถิทํ – อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสโฏฺฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ น เอวมาหํสุ – ‘‘มยเมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา, เยน วา พฺรหฺมา, ยหิํ วา พฺรหฺมา’’ติฯ เตว เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘ยํ น ชานาม, ยํ น ปสฺสาม, ตสฺส

สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสม – อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’ติฯ

๕๓๗. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม, เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐ, เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา ยํ น ชานนฺติ, ยํ น ปสฺสนฺติ, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสฺสนฺติ – อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายาติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

นิเสฺสณีอุปมา

๕๓๘. ‘‘เสยฺยถาปิ , วาเสฏฺฐ, ปุริโส จาตุมหาปเถ นิเสฺสณิํ กเรยฺย – ปาสาทสฺส อาโรหณายฯ ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘อโมฺภ ปุริส, ยสฺส ตฺวํ [ยํ ตฺวํ (สฺยา.)] ปาสาทสฺส อาโรหณาย นิเสฺสณิํ กโรสิ, ชานาสิ ตํ ปาสาทํ – ปุรตฺถิมาย วา ทิสาย ทกฺขิณาย วา ทิสาย ปจฺฉิมาย วา ทิสาย อุตฺตราย วา ทิสาย อุโจฺจ วา นีโจ วา มชฺฌิโม วา’’ติ? อิติ ปุโฏฺฐ ‘‘โน’’ติ วเทยฺยฯ

‘‘ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุํ – ‘‘อโมฺภ ปุริส, ยํ ตฺวํ น ชานาสิ, น ปสฺสสิ, ตสฺส ตฺวํ ปาสาทสฺส อาโรหณาย นิเสฺสณิํ กโรสี’’ติ? อิติ ปุโฏฺฐ ‘‘อามา’’ติ วเทยฺยฯ

๕๓๙. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม, เอวํ สเนฺต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

๕๔๐. ‘‘เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, น กิร เตวิเชฺชหิ พฺราหฺมเณหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐ, นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐ, นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อาจริยปาจริเยหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐ, นปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ยาว สตฺตมา อาจริยามหยุเคหิ พฺรหฺมา สกฺขิทิโฏฺฐฯ เยปิ กิร เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ, ตทนุภาสนฺติ, ภาสิตมนุภาสนฺติ, วาจิตมนุวาเจนฺติ, เสยฺยถิทํ – อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิโตฺต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสโฏฺฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ น เอวมาหํสุ – มยเมตํ ชานาม , มยเมตํ ปสฺสาม, ยตฺถ วา พฺรหฺมา, เยน วา พฺรหฺมา, ยหิํ วา พฺรหฺมาติฯ เตว เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘‘ยํ น ชานาม, ยํ น ปสฺสาม, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสม, อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสหพฺยตายา’’ติฯ

๕๔๑. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, นนุ เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, โภ โคตม, เอวํ สเนฺต เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตี’’ติฯ

‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐฯ เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา ยํ น ชานนฺติ, ยํ น ปสฺสนฺติ, ตสฺส สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสฺสนฺติฯ อยเมว อุชุมโคฺค อยมญฺชสายโน นิยฺยานิโก นิยฺยาติ

ตกฺกรสฺส พฺรหฺมสพฺยตายาติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

อจิรวตีนทีอุปมา

๕๔๒. ‘‘เสยฺยถาปิ, วาเสฏฺฐ, อยํ อจิรวตี นที ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยาฯ อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ปารตฺถิโก ปารคเวสี ปารคามี ปารํ ตริตุกาโมฯ โส โอริเม ตีเร ฐิโต ปาริมํ ตีรํ อเวฺหยฺย – ‘‘เอหิ ปาราปารํ, เอหิ ปาราปาร’’นฺติฯ

๕๔๓. ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, อปิ นุ ตสฺส ปุริสสฺส อวฺหายนเหตุ วา อายาจนเหตุ วา ปตฺถนเหตุ วา อภินนฺทนเหตุ วา อจิรวติยา นทิยา ปาริมํ ตีรํ โอริมํ ตีรํ อาคจฺเฉยฺยา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

๕๔๔. ‘‘เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เย ธมฺมา พฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม ปหาย วตฺตมานา, เย ธมฺมา อพฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม สมาทาย วตฺตมานา เอวมาหํสุ – ‘‘อินฺทมวฺหยาม, โสมมวฺหยาม, วรุณมวฺหยาม, อีสานมวฺหยาม, ปชาปติมวฺหยาม, พฺรหฺมมวฺหยาม, มหิทฺธิมวฺหยาม, ยมมวฺหยามา’’ติฯ

‘‘เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เย ธมฺมา พฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม ปหาย วตฺตมานา, เย ธมฺมา อพฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม สมาทาย วตฺตมานา อวฺหายนเหตุ วา อายาจนเหตุ วา ปตฺถนเหตุ วา อภินนฺทนเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมานํ สหพฺยูปคา ภวิสฺสนฺตี’’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๕๔๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, วาเสฏฺฐ, อยํ อจิรวตี นที ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยาฯ อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ปารตฺถิโก ปารคเวสี ปารคามี ปารํ ตริตุกาโมฯ โส โอริเม ตีเร ทฬฺหาย อนฺทุยา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พโทฺธฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, อปิ นุ โส ปุริโส อจิรวติยา นทิยา โอริมา ตีรา ปาริมํ ตีรํ คจฺเฉยฺยา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ

๕๔๖. ‘‘เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, ปญฺจิเม กามคุณา อริยสฺส วินเย อนฺทูติปิ วุจฺจนฺติ, พนฺธนนฺติปิ วุจฺจนฺติฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา…เป.… ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา… กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ

‘‘อิเม โข, วาเสฏฺฐ, ปญฺจ กามคุณา อริยสฺส วินเย อนฺทูติปิ วุจฺจนฺติ, พนฺธนนฺติปิ วุจฺจนฺติ ฯ อิเม โข วาเสฏฺฐ ปญฺจ กามคุเณ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา คธิตา มุจฺฉิตา อโชฺฌปนฺนา อนาทีนวทสฺสาวิโน อนิสฺสรณปญฺญา ปริภุญฺชนฺติฯ เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เย ธมฺมา พฺราหฺมณการกา, เต ธมฺเม ปหาย วตฺตมานา, เย ธมฺมา อพฺราหฺมณการกา, เต ธมฺเม สมาทาย วตฺตมานา ปญฺจ กามคุเณ คธิตา มุจฺฉิตา อโชฺฌปนฺนา อนาทีนวทสฺสาวิโน อนิสฺสรณปญฺญา ปริภุญฺชนฺตา กามนฺทุพนฺธนพทฺธา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมานํ สหพฺยูปคา ภวิสฺสนฺตี’’ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๕๔๗. ‘‘เสยฺยถาปิ , วาเสฏฺฐ, อยํ อจิรวตี นที ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยาฯ อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ปารตฺถิโก ปารคเวสี ปารคามี ปารํ ตริตุกาโมฯ โส โอริเม ตีเร สสีสํ

ปารุปิตฺวา นิปเชฺชยฺยฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, อปิ นุ โส ปุริโส อจิรวติยา นทิยา โอริมา ตีรา ปาริมํ ตีรํ คเจฺฉยฺยา”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ

๕๔๘. “เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, ปญฺจิเม นีวรณา อริยสฺส วินเย อาวรณาติปิ วุจฺจนฺติ, นีวรณาติปิ วุจฺจนฺติ, โอนาหนาติปิ วุจฺจนฺติ, ปริโยนาหนาติปิ วุจฺจนฺติฯ กตเม ปญฺจ? กามจฺฉนฺทนีวรณํ, พฺยาปาทนีวรณํ, ถินมิทฺธนีวรณํ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ, วิจิกิจฺฉานีวรณํฯ อิเม โข, วาเสฏฺฐ, ปญฺจ นีวรณา อริยสฺส วินเย อาวรณาติปิ วุจฺจนฺติ, นีวรณาติปิ วุจฺจนฺติ, โอนาหนาติปิ วุจฺจนฺติ, ปริโยนาหนาติปิ วุจฺจนฺติฯ

๕๔๙. “อิเมหิ โข, วาเสฏฺฐ, ปญฺจหิ นีวรเณหิ เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อาวุฏา นิวุฏา โอนทฺธา [โอผุฏา (สี. ก.), โอผุตา (สฺยา.)] ปริโยนทฺธาฯ เต วต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา เย ธมฺมา พฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม ปหาย วตฺตมานา, เย ธมฺมา อพฺราหฺมณการกา เต ธมฺเม สมาทาย วตฺตมานา ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุฏา นิวุฏา โอนทฺธา ปริโยนทฺธา [ปริโยนทฺธา, เต (สฺยา. ก.)] กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมานํ สหพฺยูปคา ภวิสฺสนฺตี”ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

สํสนฺทนกถา

๕๕๐. “ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, กินฺติ เต สุตํ พฺราหฺมณานํ วุทฺธานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ, สปริคฺคโห วา พฺรหฺมา อปริคฺคโห วา”ติ? “อปริคฺคโห, โภ โคตม”ฯ “สเวรจิโตฺต วา อเวรจิโตฺต วา”ติ? “อเวรจิโตฺต, โภ โคตม”ฯ “สพฺยาปชฺชจิโตฺต วา อพฺยาปชฺชจิโตฺต วา”ติ? “อพฺยาปชฺชจิโตฺต, โภ โคตม”ฯ “สํกิลิฏฺฐจิโตฺต วา อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต วา”ติ? “อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต, โภ โคตม”ฯ “วสวตฺตี วา อวสวตฺตี วา”ติ? “วสวตฺตี, โภ โคตม”ฯ

“ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, สปริคฺคหา วา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อปริคฺคหา วา”ติ? “สปริคฺคหา, โภ โคตม”ฯ “สเวรจิตฺตา วา อเวรจิตฺตา วา”ติ? “สเวรจิตฺตา, โภ โคตม” ฯ “สพฺยาปชฺชจิตฺตา วา อพฺยาปชฺชจิตฺตา วา”ติ? “สพฺยาปชฺชจิตฺตา, โภ โคตม”ฯ “สํกิลิฏฺฐจิตฺตา วา อสํกิลิฏฺฐจิตฺตา วา”ติ? “สํกิลิฏฺฐจิตฺตา, โภ โคตม”ฯ “วสวตฺตี วา อวสวตฺตี วา”ติ? “อวสวตฺตี, โภ โคตม”ฯ

๕๕๑. “อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, สปริคฺคหา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อปริคฺคโห พฺรหฺมาฯ อปิ นุ โข สปริคฺคหานํ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อปริคฺคเหน พฺรหฺมุนา สทฺธิํ สํสนฺทติ สเมตี”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ “สาธุ, วาเสฏฺฐ, เต วต, วาเสฏฺฐ, สปริคฺคหา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปริคฺคหสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยูปคา ภวิสฺสนฺตี”ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

“อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, สเวรจิตฺตา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา, อเวรจิโตฺต พฺรหฺมา…เป.… สพฺยาปชฺชจิตฺตา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อพฺยาปชฺชจิโตฺต พฺรหฺมา… สํกิลิฏฺฐจิตฺตา เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต พฺรหฺมา… อวสวตฺตี เตวิชฺชา พฺราหฺมณา วสวตฺตี พฺรหฺมา, อปิ นุ โข อวสวตฺตีนํ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ วสวตฺตินา พฺรหฺมุนา สทฺธิํ สํสนฺทติ สเมตี”ติ? “โน หิทํ, โภ โคตม”ฯ “สาธุ, วาเสฏฺฐ, เต วต, วาเสฏฺฐ, อวสวตฺตี เตวิชฺชา พฺราหฺมณา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วสวตฺติสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยูปคา ภวิสฺสนฺตี”ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๕๕๒. ‘‘อิธ โข ปน เต, วาเสฏฺฐ, เตวิชฺชา พฺราหฺมณา อาสีทิตฺวา [อาทิสิตฺวา (ก.)] สํสีทนฺติ, สํสีทิตฺวา วิสารํ [วิสาทํ (สี. ปี.), วิสตฺตํ (สฺยา.)] ปาปุณนฺติ, สุกฺขตรํ [สุกฺขตรณํ (ก.)] มเญฺญ ตรนฺติฯ ตสฺมา อิทํ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ เตวิชฺชาอิริณนฺติปิ วุจฺจติ, เตวิชฺชาวิวนนฺติปิ วุจฺจติ, เตวิชฺชาพฺยสนนฺติปิ วุจฺจตี’’ติฯ

๕๕๓. เอวํ วุตฺเต, วาเสโฏฺฐ มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, โภ โคตม, สมโณ โคตโม พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ ชานาตี’’ติฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐฯ อาสเนฺน อิโต มนสากฏํ, น อิโต ทูเร มนสากฏ’’นฺติ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม, อาสเนฺน อิโต มนสากฏํ, น อิโต ทูเร มนสากฏ’’นฺติฯ

๕๕๔. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, อิธสฺส ปุริโส มนสากเฏ ชาตสํวโทฺธฯ ตเมนํ มนสากฏโต ตาวเทว อวสฏํ มนสากฏสฺส มคฺคํ ปุเจฺฉยฺยุํฯ สิยา นุ โข, วาเสฏฺฐ, ตสฺส ปุริสสฺส มนสากเฏ ชาตสํวทฺธสฺส มนสากฏสฺส มคฺคํ ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วา’’ติ? ‘‘โน หิทํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุ หิ, โภ โคตม, ปุริโส มนสากเฏ ชาตสํวโทฺธ, ตสฺส สพฺพาเนว มนสากฏสฺส มคฺคานิ สุวิทิตานี’’ติฯ

‘‘สิยา โข, วาเสฏฺฐ, ตสฺส ปุริสสฺส มนสากเฏ ชาตสํวทฺธสฺส มนสากฏสฺส มคฺคํ ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วา, น เตฺวว ตถาคตสฺส พฺรหฺมโลเก วา พฺรหฺมโลกคามินิยา วา ปฏิปทาย ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วาฯ พฺรหฺมานํ จาหํ, วาเสฏฺฐ, ปชานามิ พฺรหฺมโลกญฺจ พฺรหฺมโลกคามินิญฺจ ปฏิปทํ, ยถา ปฏิปโนฺน จ พฺรหฺมโลกํ อุปปโนฺน, ตญฺจ ปชานามี’’ติฯ

๕๕๕. เอวํ วุเตฺต, วาเสโฏฺฐ มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, โภ โคตม, สมโณ โคตโม พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตี’’ติฯ ‘‘สาธุ โน ภวํ โคตโม พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตุ อุลฺลุมฺปตุ ภวํ โคตโม พฺราหฺมณิํ ปช’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, วาเสฏฺฐ, สุณาหิ; สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ โภ’’ติ โข วาเสโฏฺฐ มาณโว ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ

พฺรหฺมโลกมคฺคเทสนา

๕๕๖. ภควา เอตทโวจ – ‘‘อิธ, วาเสฏฺฐ, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ…เป.… (ยถา ๑๙๐-๒๑๒ อนุเจฺฉเทสุ เอวํ วิตฺถาเรตพฺพํ)ฯ เอวํ โข, วาเสฏฺฐ, ภิกฺขุ สีลสมฺปโนฺน โหติ…เป.… ตสฺสิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหีเน อตฺตนิ สมนุปสฺสโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ

‘‘โส เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ ฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, วาเสฏฺฐ, พลวา สงฺขธโม อปฺปกสิเรเนว จตุทฺทิสา วิญฺญาเปยฺย; เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, เอวํ ภาวิตาย เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติฯ อยมฺปิ โข, วาเสฏฺฐ, พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มโคฺคฯ

‘‘ปุน จปรํ, วาเสฏฺฐ, ภิกฺขุ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป…. มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ

‘‘เสยฺยถาปิ , วาเสฏฺฐ, พลวา สงฺขธโม อปฺปกสิเรเนว จตุทฺทิสา วิญฺญาเปยฺยฯ เอวเมว โข, วาเสฏฺฐ, เอวํ ภาวิตาย อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติฯ อยํ โข, วาเสฏฺฐ, พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มโคฺคฯ

๕๕๗. ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, วาเสฏฺฐ, เอวํวิหารี ภิกฺขุ สปริคฺคโห วา อปริคฺคโห วา’’ติ? ‘‘อปริคฺคโห, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สเวรจิโตฺต วา อเวรจิโตฺต วา’’ติ? ‘‘อเวรจิโตฺต, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สพฺยาปชฺชจิโตฺต วา อพฺยาปชฺชจิโตฺต วา’’ติ? ‘‘อพฺยาปชฺชจิโตฺต, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สํกิลิฏฺฐจิโตฺต วา อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต วา’’ติ? ‘‘อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต, โภ โคตม’’ฯ ‘‘วสวตฺตี วา อวสวตฺตี วา’’ติ? ‘‘วสวตฺตี, โภ โคตม’’ฯ

‘‘อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, อปริคฺคโห ภิกฺขุ, อปริคฺคโห พฺรหฺมาฯ อปิ นุ โข อปริคฺคหสฺส ภิกฺขุโน อปริคฺคเหน พฺรหฺมุนา สทฺธิํ สํสนฺทติ สเมตี’’ติ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐ, โส วต วาเสฏฺฐ อปริคฺคโห ภิกฺขุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปริคฺคหสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยูปโค ภวิสฺสตี’’ติ, ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

๕๕๘. ‘‘อิติ กิร, วาเสฏฺฐ, อเวรจิโตฺต ภิกฺขุ, อเวรจิโตฺต พฺรหฺมา…เป…. อพฺยาปชฺชจิโตฺต ภิกฺขุ, อพฺยาปชฺชจิโตฺต พฺรหฺมา… อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต ภิกฺขุ, อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต พฺรหฺมา… วสวตฺตี ภิกฺขุ, วสวตฺตี พฺรหฺมา, อปิ นุ โข วสวตฺติสฺส ภิกฺขุโน วสวตฺตินา พฺรหฺมุนา สทฺธิํ สํสนฺทติ สเมตี’’ติ ? ‘‘เอวํ, โภ โคตม’’ฯ ‘‘สาธุ, วาเสฏฺฐ, โส วต, วาเสฏฺฐ, วสวตฺตี ภิกฺขุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วสวตฺติสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยูปโค ภวิสฺสตีติ, ฐานเมตํ วิชฺชตี’’ติฯ

๕๕๙. เอวํ วุเตฺต, วาเสฏฺฐภารทฺวาชา มาณวา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม! เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติฯ เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโต ฯ เอเต มยํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉาม, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสเก โน ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปเต สรณํ คเต’’ติฯ

เตวิชฺชสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ เตรสมํฯ

สีลกฺขนฺธวโคฺค นิฏฺฐิโตฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

พฺรหฺมาสามญฺญอมฺพฏฺฐ ,
โสณกูฏมหาลิชาลินี;
สีหโปฏฺฐปาทสุโภ เกวโฏฺฏ,
โลหิจฺจเตวิชฺชา เตรสาติฯ

สีลกฺขนฺธวคฺคปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ